PRANCIŠKAUS SKORINOS
Rusėniškajai Biblijai – 500

Sudarė Sigitas Narbutas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
MMXVII

Knygos išleidimą parėmė Lietuvos mokslo taryba
pagal sutartį Nr. LIP-105/2016

Iljos Lemeškino tyrimą parėmė Karolio universitetas
(projektas *Progres č.* 4, *Jazyk v proměnách času, místa, kultury*)

Tekstų autoriai:
Rima Cicėnienė, Aleksandras Gruša, Ilja Lemeškinas,
Sigitas Narbutas, Daiva Narbutienė, Sergejus Temčinas, Petras Voitas

Redaktorė
Daiva Narbutienė

Knygą apipavidalino
Rokas Gelažius

Maketavo
Audronė Stasiukaitytė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-9986-498-72-8

TURINYS

Būk pagarbintas, mano Viešpatie,
su visa savo kūrinija, ypač su didinga sese Saule,
kuri teikia mums dienos šviesą.

Kokia Ji graži, spindinti didžia šviesa, ir turinti,
Aukščiausiasis, Tavo žymę.

Būk pagarbintas, mano Viešpatie, per brolį Mėnesį,
dangaus Žvaigždes – sukūrei jas ryškias,
naudingas ir gražias.

Šv. Pranciškus Asyžietis. *Saulės giesmė.*
Iš italų kalbos vertė Benediktas Jurčys OFM

PRATARMĖ

Prieš 500 metų Prahoje Pranciškus Skorina atskiromis knygomis pradėjo spausdinti savo į bažnytinę slavų kalbą išverstą Šventąjį Raštą – *Rusėniškąją Bibliją*. Po penkerių metų, 1522-aisiais, jis Vilniuje išleido *Mažąją kelionių knygelę*, o 1525-aisiais – dar vieną knygą, šiandien žinomą *Apaštalo* pavadinimu. Šiais darbais iš Polocko kilęs rusėnas ne tik atvertė naują, itin reikšmingą lapą Lietuvos rusėnų raštijoje, ne tik pradėjo spausdinto žodžio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje istoriją, bet ir paliudijo keletą dalykų, esmingai charakterizuojančių tiek jo – Renesanso žmogaus, tiek jo tėvynės – įvairiakalbės, įvairiatautės senosios Lietuvos, pasiruošimą kultūros inovacijoms. Svarbu ir tai, kad minėti leidiniai šiandien mums parodo tuos kelius bei tas erdves, kuriomis minėtos inovacijos pasiekė ir Skoriną, jo aplinką, ir jo tėvynę – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją. Apie visa tai pasistengta bent trumpai papasakoti šioje knygoje.

Numanu, kad mūsų amžininkams, paimsiantiems į rankas šią knygą, kils klausimų dėl joje vartojamų sąvokų bei terminų. Kalbėdami apie XV–XVI a. Lietuvą, šios knygos autoriai turės prieš akis Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją, o ne šių dienų Lietuvos Respubliką. Rusėnais čia vadinami rytų slavai, LDK ir Lenkijos Karalystės piliečiai, kalbėję viena iš rytų slavų kalbų. Tai buvo senosios rusų kalbos vakarinė (polonizuota) atmaina, turėjusi ir savą rašytinį, ir kelis šnekamuosius pavidalus (tarmes). Rašytinė rusėnų kalba iš aktyvios vartosenos ėmė trauktis nuo XVII a. pabaigos. Iš tarmių nuo antros XVI a. pusės per kelis šimtmečius susiformavo atskiros baltarusių ir ukainiečių kalbos. Skorinos gyvenimo metais jų dar nebuvo.

Čia stabtelsime ir užduosime sau pirmą klausimą, kurio atsakymas mus turi susieti su Skorinos atminimo įprasminimu. Spaudos pradininkas negalėjo žinoti, kaip susiklostys jo tėvynės likimas po jo mirties, antroje XVI a. pusėje. O jei būtų žinojęs, į ką būtų kreipęsis: į gimtojo Polocko apylinkių baltarusius ar stačiatikių metropolijos centrų – Kijevo ar Vilniaus – gyventojus? Spėlioti galima, tačiau už spėliones tvirtesnis lieka amžiams liksiantis Skorinos kreipimasis: broliai mano rusėnai! – Vadinasi, ir vieni, ir kiti. Skorina ir jo *Rusėniškoji Biblija* mums šiandien svarbūs kaip Rytų Europos tautas integruojantis, o ne jų kultūrinį bendrumą ardantis veiksnys.

Ne viską šiandien žinome apie Skorinos gyvenimą ir darbus. Įvairūs mokslininkai nurodo jį gimus kažkuriuo metu XV a. devintame, o mirus – XVI a. penktame dešimtmetyje. Nedaug ką galime pasakyti apie darbo Prahoje ir Vilniuje aplinkybes, neaiškios išvykimo iš Prahos į Vilnių ir iš Vilniaus į Prahą datos ir priežastys. Iki šiol nežinome nė tikslios jo palaidojimo Prahoje vietos. Vis dėlto turimi patikimi duomenys, jo palikti raštijos ir gamtos paminklai neleidžia abejoti Skorinos gyvenimo ir darbų realumu. Jie ne tik neleidžia tuo abejoti, bet ir verčia žavėtis bei didžiuotis šia iškilia asmenybe, šiuo įžymiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos piliečiu.

Minėdami *Rusėniškąją Bibliją*, itin svarbiu dalyku šiandien laikome tą aplinkybę, kad Lietuvos rusėniškoji knyga pažymėta Prahos vardu. Čekijos sostinė nuo seno buvo vienas iš keturių centrų, per kuriuos Lietuvą pasiekdavo kultūrinės ir kitokios inovacijos. Atsižvelgę į jų chronologiją, galime tvirtinti, kad į Lietuvą ir kitus baltų bei rusėnų kraštus iš Prahos tos inovacijos plaukė ilgiau ir ją kai kuriose srityse veikė našiau nei iš likusių centrų – Rygos, Krokuvos ar Karaliaučiaus. Tokį vertinimą grįstume šv. Adalberto Prahiškio ir šv. Brunono Kverfurtiečio misijine veikla baltų žemėse bei Kijevo Rusioje X–XI a., taip pat XIV a. viduryje imperatoriaus Karolio IV Prahoje funduotu Slavų vienuolynu, to paties amžiaus pabaigoje karalienės Jadvygos įkurta Lietuvių kolegija, intensyviu čekų bei lietuvių bendradarbiavimu politikos bei karybos srityse XV a. ir svariu čekų jėzuitų indėliu kuriant bei stiprinant Vilniaus jėzuitų akademiją XVI a.

Skorinos *Rusėniškoji Biblija* – nepaprasta, ypatingos reikšmės knyga. Šventasis Raštas – pamatinis krikščioniškosios kultūros tekstas, į šnekamąsias Europos tautų kalbas verstas nuo Antikos laikų. IV a. jį į gotų kalbą išvertė vyskupas Vulfila. IX a. į slavų kalbą Bibliją išvertė šventieji Kirilas ir Metodijus. XI a. viduryje Pradžios ir Išėjimo knygos buvo išverstos į senąją anglų kalbą; visą Bibliją į viduriniąją anglų kalbą 1382 m. baigė versti Johnas Wycliffe'as. XIII a. visas Šventasis Raštas buvo išverstas į kastilų (ispanų) ir prancūzų kalbas, XIV a. – į čekų, olandų ir norvegų (dalis ST), o XV a. – į danų ir lenkų kalbas. 1471 m. iš spaudos išėjo Biblijos vertimas į italų kalbą, atliktas kamaldulių vienuolio Niccolo Malermi'o.

Lietuva šiuo laikotarpiu prie originalių Šventraščio vertimų dar neprisidėjo, o naudojosi tuo, kas buvo sukurta seniau krikščionybę priėmusiuose kraštuose. Jos katalikiškose bendruomenėse plito lotyniški Biblijos tekstai, o stačiatikiškose – tekstai, perteikti bažnytine slavų kalba. Pastarieji Lietuvoje tuo metu buvo ir perrašinėjami. Pavyzdžiui, 1502–1507 m. tokį viso Šventraščio tekstą stačiatikių vienuoliai perrašė Vilniuje ir Supraslėje.

Lenkija ir Lietuva XVI a. Iliustracija iš: Ioannes Honterus. *Rudimentorum cosmographicorum Ioan. Honteri Coronensis libri III, cum tabellis geographicis elegantissimis*. Tiguri: apud Froschouerum iuniorem, 1564. Lap. b2v–b3r. – LMAVB

Prasidėjus Reformacijai, Biblija į šnekamąsias Europos tautų kalbas versta dar gausiau. Martinas Lutheris į vokiečių kalbą išvertė Naująjį (išėjo 1522) ir Senąjį Testamentą (1534). Panašiai Jacques Lefèvre d'Étaples į prancūzų kalbą iš pradžių išvertė Naująjį (pasirodė 1523), o paskui – ir Senąjį Testamentą (1528). 1524 m. Naujasis Testamentas išėjo danų kalba; 1550 m. daniškai išspausdinta visa Biblija. 1526 m. Williamas Tyndale'as išspausdino Naujojo Testamento, o 1530 m. – Penkiaknygės vertimą į anglų kalbą (viso Šventraščio protestantiškas vertimas į anglų kalbą išėjo 1537). 1526 m. pasirodė švediška Naujojo Testamento laida; visõs Biblijos vertimas į švedų kalbą išėjo 1541 m. 1548 m. Stokholme pasirodė Naujasis Testamentas, į suomių kalbą išverstas Mikaelio Agrikolos. 1559–1563 m. Mikalojaus Radvilos Juodojo suburta vertėjų grupė visą Šventąjį Raštą išvertė į lenkų kalbą (išėjo Lietuvos Brastoje 1563).

Praha apie 1536 m.
Iliustracija iš rankraščio: *Reisealbum des Pfalzgrafen Ottheinrich* (Delin. VI). – UBW

Biblia: das ist:
Die gantze Heilige
Schrifft: Deudsch.
Auffs new zugericht.
D. Mart. Luth.
Begnadet mit Kur-
fürstlicher zu Sachssen Freiheit.
Gedruckt zu Wittem-
berg / Durch Hans Lufft.
M. D. XLV.

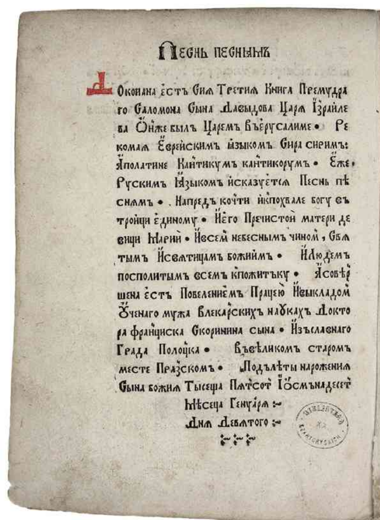
Antraštinis Martino Lutherio į vokiečių kalbą išverstos Biblijos lapas. Iliustracija iš: *Biblia, das ist Die gantze Heilige Schrifft Deudsch auffs new zugericht.* Zu Wittemberg: durch Hans Lufft, 1545. – LMAVB

Reformacijos pradininkas daktaras Martinas Lutheris. Iliustracija iš: Theodorus Beza. *Icones, id est Verae imagines virorum doctrina simul et pietate illustrium.* Genevae: apud Ioannem Laonium, 1580. Lap. C3v. – LMAVB

Antrąsyk tai po dešimtmečio atliko Simonas Budnas (jo išverstas Naujasis Testamentas išėjo Nesvyžiuje 1570, o Senasis – 1572). Iki 1578 m. jį į slovėnų kalbą išvertė Jurijus Dalmatinas (pasirodė 1583). 1579–1590 m. į lietuvių kalbą visą Šventąjį Raštą išvertė Jonas Bretkūnas (tuomet nebuvo išspausdintas). 1588 m. Biblija pasirodė valų kalba. 1586–1589 m. Bibliją į vengrų kalbą išvertė Gáspáras Károlis (išėjo 1590).

Taigi 1517–1519 m. Prahoje pasirodžiusi *Rusėniškoji Biblija* ne tik atliepia bendrą epochos tendenciją, bet ir Šventraščio vertimų bei jų leidimų istorijoje užima labai garbingą vietą. Ji yra pirmoji, ankstyviausioji Senojo Testamento bažnytine slavų kalba publikacija, tam panaudojus spausdinimo stakles. Iki jos Biblija buvo išspausdinta vos keliomis šnekamosiomis kalbomis: italų, vokiečių ir čekų. Kadangi paskiras ST knygas Skorina palydėjo šnekamąja rusėnų kalba rašytomis pratarmėmis, į šią garbingą eilę ketvirtuoju numeriu galime įrašyti ir jo *Rusėniškąją Bibliją*.

Книга премудрого цары Саломо
на рекомая песнь песнымъ почи
наетьсы. Зуполне выложена,
на рускии языкъ докторомъ
Франъцискомъ Скориною с Полоцька

Песнь песнымъ
Доконана есть сия третия книга премудра
го Саломона сына Давыдова царя Израиле
ва. Онже былъ царемъ в Ерусалиме. Ре
комая еврейскимъ языкомъ сира сиримъ:
а полатине кантикумъ кантикорумъ. Еже
рускимъ языкомъ исказуется песнь пе
снямъ. Напредъ к чти и к похвале богу въ
троици единому. И его пречистои матери де
вици Марии. И всем небеснымъ чином, свя
тымъ и светницамъ божиимъ. И людемъ
посполитымъ всемъ к пожитьку. А совер
шена есть повелениемъ працею и выкладом
ученаго мужа в лекарскихъ наукахъ докто
ра Франциска Скоринина сына. Из славнаго
града Полоцка. В великомъ старомъ
месте Празскомъ. Под леты нарожения
сына божия тысеща пятсот и осмънадесет
месеца генваря
дня девятого

Viena iš *Rusėniškosios Biblijos* knygų – Giesmių giesmė, baigta spausdinti 1518 I 9. Antraštinis lapas ir paskutinis puslapis su kolofonu (išleidimo duomenimis). – BCzart

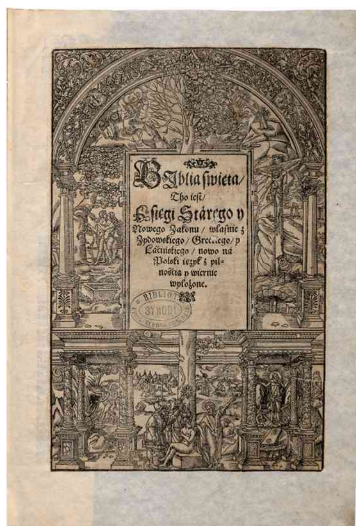
Skorina puikiai suprato Šventraščio vertę ir reikšmę. Apie tai jis nesyk pakiliai kalbėjo minėtose gausiose pratarmėse. Pacituosime vieną iš jų – bendrą pratarmę visai *Rusėniškajai Biblijai*: „Šioje knygoje pažįstama visos įmanomos išminties pradžia ir pabaiga – visagalis Dievas. Šioje knygoje surašyti visi įstatymai ir visos teisės – jais vadovautis žemėje privalo žmonės. Šioje knygoje jūs rasite visus dvasios ir kūno vaistus. Čia gi mes surandame dorinį filosofijos pamokymą, kaip mylėti Dievą savo naudai, o artimą – Dievo. Čia gi išdėstyta kiekvienos žmonių bendruomenės ir kiekvieno miesto byla, kaip tikėjimu, meilės ryšiais bei sutarimu didinamas visuomeninis gėris. Čia gi pakankamai išdėstyti visi septyni laisvieji menai. Jei nori išmanyti gramatiką, arba, rusėniškai tariant, raštą, kaip jis moko gerai skaityti ir kalbėti, ją surasi visoje Biblijoje, Psalmyne – skaityk juos. Jeigu nori suprasti logiką, kuri moko tinkamai atskirti teisybę nuo neteisybės, skaityk švento Jobo knygą ar švento apaštalo Pauliaus laiškus. Jeigu sugalvojai išmanyti retoriką, tai yra iškalbos

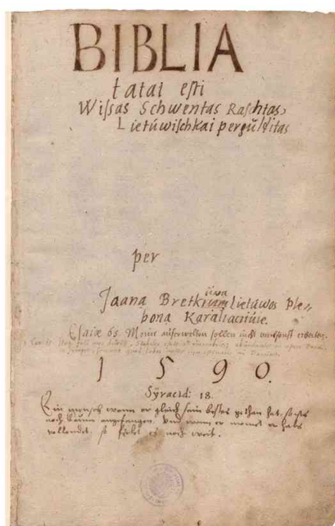
meną, skaityk Saliamono knygas. Tai – trys žodžio menai. Jeigu užsigeisi pasimokyti muzikos, tai yra giedojimo, visoje knygoje atrasi apsčiai eilių bei šventų giesmių. Jei panorėsi mokėti aritmetiką, kaip ji trumpai, bet teisingai moko skaičiuoti, dažniau paskaityk ketvirtą Mozės knygą. Jei norėsi prieš akis turėti geometriją, arba rusėniškai – žemės matavimą, skaityk Jozuės knygą. Jeigu – astronomiją, arba žvaigždžių mokslą, – tai šios knygos pradžioje surasi apie saulės, mėnulio ir žvaigždžių sukūrimą; Jozuės knygoje – kaip saulė visą dieną laikėsi vienoje vietoje; Karalių knygose – kaip saulė per kelias pėdas grįžo atgal; šventoje Evangelijoje surasi ir apie naują žvaigždę, patekėjusią mūsų išganytojo Jėzaus Kristaus gimimo valandą." (vertė S. N.).

Vėliau Šventraščio reikšmę panašiai nusakė Biblijos vertėjai į kitas Lietuvoje rašto reikalams anuomet vartotas kalbas. Štai „Pratarmėje krikščioniui skaitytojui apie Šventojo Rašto naudą", palydėjusioje 1563 m. pasirodžiusią lenkišką Brastos Bibliją, rašoma: „Nes jie [Šventraščio turtai – S. N.] patys yra didžiausios gėrybės, už kurias brangesnių mes daugiau čia, visoje žemėje, neturime, kadangi jie yra tarsi raktas, mums atrakinantis Dievo karalystę, idant į ją įžengę galėtume sužinoti, kokį Dievą garbinti mums reikia, kai tik Jis teikiasi mus ten pakviesti bei pašaukti. [...] Jie yra mokykla ir lavinimo vieta visokeriopai išminčiai, kuri kiekvieno žmogaus protą pranoksta taip smarkiai, kad ja baisiai žavisi netgi šventieji angelai." Šventąjį Raštą į lietuvių kalbą išvertęs Jonas Bretkūnas 1591 m. išleistos savo *Postilės* pratarmėje dėstė: „Šventieji veikalai išrauna ydas, šaukia mus ieškoti dorybės, darbuojasi, formuodami papročius pagal pavyzdines taisykles. Jie ragina mus sekti absoliučiausiu ir tobuliausiu bet kokio taurumo pavyzdžiu Kristumi, Pranašų grožiu, Apaštalų dievotumu, dorybės dailumu ir pastovumu." (vertimas Reginos Koženiauskienės).

Reikšminga tai, kad Skorina Lietuvos visuomenei tai deklaravo pirmasis. Platus *Rusėniškosios Biblijos* egzempliorių ir nuorašų paplitimas visoje Kunigaikštijoje kalba apie tai, kad visuomenė tuos jo žodžius išgirdo, suprato ir priėmė. *Rusėniškoji Biblija* tapo valstybės, pirmiausia jos rusėniškai kalbančios dalies, tapatybę grindžiančiu, etnopolitinę savimonę ugdančiu, krikščioniško gyvenimo pagrindus stiprinančiu, asmens ir bendruomenės edukaciją skatinančiu tekstu. Todėl verta atsigręžti ir į jį, ir į jo kūrėją, ypač kai tą padaryti kviečia nuostabi proga – šiemet iškilmingai minimas *Rusėniškosios Biblijos* 500 metų jubiliejus.

Lietuvoje ši iškili data pagerbiama šia knyga, taip pat keliomis parodomis. Sumanymas jas surengti kilo dar 2014 m. Aleksandras Gruša parengė įvairiose atminties institucijose saugomų Skorinos dokumentų sąrašą, o Sergejus Temčinas sudarė teminį parodos planą. 2015–2016 m. buvo renkama medžiaga,

Biblia swięta/
Tho iest/
Księgi Stárego y
Nowego Zakonu / własnie z
Zydowskiego / Greckiego / y
Láćinskiego / nowo ná
Polski ięzyk z pil-
nośćią y wiernie
wyłożone.

BIBLIA
tatai esti
Wissas Schwentas Raschtas,
Lietúwischkai pergúlditas

per

Jaana Bretkiuna Lietúwos Ple-
bona Karaliaucziuie.

1590.

Syracid: 18.

Antraštinis Brastos Biblijos lapas. Iliustracija iš: *Biblia swięta, tho iest Księgi Starego y Nowego Zakonu, własnie z zydowskiego, greckiego y łacińskiego, nowo na polski ięzyk z piłnością y wierne wyłożone*. Drukowano w Brześćiu Litewskim: nakładem ... Nikołaia Radziwiła, 1563. – LMAVB

Antraštinis Jono Bretkūno išverstos Biblijos lapas. Iliustracija iš rankraščio: *Biblia, tatai esti Wissas Schwentas Raschtas, Lietuwischkai perguldytas per Jaana Bretkuna Lietuwos Plebona Karalia[u]cziuie*. 1590. – GStA PK, XX HA Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg, Nr. 44

rašomi tekstai, tariamasi dėl raritetų eksponavimo. 2017 m. pradžioje atlikti likę darbai. Stacionari paroda bus iškilmingai atidaryta 2017 m. balandį Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje; kilnojamąjį jos variantą vėliau numatyta eksponuoti Lietuvoje, Baltarusijoje ir Čekijoje. Lygia greta bus skelbiamas ir virtualus parodos variantas lietuvių, baltarusių, čekų ir anglų kalbomis.

Ši knyga palydės stacionarią parodą ir tam tikra prasme atstos jos katalogą. Joje paliudyti visi parodoje eksponuoti raštijos paminklai bei jų kopijos. Be jų, čia paminėti ir (ar) parodyti visi reikšmingesni objektai, kuriuos 2015–2016 m. pavyko surinkti ir kurie dėl apibrėžtos ekspozicinės erdvės nebus pademonstruoti 2017 m. balandį. Dėl šios priežasties šiai publikacijai buvo pasirinkta ne klasikinė mokslinio parodos katalogo, o mokslinių apybraižų rinkinio forma.

Šioje knygoje publikuojamos originalių, autentiškų dokumentų iš daugelio Europos atminties institucijų kopijos. Malonusis skaitytojas institucijų sąrašą suras leidinio pabaigoje. Visoms joms širdingai dėkojame. Atskirai nuoširdžiausią padėkos žodį tariame toms institucijoms, kurios dokumentų kopijas leidiniui ir parodai suteikė nesavanaudiškai ir neatlygintinai: Vilniaus universiteto bibliotekai, Nacionaliniam muziejui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams, Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai, Aukštutinės Lužicos mokslinei bibliotekai Giorlice, Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinei mokslinei Jakubo Kolaso bibliotekai Minske, Čekijos nacionalinei ir Čekijos nacionalinio muziejaus bibliotekoms Prahoje, Danijos karališkajai bibliotekai Kopenhagoje, Jogailaičių universiteto bibliotekai Krokuvoje, Karalių rūmams Varšuvoje, Latvijos valstybiniam istorijos archyvui Rygoje, Mikalojaus Koperniko universiteto bibliotekai Torunėje, Paduvos universiteto Istorijos archyvui, Saksonijos krašto ir universiteto bibliotekai Drezdene ir Strahovo vienuolyno bibliotekai Prahoje. Prie jų pridedame kelis asmenis, nesavanaudiškai talkinusius renkant ir rengiant medžiagą. Kuo nuoširdžiausią padėkos žodį tariame Pizos universiteto profesoriui Pietro U. Dini'ui, Vilniaus universiteto lektoriui dr. Diego Ardoino ir LMA Vrublevskių bibliotekos darbuotojoms Vandai Kiškienei, Ligitai Mikulėnienei, Ritai Novikovienei, Danguolei Palačionytei, Audronei Stasiukaitytei ir Anai Venclovienei. Numanu, kad prie mūsų padėkos prisidės ir visi „broliai mūsų rusėnai".

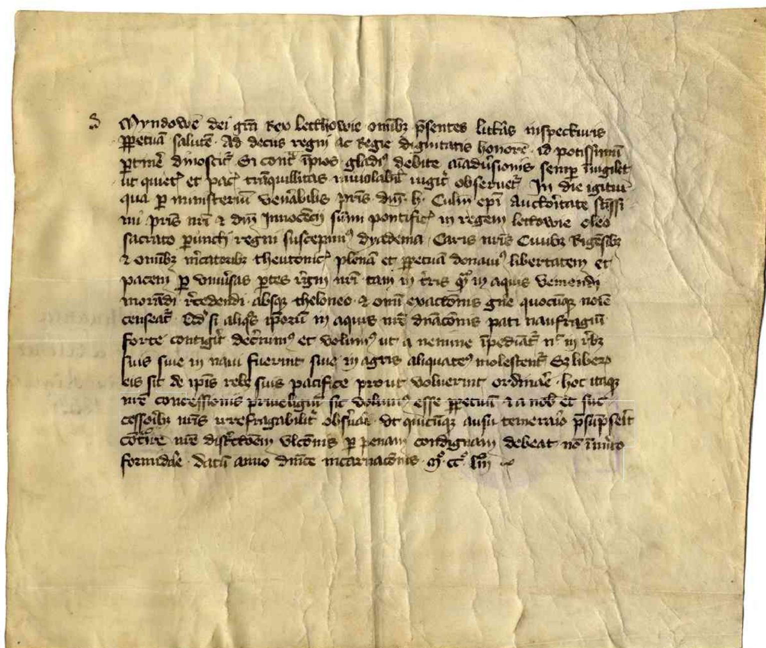
Sigitas Narbutas

LIETUVOS RAŠTIJOS RAIDA IKI SKORINOS

Istorinės aplinkybės rašto kultūros sklaidai. Raštijos pradžia. Lietuvos raštijos pradžia siejama su karaliaus Mindaugo (*apie 1238–†1263) valdoma valstybe XIII amžiuje. Jos teritoriją ir gyventojus supo dvi krikščioniškojo rašto tradicijos kaimyninėse žemėse. Krašto šiaurėje, Livonijos (dabartinės Latvijos) teritorijoje, buvo įsteigta katalikiška Rygos vyskupija, atsikėlė krikščionių riterių ordinas, buvo pradėti steigti vienuolynai ir įkurtas Hanzos miestas, telkęs pirklius bei amatininkus. Su jais prie Dauguvos žiočių keliavo knygos lotynų bei vokiečių kalbomis, mokyklos, kronikų rašymo bei reikalingų knygų perrašymo tradicijos. Jau amžiaus pradžioje Henrikas Latvis (*apie 1187–†po 1259) lotynų kalba užrašė *Livonijos kroniką*; amžiui baigiantis, buvo surašyta *Eiliuotoji Livonijos kronika* (apima 1143–1290 m. laikotarpį). Išliko cistersų vienuolių, kitų dvasininkų turėtų mišiolų, brevijorių, kitokių iliustruotų ir auksu puoštų rankraštinių knygų.

Vakarinę Lietuvos kaimynę Lenkiją pirmosios knygos pasiekė dar X a. antroje pusėje kartu su dvasininkais, vykusiais iš Bohemijos ir Moravijos čia skleisti krikščionybės. XIII a. Lenkijoje jau veikė katedrų ir vienuolynų skriptorijai, buvo kaupiami asmeniniai knygų rinkiniai, rašomi istoriniai bei hagiografiniai veikalai. Lietuvos pietrytinės kaimynės Rusios žemėse gyvavo Rytų krikščionybė: išeivių iš Kijevo Olų lauros (Києво-Печерська лавра) dėka plačiai paplito Kijevo Rusios raštija, Polocke, Naugarde, Smolenske ir Pskove gyvavo stiprūs rašto centrai.

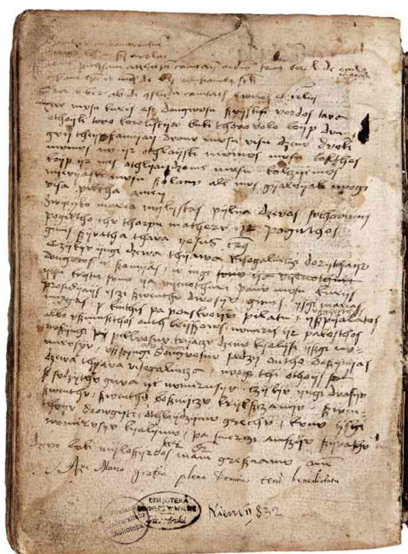
Intensyvėjantys komerciniai ryšiai su kaimynėmis ir tolimesniu išoriniu pasauliu, militarinė valstybės politika lėmė, kad Lietuvoje jau XIII a. gyveno ne tik lietuviai, bet ir rusėnai bei vokiečiai; kiek vėliau atvyko žydų, totorių ir karaimų. Valstybė buvo nevienalytė ir konfesiniu požiūriu: joje plėtojosi ir lotyniškųjų, ir slaviškųjų apeigų krikščionybė. XIII a. viduryje Mindaugo dvaro priimtas krikštas davė stimulą Katalikų Bažnyčios veiklai bei raštijos sklaidai Lietuvoje. Išlikusios valdovų privilegijos, korespondencija, donaciniai raštai liudija raštijos pradžią valstybėje buvus lotynišką. Pirmųjų liturginių knygų funkcionavimą siejame su į misijas Lietuvoje atvykusiais katalikų vienuoliais. Apie pranciškonus ir domininkonus sužinome iš Mindaugo aktų liudytojų sąrašų ir nuveiktų sielovados darbų. Manoma, kad krikštijant Mindaugą iš

Mindaugo privilegija Livonijos pirkliams. 1253. – LVVA, 8. f., 3a. apr., 47 l.

vokiečių kalbos į lietuvių buvo pirmą kartą išversta žegnonė ir poteriai „Tėve mūsų“ (Viešpaties malda).

Tuo pat metu Mindaugo sūnaus didžiojo kunigaikščio Vaišelgos (Vaišvilko, *1223–†1269) stačiatikiškoje aplinkoje gimė pirmieji LDK literatūros kūriniai. Manoma, kad šis kunigaikštis tapo vienuoliu ir turėjo krikšto vardą Laurušas (Laurišas). 1257 m. jis Laurušave prie Nemuno (dab. Naugarduko rajonas, Baltarusija) įkūrė bene seniausią LDK vienuolyną. Čia apie 1262 m. galėjo būti sukurtas vienas toks literatūros kūrinys – Bizantijos istoriografo Jono Malalo (*apie 491–†578) pasaulio – Graikijos, Romos ir Bizantijos – kronikos pagrindu parašytas *Chronografas*. Į minėtos kronikos santrauką slavų kalba buvo įterptas originalus pasakojimas apie baltų religijos reformatorių žynį Soviją. *Chronografo* autoriaus dėmesį gamtameldžiams mokslininkai grindžia tuo pat metu prasidėjusia pagonybės restitucija. Šis kūrinys išliko ir mus pasiekė XV–XVII a. nuorašais.

Poteriai lietuvių kalba. Iliustracija iš: Nicolaus de Blony. *Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divis officiis et eorum administrationibus*. Argentorati, 1503. Įrašas paskutiniame puslapyje. – VUB

Skyriaus apie Trojos karą pradžia. Iliustracija iš: *Chronografas*. XVI a. I ketv. Nuorašas. Lap. 242r. – LMAVB, RS F19-109

Dvikalbės raštijos tradicija. Jau nuo XIV a. vidurio valstybės gyvenime įsitvirtino rašytiniai dokumentai, o praktinę bei liturginę raštiją imta kurti keliomis pagrindinėmis kalbomis: lotynų, senąja graikų, vokiečių, bažnytine slavų ir rusėnų. Išlikusiuose raštijos paminkluose aiškiai pastebima tolerancija kitoms religijoms, stačiatikių ir katalikų pagarba vieni kitų papročiams. Lietuvos valdovai Vytenis (*apie 1295–†1316), Gediminas (*apie 1275–†1341), Algirdas (*apie 1296–†1377) statė naujas bažnyčias Naugarduke, Vilniuje, Trakuose. Apie 1316 m. valdiniams stačiatikiams Konstantinopolyje buvo išrūpinta atskira metropolija; jos centru buvo pasirinktas Naugardukas, valdomas Gedimino sūnaus Karijoto (arba Mykolo Gediminaičio, *po 1300–†apie 1362). Pastarojo iniciatyva apie 1329 m. Laurušavo vienuolyne buvo surašytas *Evangelynas*. Tai ankstyviausia išlikusi LDK rankraštinė knyga, sukurta bažnytine slavų kalba, laikantis Atono kalno tradicijos. Kodeksas iliustruotas 18 miniatiūrų, vaizduojančių arkangelą Mykolą, evangelistą šv. Joną, taip pat įvairius evangelinius pasakojimus. Krašto didikai sekė valdovų pavyzdžiu: jie rėmė anksčiau rusėnų žemėse pastatytas cerkves ir vienuolynus, užsakinėjo ir dovanojo jiems naujas knygas, o visas minimas duotis įrašydavo Evangelynų

Laurušavo Evangelyno viršelis. XIV a. – BCzart, rkps 2097 IV

Arkangelas Mykolas. Iliustracija iš: *Laurušavo Evangelynas*. XIV a. Lap. 1r. – BCzart, rkps 2097 IV

paraštėse. Lietuvos valdovų rūmų archeologiniuose kasinėjimuose rasta XIV a. akmeninė ikonėlė su trimis šventaisiais ir knyga sustiprina nuomonę, kad pirmosios knygos Kunigaikštiją galėjo pasiekti su abiejų Bažnyčių dvasininkais.

Po Lietuvos krikšto 1387 ir 1413–1417 m. valstybės elitas susidūrė su Vakarų Europos Viduramžių reiškiniais: krašto evangelizacija, valdymo institucijų – valdovo dvaro ir kanceliarijos – formavimusi, švietimo sistemos užuomazgomis ir augančiu raštingumu. Šalyje plito rašymo kultūra: rašytinį dokumentą imta naudoti ne tik valstybiniu lygmeniu, bet ir socialinio elito tarpusavio asmeniniuose bei turtiniuose santykiuose. Raštas skverbėsi į LDK bajorų ir miestiečių buitį. Didėjo raštingų pasaulėjančių žmonių grupė, kuri mokėjo skaityti ir rašyti lotynų, rusėnų, bažnytine slavų bei lenkų kalbomis. Tiek etninėje Lietuvoje (*Lithuania propria*), tiek prijungtose rusėnų žemėse buvo steigiami abiejų religijų rašto centrai, funkcionavo katalikų bei stačiatikių liturgijai skirtos knygos, o abiejų Bažnyčių hierarchai, siekdami bažnytinės politikos tikslų, rėmė naujų, šiai veiklai reikalingų kūrinių rašymą, tekstų vertimą ir perrašymą. Šios įvairiakalbės religinės ir pasaulietinės knygos buvo naudojamos Lietuvos valdovų, didikų, bajorų, miestiečių, dvasininkų aplinkoje, o taip pat bažnyčiose bei vienuolynuose.

Evangelyno pradinis atvartas su Šv. Jono miniatiūra ir atsklanda.
Iliustracija iš: *Laurušavo Evangelynas*. XIV a. Lap. 2v–3r. – BCzart, rkps 2097 IV

Tad kokias knygas Lietuvos valstybės raštingi piliečiai tuo metu žinojo ir naudojo? Visą ankstyvąją LDK raštiją – tiek katalikų, tiek stačiatikių – galima skirstyti į bažnytinę ir pasaulietinę. Egzempliorių skaičiumi daugiausia funkcionavo bažnytinių – sakraliųjų ir liturginių – raštų. Jie buvo reikalingi abiejų Bažnyčių dvasininkams, kurie stengėsi užtikrinti tikinčiųjų bendruomenių egzistavimą ir tikėjimo praktikos palaikymą. Bažnytinius tekstus galima suskirstyti į 3 stambias grupes: sakraliuosius raštus, liturginius tekstus (skaitomus bei giedamus) ir bažnytinę literatūrą. Tačiau abiejų Bažnyčių raštijos korpusai turėjo ir savą specifiką: knygų rašto kalba ir sudėtis skyrėsi.

Katalikiškoje (lotyniškoje) tradicijoje sakraliesiems – Šventojo Rašto – tekstams priskiriamos Biblijos (vad. *Vulgatos*) ir psalmynai; liturginei raštijai – mišiolai, pontifikalai, antifonalai ir gradualai bei giesmynai. Bažnytinę raštiją sudarė neliturginiai bažnytiniai tekstai: homilijų rinkiniai, skaitiniai apie šventųjų gyvenimus, asmeniniam pamaldumui skirtos knygos – maldynai, horologijai (horarijai, valandų knygos). Ankstyviausios lotyniškosios knygos atkeliavo iš užsienio. Tik įkurtai Vilniaus katedrai pirmąjį Pasionalą – Jokūbo Voraginiečio (*1228–†1298) *Aukso legendą, arba Šventųjų skaitinius* – padovanojo karališkoji Jogailos (*apie 1351–†1434) ir Jadvygos (*1374–†1399) pora. Kiek vėliau *Psalmyną* vyskupui Motiejui (valdė 1422–1453) dovanojo ir didysis kunigaikštis Vytautas (*apie 1350–†1430). Pasaulietinę literatūrą dažniausiai sudarė Antikos autorių kūriniai, Viduramžių didaktinė, enciklopedinė, filosofinė, grožinė, istoriografinė, geografinė bei kosmografinė ir juridinė raštija. Jos būta tiek vienuolynų, tiek asmeninėse bibliotekose. Tai Viduramžių didaktiniai šv. Alberto Didžiojo (*apie 1200–†1280), Mykolo Škoto (XIII a.) raštai, grožinis *Aleksandro romanas*, kūriniai apie Trojos karą, kronikos, geografijos, biografistikos veikalai ir darbai iš Bažnyčios istorijos.

Stačiatikių raštijos korpusas skyrėsi nuo katalikiškojo. Sakraliuosius tekstus sudarė Evangelynai, vėliau – Tetraevangelijos, Apaštalai ir Psalmynai. Liturginei raštijai priskiriamos Skaitomosios ir Giedamosios minėjos, Oktoichai, Pasninko ir Verbų triodės, Horologijai, bažnytiniams veikalams – katechetiniai tekstai (pvz., Aiškinamieji Palėja, Evangelija ir Psalmynas), Nomokanonai, Tarnybos knygos, Bažnyčios Tėvų veikalai, pamokslų rinkiniai, šventųjų ir vienuolių gyvenimų istorijos, skaitinių rinkiniai Smaragdai, Izbornikai, davę pradžią mokslinei ir pasaulietinei literatūrai. Gausus LDK stačiatikių rankraštinės knygos palikimas liudija itin aktyvų perrašinėtojų darbą vienuolynuose bei cerkvėse, stambiausiuose to meto rašto centruose: Kijeve, Lucke, Polocke, Smolenske, Vitebske, Mstislavlyje, Leščėje (netoli Pinsko) ir Slucke.

Jeronimo Biblija (vad. *Vulgata*). XIII a. Lap. 1v–2r. – LMAVB, RS F22-98

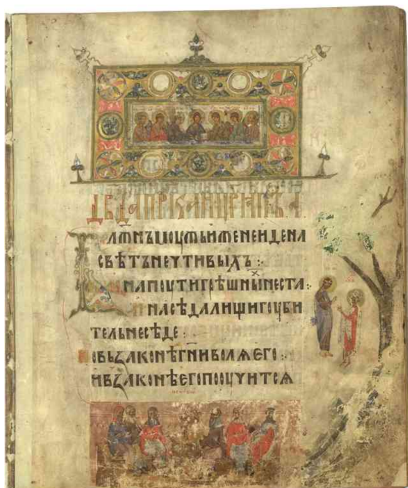
Giesmių giesmė su komentarais. XIII a. Lap. 1v–2r. – LMAVB, RS F22-94

Mstyžiaus Evangelynas. XIV a. Lap. 1v–2r. – LMAVB, RS F19-2

Miniatiūros su scenomis: Dovydas groja arfa; Dovydas apgina tėvo bandą nuo liūto. Iliustracija iš: *Aiškinamasis Psalmynas*. XVI a. pr. Lap. 4v–5r. – RNB, F. I. 738

Pirmoji psalmė. Atsklandoje – *deesis* siužetas, paraštėse – teksto iliustracijos. Iliustracija iš: *Kijevo Psalmynas*. 1397. Lap. 2a. – RNB, F. 6

Su stačiatikių tradicija siejami ir ankstyvieji – XIV–XV a. sandūros – literatūriniai tekstai bažnytine slavų kalba, išlikę rankraštiniuose LDK kodeksuose. 1375 m. paskirtas Kijevo, Lietuvos ir Rusios metropolitu, Kiprijonas (*apie 1330–†1406) istorijoje žinomas dėl ypatingo dėmesio bažnytinės literatūros atnaujinimui ir sklaidai, o taip pat dėl bandymų suteikti Lenkijoje ir LDK gyvuojančiai Stačiatikių Bažnyčiai specifinių bruožų. Metropolitas pats vertė į bažnytinę slavų kalbą kai kuriuos Konstantinopolio patriarcho Filotėjaus (valdė 1353–1354 ir 1364–1376), vieno iš svarbiausių to meto hesichazmo (tokios mistinės meldimosi tradicijos) ideologų, tekstus, globojo hesichastinės idėjų ir asketinės literatūros sklaidą šalyje, parengė Kijevo metropolito Petro gyvenimo istorijos naują redakciją, pamokslų, kitų tekstų. Mirus Kiprijonui, Stačiatikių Bažnyčios dvasiniu atnaujinimu, klierikų morale ir dorove, maldingumu rūpinosi naujieji metropolitai Fotijus (*XIV a. pab.–†1431), Grigalius Camblakas (*apie 1364–†1419 ar 1420) ir Izidoras (*tarp 1380 ir 1390–†1463). Tuo tikslu jie parašė ne vieną pamokymą, homiliją, laišką ir kreipimąsi, teologinius tekstus, rengė Evangelijos pagal šv. Luką komentarus. Manoma, kad šiuo laikotarpiu (po 1374) buvo sudaryta ir LDK stačiatikių šventųjų – Antano, Jono ir Eustachijaus – gyvenimo ir kankinystės istorija. Bažnyčios hierarchais sekė ir jų pavaldiniai. XV a. viduryje *Kijevo Olų lauros Paterikono* dvi redakcijas sudarė archimandritas Kasjanas (1460 ir 1462).

Išskirtiniu raštingumu nuo XII a. garsėjo Smolenskas (LDK priklausė 1395–1514). Jo 8 vienuolynuose darbavosi puikiai rašto darbus išmanantys Smolensko vyskupai, vienuolynų ihumenai, hieriejai ir vienuoliai. Šiame mieste 1428 m. buvo sukurtas ir kodekse užrašytas *Pagyrimo Vytautui* prototipas. Manoma, kad panašiu metu (apie 1428–1430) vyskupo Gerasimo (†1435) aplinkoje Smolenske surašytas ir *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis*. Pirmoji *Trumpojo sąvado* dalis – slaviška, pasakojanti istoriją nuo Kijevo Rusios pradžios; antroji pasakoja Lietuvos kunigaikščių istoriją nuo Gedimino iki 1446 metų. Abi šias dalis jungia noras pagrįsti Vytauto teises į LDK valdymą ir karūną, atskleisti Kijevo Rusios, kaip valstybės dalies, praeitį. Net sąvado sudarymui buvo panaudoti du pasakojimo stiliai – slavų metraščių ir vakarietiškų kronikų. Metraštis atspindi tiek Vytauto siekį įsigalėti rytų slavų žemėse, tiek atsirandančią LDK pilietinę nuostatą – lietuvių ir valdomų slavų žemių bendrumo, vieningumo jausmą.

Nauji rašto kultūros centrai. Sudėtinga tikybinė padėtis valstybėje skatino Jogailą ir Vytautą dalyvauti svarstant graikų ir lotynų apeigų Bažnyčių uniją. Jos idėją Konstanco susirinkime (1414–1418) iškėlė metropolitas Grigalius Camblakas, pasisakė ten dalyvavę Žemaičių bajorai. Tokia Bažnytinė unija buvo sudaryta 1439 m. Florencijos bažnytiniame Susirinkime. Metropolitas Izidoras pasirašė unijos aktą, o jo kalba susirinkime buvo įtraukta į skaitinių rinkinius. Dar po dešimtmečio, 1458 m., valdant metropolitui Grigorijui II (Grigaliui Bulgarui, 1458–1473), LDK buvo sukurta atskira Kijevo metropolija. Hierarchas rezidavo Naugarduke ir Vilniuje, o jo aplinka tapo nauju svarbiu raštijos židiniu.

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis. Trumpasis sąvadas. 1495. Nuorašas. – LMAVB, RS F22-49

Bendrystės su stačiatikiais siekė ir katalikai. Tuo tikslu Kazimieras Jogailaitis (*1427–†1492) į Lenkijos Karalystę (1453) ir LDK (1468–1469) pakvietė brolius bernardinus. Šios vienuolijos nariai gerai išmanė tiek stačiatikiškąją, tiek lotyniškąją raštiją, tad rūpinosi bažnytinės unijos ir katalikybės idėjų sklaida rusėniškose Kunigaikštijos žemėse. Tuo tikslu vienuolynuose (Vilniuje, Polocke ir kt.) veikė bibliotekos, raštinės, o jų produkcijai priskiriami XV a. grožinės literatūros vertimai į rusėnų kalbą: *Aleksejaus gyvenimo aprašymas*, *Kristaus kančios* ir *Apysakos apie tris karalius*, *Pasakojimas apie riterį Triščaną*, *Pasakojimas apie Bavą*. Stačiatikių, besidominčių katalikiškomis apeigomis, užsakymu buvo sudaromi katalikiškų tekstų (maldų, popiežių bulių) rinkiniai rusėnų kalba. Bernardinų vienuolynas Vilniuje tapo ir lotyniškosios raštijos centru. Išliko 1469–1494 m. vienuolio Ambroziejus iš Klodavos (†1494) perrašyti *Antifonalas* ir *Gradualas*, 1483 m. tėvas Stanislovas (*Stanislaus Magister, sive Polonus*) pristatė kapitulai savo kūrinį *Švento Stanislovo gyvenimas*, 1511–1515 m. gvardijonas Jonas iš Komorovo praplėtė vienuolyno biblioteką,

Gradualas, perrašytas Vilniaus bernardinų vienuolynui. [1469–1494]. Lap. 14v. – LMAVB, RS F22-106
Antifonalas, perrašytas Vilniaus bernardinų vienuolynui. [1469–1494]. Lap. 99r. – LMAVB, RS F22-102

parašė Lenkijos ir LDK observantų kroniką *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*. Su bernardinais siejami ir seniausi žinomi lietuviški tekstai – glosos bei aukščiau minėti poteriai (datuojami laikotarpiu apie 1520–1530). Amžių sandūroje su šiais vienuoliais vykusios diskusijos tikybos klausimais privertė vyskupą Albertą Taborą (*1453–†1507) pasikviesti į Vilnių iš Krokuvos teologą Janą Sakraną (*1443–†1527) ir užsakyti jam veikalą *Rusėnų apeigų klaidų* nušvietimas (*Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, išėjo Krokuvoje 1501). Tokių knygų, kurios Aleksandro Jogailaičio (*1461–†1506) valdymo metais buvo parašytos Lietuvoje, bet išspausdintos užsienyje, buvo ir daugiau.

Dar vienu stambiu LDK raštijos centru tapo valdovo rūmų aplinka. 1492 m. Aleksandras Jogailaitis savo dvarą perkėlė į Vilnių, o tai tapo ženkliu postūmiu šalies kultūrai. Jis reorganizavo didžiojo kunigaikščio raštinę, pradėjo tvarkyti valstybės archyvą – *Lietuvos Metriką*, telkė valstybės valdymui išsimokslinusius asmenis (tiek vietinius, tiek užsieniečius). Valdovo raštinė tapo vieta, kurioje buvo sukurti kai kurie reikšmingesni to meto LDK raštijos paminklai. Vilniaus vaivados ir Lietuvos didžiojo kanclerio Alberto Goštauto (*1480–†iki 1539) aplinkoje buvo sudarytas *I Lietuvos Statutas* (patvirtintas 1528) ir Viduriniojo

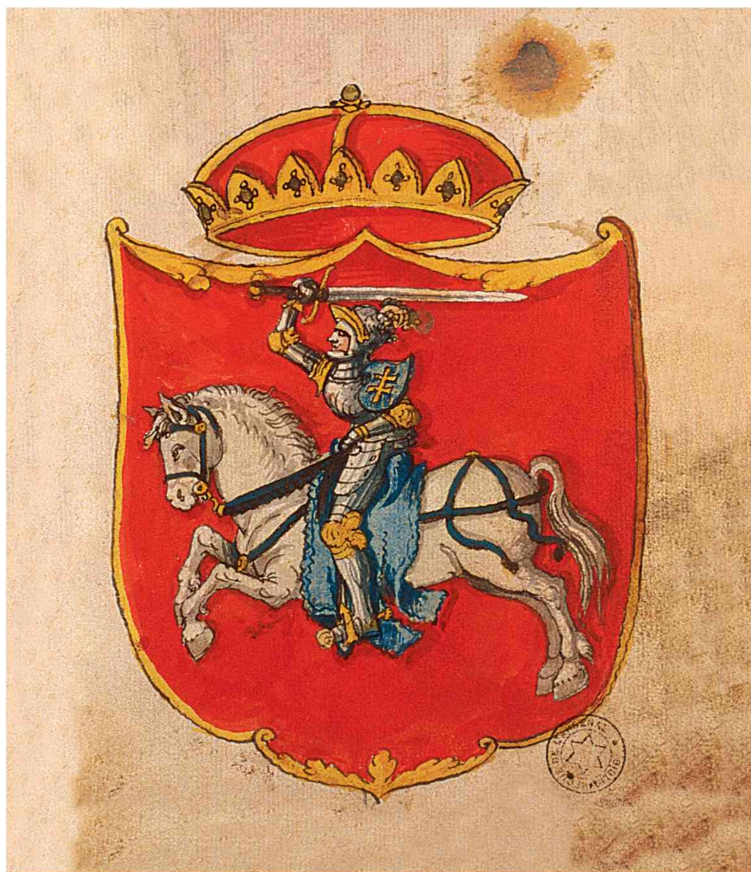

Antraštinis J. Sakrano knygos lapas. Iliustracija iš: Jan Sakran. *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*. Cracoviae: typis Joannis Haller, 1501. Lap. Ar. – LMAVB

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Iliustracija iš: Arnold Mylius. *Principum et regum Polonorum imagines*. Coloniae Agrippinae: typis Godefridi Kempensis, 1594. P. 61. – LMAVB

sąvado *Lietuvos metraštis* (XVI a. II–III deš.), Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškiui (*1490–†1555) buvo perrašytas ir miniatiūromis iliustruotas lenkų istoriko Jano Dlugošo (*1415–†1480) *Herbyno* nuorašas (*Stemmata Polonica*, dar vadinamas *Arsenalo bibliotekos herbynu*). Goštauto aplinkoje kūrybos įgūdžius lavino ne vienas iškilus LDK literatas; žinomiausias iš jų – Mykolas Lietuvis (Venclovas Mikalojaitis, *apie 1490–†1560).

Katalikų Bažnyčiai ėmus aktyviau kovoti už vieningos Bažnyčios idėją, unijos klausimo svarstymas persikėlė į stačiatikių didikų Soltanų, Sapiegų, Chodkevičių ir Olelkaičių dvarus. Aleksandrui vedus Maskvos kunigaikštytę Eleną (*1476–†1513), dvare prie šios minties grįžta 1494 m. Veikiai, 1498–1501 m., LDK pasienyje, Supraslėje, buvo įkurtas vienuolynas, tapęs vienu iš stambiausių ir svarbiausių LDK religinio-kultūrinio gyvenimo centrų ir rankraštinės knygos kultūros židiniu. Jo veiklą aktyviai rėmė didikas Aleksandras Chodkevičius (*1457–†1549), valdovas Aleksandras Jogailaitis, o ypač – metropolitas Juozapas II Soltanas (*apie 1450–†1521 ar 1522). Šis išsilavinęs ir daug keliavęs asmuo bandė reglamentuoti bažnytinę tvarką LDK, stengėsi sutvarkyti ir atnaujinti bažnytinę stačiatikių raštiją. Jo iniciatyva buvo sudarytos naujos *Prologo* (1512), *Smaragdo* (XVI a. pr.) ir *Nomokanono* (bažnytinių ir pasaulietinių įstatymų rinkinys, XV a. pab.) redakcijos, perrašyta *Mozės penkiaknygė* (1514). Šių knygų turinys leidžia manyti, kad rašovai galėjo naudotis gausiomis tekstų sankaupomis bibliotekose ir tuo pat metu pritaikyti raštijos naujoves. *Prologo* redakcijoje įtraukti visiškai nauji hagiografiniai tekstai: LDK stačiatikių šv. Efrosinijos Polockietės (gegužės 23 d.), kankinių šventųjų Antano, Jono ir Eustachijaus gyvenimo istorijos (sausio 14 d.), visas ciklas Kijevo Olų vienuolių gyvenimo aprašymų, taip pat kiti pamokantys tekstai, suteikę rinkiniui enciklopedinį pobūdį. Tokiu būdu buvo kuriamas valstybėje gyvenusių stačiatikių šventųjų gyvenimo istorijų korpusas. *Smaragdo* naujos redakcijos tekstai buvo ne tik kruopščiai atrinkti ir perrašyti iš skirtingų šaltinių, bet ir sugrupuoti pagal autorius, t. y. turinio, vidinės struktūros kompozicijos sudarymui buvo panaudotas rytų stačiatikių raštijoje naujas monografinis principas. Manoma, kad prie šios naujosios redakcijos galėjo prisidėti Motiejus Dešimtasis (†1507), kuris labai panašius principus panaudojo sudarant *Biblijos knygų sąvadą* (1503–1507). Kai kurių mokslininkų manymu, šis Senojo Testamento knygų rinkinys galėjo būti skirtas stačiatikei kunigaikštienei Elenai, atvykusiai į katalikišką kraštą. Tokiu būdu LDK stačiatikiams buvo stengiamasi sudaryti visą sakraliųjų – Senojo ir Naujojo Testamentų – knygų korpusą, panašų į lotyniškąjį, kuriuo valstybėje naudojosi katalikai.

LDK herbas ir Lietuvos valdovas. Iliustracijos iš: *Paryžiaus Arsenalo bibliotekos Herbynas* (Jano Dlugošo *Stemmata Polonica* nuorašas). Apie 1555. – BnF BA, Ms-1114

Rankraštinė LDK knyga XV–XVI a. sandūroje. XV a. paskutiniame ketvirtyje pagrindinis knygos gaminimo procesas – perrašymas – LDK buvo nusistovėjęs ir suklestėjęs procesas, turintis tam tikras darbo tradicijas ir taisykles. Tai liudija daugybė rašymo vietų, naudotų medžiagų įvairovė, darbo procesų pasidalijimas, turėtieji apipavidalinimo šablonai. Neįmantrų kodeksą perrašydavo per gerą mėnesį, puošniam prireikdavo iki penkerių metų. Vidinė knygos struktūra taip pat buvo nusistovėjusi ir turėjo apiforminimo tvarką, būdingą abiejų konfesijų knygoms: atsklanda ir inicialas pradeda naują kūrinio dalį ar paragrafą, atskiria teksto dalis, rubrika arba raudona eilutė išskiria, pažymi tam tikrą teksto vietą, knygą užbaigia kolofonas. Nusistovėjo ir atsklandų, rubrikų, inicialų hierarchija, jų išraiška spalvomis, dydžiu, forma. Visi šie elementai buvo naudojami siekiant akcentuoti ir išskirti knygos turinio esmę. Teksto turinį atskleidė arba papildė miniatiūros, istoriniai inicialai. Kūrinys buvo pradedamas pratarme arba autoriniu įžanginiu tekstu, parašytu kito asmens apie kūrinio autorių, aprašant jo gyvenimo istoriją ir nuopelnus. Po to sekė trumpesnis ar ilgesnis knygos turinys ir pagrindinis tekstas, kuris dažniausiai buvo pabaigiamas padėka Viešpačiui už pagalbą rašant kūrinį. Dažna stačiatikiams skirta knyga buvo pabaigiama tekstu, nusakančiu knygos

Evangelijos pagal Šv. Luką pradžia.
Iliustracija iš: *Žirovičių Evangelija*. XVI a. Lap. 185v–186r. – LMAVB, RS F19-32

Motiejaus Dešimtojo rašto pavyzdys.
Iliustracija iš: *Biblijos knygų sąvadas.*
1503–1507. Lap. 208v. – RMAB, RS 24.4.28

perrašymo istoriją. Išlikę egzemplioriai liudija, kad XV–XVI a. sandūroje jau galime kalbėti apie knygos meistrus amatininkus, kurie tapdavo ir rinkinių sudarytojais, kūrėjais. Tokiu profesionaliu knygos rašovu kūrėju galime vadinti Motiejų Dešimtąjį iš Toropkų, mokėjusį rašyti trimis rašto sistemomis: kirilika, graikų ir hebrajų. 1502–1507 m. jis sudarė ir meniškai perrašė jau minėtą *Biblijos knygų sąvadą*, o kodekso gale esančiame kolofone surašė bene pirmąją LDK autobiografiją.

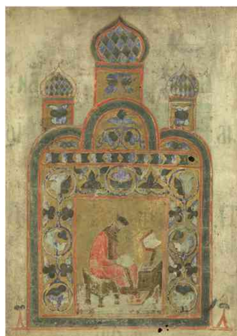
Toks dėmesys rašovo asmeniui nėra atsitiktinis. Miniatiūros ankstyviausiuose kūriniuose (Evangelijose, psalmynuose) atskleidžia, kad rašovas buvo dažnai tapatinamas su autoriumi. Nuo jo atvaizdo kūrinys prasidėdavo. Tad to meto miniatiūros, dažniausiai vaizduojančios tą patį siužetą, ne tik perteikdavo dėstomo įvykio vaizdinę versiją, bet ir atspindėdavo visą veikėjų aplinką – interjerus (patalpas, kuriose rašoma), architektūrines detales (pvz., miesto vaizdus) arba peizažus (pvz., olą). Toks kanoninis rašovo autoriaus vaizdavimas išliko iki pat XVI a. Keitėsi tik perteikimui pasitelkiamos priemonės ir stilistika, savitos kiekvienam metui.

Aptariamuoju laikotarpiu raštingi Lietuvos žmonės kitaip suprato ir pačios knygos sąvoką. *Knyga* buvo tapati *kūriniui*, tad sąvoka buvo taikoma ne visam

Psalmyno pradžia. Iliustracija iš: *Biblijos knygų sąvadas*. 1503–1507.
Rašovas Motiejus Dešimtasis. Lap. 173v–174r. – RMAB, RS 24.4.28

Šv. Jonas.
Iliustracija iš: *Laurušavo Evangelynas*. XIV a. Lap. 2v. – BCzart, rkps 2097 IV

Karalius Dovydas.
Iliustracija iš: *Kijevo Psalmynas*. 1397. Lap. 1b. – RNB, F. 6

Šv. Jeronimas.
Iliustracija iš: *Jeronimo Biblija* (vad. *Vulgata*). XIII a. Lap. 2r. – LMAVB, RS F22-98

fiziniam kodeksui, o kiekvienam kūriniui. Tokiu pavyzdžiu gali būti Naujojo Testamento Evangelijos, kurių kiekviena buvo traktuojama kaip savarankiškas autorinis kūrinys – knyga, su pratarme ir autoriaus (evangelisto) atvaizdu miniatiūroje, trumpučiais turiniu ir pratarme. Tokiu būdu vidinių elementų gausa bei įvairovė buvo taikoma kiekvienam kūriniui (knygai) atskirai, o į vieną visumą šias plonesnes ar storesnes knygas (kūrinius) turėjo sujungti pati kodekso forma ir įrišimas.

XV–XVI a. sandūroje rankraštinė knyga tiek turiniu, tiek apipavidalinimo derme atspindėjo LDK pilietinę nuostatą – lietuvių ir rytų slavų kilmės diduomenės, bajorijos bendrumo jausmą. Rankraštiniai kodeksai, knygos tapo viena iš tokios bendrystės išraiškų. Tokią knygos sampratą, matyt, buvo perėmęs ir Pranciškus Skorina, kurio leidiniai taip pat turėjo ne tik stačiatikišką, bet ir katalikišką orientaciją.

Rima Cicėnienė

PAGRINDINIAI SKORINOS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Pranciškus Skorina (Франциск Скорина, Францыск Скарына, *prieš 1490 Polocke – †prieš 1552 I 29 Prahoje) – pirmasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (ir visų rytų slavų) knygų leidėjas, vertėjas, rašytojas ir liturginis poetas, švietėjas humanistas ir mokslininkas (medikas ir botanikas).

Dėl patikimų istorinių šaltinių stokos Pranciškaus Skorinos biografija težinoma apytiksliai. Nėra išlikęs nė vienas dokumentas, kuris bylotų apie jo leidybinę ar literatūrinę veiklą.

Jis gimė kailiais ir oda prekiavusio stačiatikio pirklio Luko Skorinos (Лука, Лукиан Скорина, pirmą kartą minimas 1492) šeimoje Polocke. Šis miestas tuomet buvo svarbus tarptautinės prekybos centras, gavęs Magdeburgo teisę 1498 m. Jį Skorina vėliau savo leidiniuose ne kartą minėjo kaip *šlovingąjį miestą* ir savo gimtinę. Pranciškus turėjo gerokai vyresnį brolį Joną (Иван Скорина), kuris, kaip ir tėvas, vertėsi prekyba. Jonas minimas 1518 m. dokumentuose kaip polockietis, o 1520 m. – kaip Vilniaus gyventojas. Lukui Skorinai mirus (prieš 1512), jo verslą ir turtą paveldėjo vyresnysis sūnus Jonas. Jaunesnysis Pranciškus turto neturėjo.

Skorinos atvaizdas IV Karalysčių (II Karalių) knygos pabaigoje. Iliustracija iš: *Бивлия Руска* выложена доктором҃ Франциском҃ Скориною из славнаго града Полоцька. У старом месте Празком, 1517–1519. – OLB

Polockas XVI a.
Iliustracija iš: *Warhaffte Contrafactur und gewiße Zeitung*. Nürnberg, [1579]. – FCzart

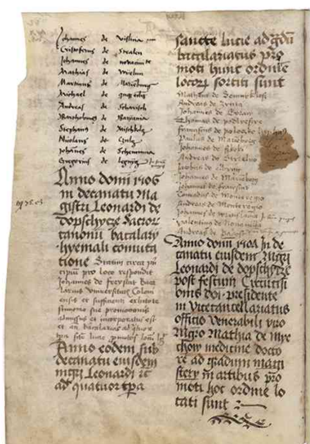

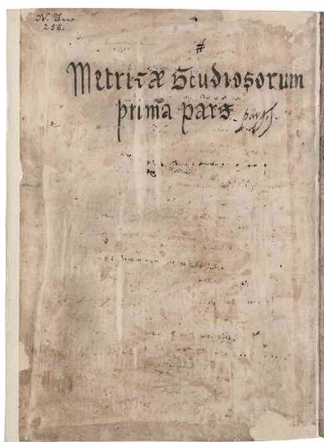
Krokuva apie 1536 m.
Iliustracija iš rankraščio: *Reisealbum des Pfalzgrafen Ottheinrich* (Delin. VI). – UBW

Galima spėti, kad katalikiškąja kultūra jaunesnįjį Skoriną sudomino Polocko bernardinai (jų vienuolynas įkurtas čia 1498), bet jis išmoko lotynų kalbą ir gavo pradinį išsilavinimą greičiausiai Vilniuje. Savo vardą Pranciškus bus gavęs bernardinų (ir visų pranciškonų) globėjo šv. Pranciškaus Asyžiečio garbei dėl to, kad perėjo iš stačiatikybės į katalikybę, tuo išsiskirdamas iš kitų savo šeimos narių, turėjusių stačiatikiams įprastus vardus. Tokiu atveju leidėjo pirminis krikšto vardas lieka nežinomas (kartais minimas Georgijus atsirado per nesusipratimą).

Tačiau Skorinos leidiniai rodo, kad jis taip pat mokėsi stačiatikių liturginėje ir apskritai bažnytinėje raštijoje tradiciškai vartotos bažnytinės slavų kalbos (ji buvo paplitusi visų stačiatikių slavų – bulgarų, serbų, Senovės Rusios – teritorijoje, taip pat rumunų ir moldavų žemėse). Be jos, Skorina mokėjo ir oficialiąją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėnų kalbą bei kirilinį raštą, gerai išmanė (o vėliau ir pats kūrė) stačiatikiams būdingus liturginius kūrinius.

Taigi Pranciškus bus gavęs dvejopą kalbinį ir kultūrinį išsilavinimą: pirmiausia išėjęs stačiatikių tradicinius mokslus (galbūt šeimoje), vėliau mokėsi

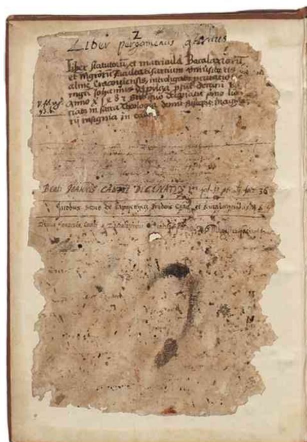
Kairėje: lapas iš Krokuvos universiteto matrikulų knygos, kur paminėtas Pranciškus Skorina (5 nuo viršaus dešiniame stulpelyje). 1504. P. 500

Dešinėje: antraštinis Krokuvos universiteto matrikulų knygos lapas. 1400–1508. Lotynų k. Iliustracijos iš originalo, saugomo BJ (rkps. 258)

katalikų švietimo įstaigose. Tokio tipo išsilavinimas buvo įprastas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ir Lenkijos Karalystės jaunuoliams rusėnams. Kartais jie pereidavo iš stačiatikybės į katalikybę. Skorinos katalikiškumą ir stačiatikių tradicijos išmanymą rodo toks faktas: jis pats sukūrė du originalius akatistus bažnytine slavų kalba, įrašęs į jų rusėniškus akrostichus savo vardo *lotynišką formą*: писал дѡктор скоринич францискꙋс ir делал дѡктѡр скоринич францiскꙋс (išspausdinti Vilniuje apie 1522). Tai puikiai iliustruoja Pranciškaus puoselėtą ir propaguotą dviejų krikščioniškųjų konfesijų kultūrinę ir kalbinę sąveiką.

1504–1506 m. Skorina studijavo Krokuvos universitete (Lenkijos Karalystės sostinėje), kur įgijo laisvųjų menų (t. y. gramatikos, logikos, retorikos, aritmetikos, geometrijos, astronomijos ir muzikos) bakalauro laipsnį. Vėliau nežinomoje vietoje tapo magistru, įgijo rimtų medicinos žinių. Kurį laiką jis buvo Danijos (mažiau tikėtina, kad Dakijos) karaliaus sekretoriumi. 1512 m. jis, paprašęs universiteto kolegijos leisti jam laikyti egzaminus nemokamai ir puikiai išlaikęs egzaminus eksternu (be paskaitų lankymo), gavo medicinos

Kairėje: lapas iš Krokuvos universiteto Laisvųjų menų fakulteto bakalaurų ir magistrų matrikulų knygos, kur paminėtas Pranciškus Skorina (11 nuo viršaus). 1506. P. 82v

Dešinėje: Krokuvos universiteto Laisvųjų menų fakulteto bakalaurų ir magistrų matrikulų knygos antraštinis lapas. 1408–1541. Lotynų k. Iliustracijos iš originalo, saugomo BJ (rkps. 263)

Paduva XV–XVI a. sąvartoje.
Iliustracija iš: Hartmann Schedel.
Liber chronicarum. Nürnberg:
Anton Koberger, 1493.
Lap. XLIIIIv. – BNMACMJKB

daktaro laipsnį Paduvos universitete (tuometinėje Venecijos Respublikoje). Vėliau šį savo titulą Pranciškus išdidžiai minėjo savo leidiniuose.

1517–1519 m. Prahoje Skorina išleido 23 kirilines Senojo Testamento knygas, kurios sudaro jo *Rusėniškąją Bibliją* (*Бивлия Руска*). Rengiant spaudai kirilinį tekstą, kaip pagrindinis šaltinis naudota 1506 m. Venecijoje leista Čekiškoji Biblija. Šešių 1517–1518 m. leistų knygų nemenką tiražo dalį finansavo Vilniaus pirklys, miesto tarėjas ir burmistras Bagdonas Onkovas (Богдан Онков, šaltiniuose minimas 1508, 1510, 1514, 1527), persikėlęs į sostinę iš Smolensko (1508 m. jis dar buvo šio miesto tarėjas). Apie šio kilminio vilniečio finansinį dalyvavimą Skorinos leidyboje byloja atitinkami prierašai kai kuriuose egzemplioriuose. Manoma, kad vėliau savo leidybinės veiklos eigoje (1518 m. rudenį) Skorina hebrajų filologijos ir biblistikos klausimais pradėjo bendradarbiauti su Prahos žydais – nuo to laiko kiriliniu raštu hebraiškai pateiktos citatos jo leidiniuose tapo daug korektiškesnės.

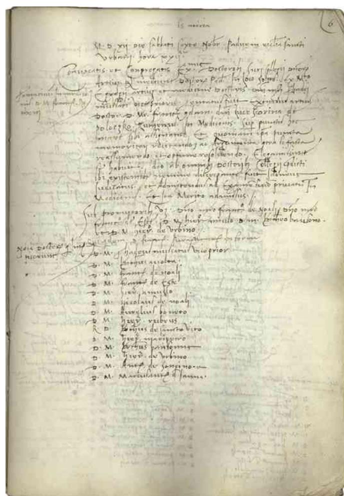
Apie 1520 m. Skorina persikėlė į Vilnių, kur vyriausiojo burmistro Jokūbo Babičiaus (Якуб Бабич, minimas 1519, 1521, 1522, 1527, miesto tarėjas 1525) namuose įsteigė pirmą spaustuvę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje. Vilniuje apie 1522 m. jis išleido *Mažąją kelionių knygelę* (*Малая подорожная книжка*), kurią sudarė Psalmynas su liturginių tekstų priedais (22 šios knygos dalis specialistai laiko atskirais leidiniais), o 1525 m. – *Apaštalų darbus ir laiškus* (*Апостол*), t. y. vieną Naujojo Testamento dalį. Tuo metu Skorina ėjo Vilniaus katalikų vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių asmeninio gydytojo ir sekretoriaus pareigas (1523–1536).

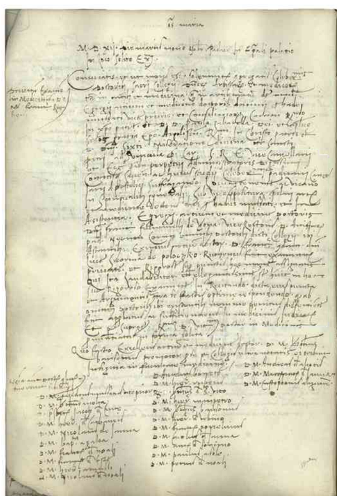
Po 1525 m. Pranciškus vedė Margaritą, Vilniaus tarėjo ir burmistro Jurgio Odverniko (Георгий Одверник, minimas 1521 ir 1523) našlę, turėjusią nekilnojamojo turto Vilniuje. Ištekėjusi už Pranciškaus, ji finansiškai dalyvavo jo brolio Jono prekybos veikloje. Mirė po 1530 m.

1529 m. Poznanėje mirė spaustuvininko brolis Jonas Skorina. Nuvykęs ten, Pranciškus atgavo jo palikimo dalį už savo žmonos Margaritos investuotas lėšas.

1530 m. pradžioje Pranciškus Karaliaučiuje (dab. Калининград) vos kelis mėnesius kaip gydytojas tarnavo Prūsijos hercogui Albrechtui Brandenburgiečiui, bet savo privačiais reikalais išvyko atgal į Vilnių. Hercogas rašė Lietuvos didžiajam kancleriui ir Vilniaus vaivadai Albertui Goštautui, kad Skorina slapta išsivežė du jo pavaldinius: gydytoją žydą ir spaustuvininką, kuriuos prašė grąžinti į Prūsiją.

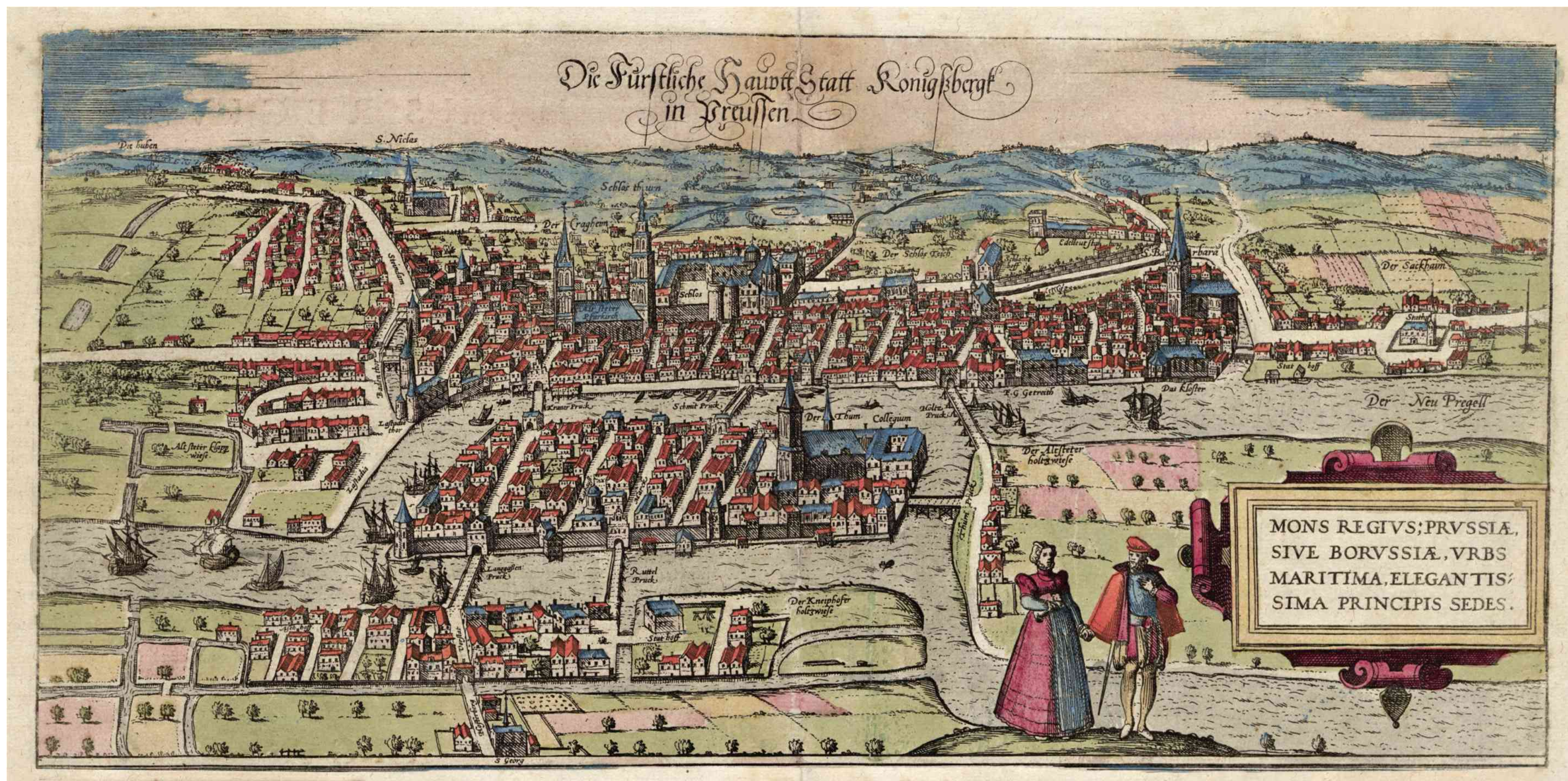
Grįžęs į Vilnių, Pranciškus vėl tarnavo Vilniaus vyskupui Jonui. 1532 m. buvę Jono kreditoriai žydai Mozė ir Lozorius iš Varšuvos bei Jokūbas iš Poznanės pasiskundė Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam, kad Pranciškus Skorina yra skolingas jiems už savo velionį

Kairėje: įrašas Paduvos universiteto aktų knygoje apie 1512 XI 6 Skorinos laikytą bandomąjį egzaminą medicinos daktaro laipsniui gauti. Lap. 6r. – USP AS SCFM, unità 321

Dešinėje: įrašas toje pačioje knygoje apie 1512 XI 9 Skorinos laikytą ypatingąjį egzaminą medicinos daktaro laipsniui gauti. Lap. 6v. – USP AS SCFM, unità 321

Karaliaučius XVI a. Iliustracija iš: Georgius Bruin. *Mons Regius, Prussiae sive Borussiae urbs maritima, elegantissima principis sedes ; Riga, percommode ad Dunam amnem sita, emporium celebre, et Livoniae metropolis.* [Köln, 1581]. – VUB

Kairėje: Albrechtas Brandenburgietis. Iliustracija iš: Christophorus Hartknock. *Alt- und neues Preussen oder Preussischer Historien zwey Theile.* Franckfurt und Leipzig: in Verlegung Martin Hallervorden, 1684. Įklija tarp p. 322 ir 323. – LMAVB

Dešinėje: Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas I Senasis. Apie 1553–1556. Luko Kranacho jaunesniojo dirbtuvės. Iliustracija iš originalo, saugomo FCzart

brolį, bet nenori mokėti skolų ir slapstosi. Netrukus Skorina buvo suimtas ir kelis mėnesius kalėjo Poznanėje. Jono sūnus ir paveldėtojas Romanas, atvykęs iš Gdansko, įrodinėjo, kad jo dėdė nėra atsakingas už savo brolio skolas. Tais pačiais metais savo privilegija tai patvirtino karalius Žygimantas Senasis.

1535 m. Skorina grįžo į Prahą, kur dirbo Čekijos ir Vengrijos karaliaus Ferdinando I Habsburgo sodininku. Apkaltintas aplaidžiu darbu, Pranciškus 1539 m. lankėsi Vienoje pas karalių, kuris jį išteisino, bet liepė atleisti iš tarnybos.

Skorinos mirties data nėra žinoma. Jo jaunėlis sūnus Pranciškus žuvo Prahoje per 1541 m. gaisrą. Vyresniojo Simeono prašymu Ferdinandas I Habsburgas 1552 I 29 išdavė raštą, įpareigojantį visus pavaldinius padėti Simeonui paveldėti savo mirusio tėvo turtą. Tuo pat metu Vilniuje dėl Pranciškaus Skorinos turto vyko teisminiai ginčai tarp Martyno Ankovičiaus (Мартин Анкович, arba Ганкович, velionio Bagdono Onkovo sūnus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rūmininkas) ir jo apkaltinto Vilniaus suolininko Jono Tolstiko (Иван Толстик).

Pranciškaus sūnus Simeonas liko gyventi Čekijoje, tapęs gydytoju ir sodininku, kaip ir jo tėvas. 1593 m. Simeonas dar buvo gyvas ir gydėsi Čekijos pietuose. Polocke likę Skorinos giminaičiai (ten ištekėjusios gyveno jo dvi dukterėčios – brolio Jono dukterys) minimi dar 1605 m. Jų palikuonis genealogai atseka iki mūsų dienų.

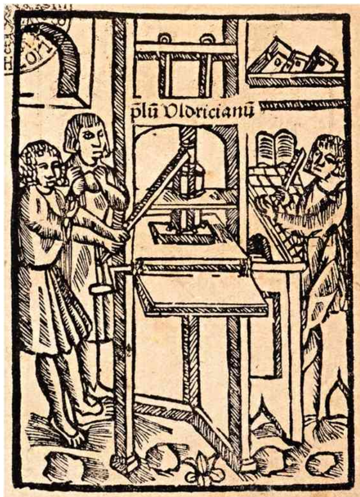
Sergejus Temčinas

SKORINA IR ČEKIJA. *Rusėniškoji Biblija*

Svarbesni faktografiniai duomenys apie *Rusėniškąją Bibliją* (*Бивлия Руска*) yra gerai žinomi. Vis dėlto verta juos čia darsyk priminti, o kai kuriuos – papildyti.

Prahoje nuo 1517 m. Skorina atskiromis dalimis leido Senąjį Testamentą. Tikslus tuomet išleistų knygų skaičius nėra žinomas. Šventraštį Skorina galėjo išleisti visą, tačiau mūsų dienas pasiekė tik 23 knygos. Įvertinti, ar leidybinis projektas buvo sėkmingai užbaigtas, sunku todėl, kad Skorina spausdindamas nesilaikė nusistovėjusios biblinių knygų pateikimo tvarkos. Atskiras dalis jis leido ne iš eilės nuo *Alefa* iki *Tava*, o pagal kiekvienos parengimo spaudai lygį.

Įprasta manyti, kad spausdinimo eiliškumą lėmė „vertimas“, t. y. visi biblinio teksto rengimo darbai iki jo ruošimo spaudai. Su tokia nuomone sunku sutikti. Savo darbą vertėjas ir redaktorius paprastai pradeda nuo kūrinio pradžios ir daugiau ar mažiau nuosekliai eina prie jo pabaigos. Sunku įsivaizduoti priežastį, kuri būtų privertusi vertėją Skoriną chaotiškai puldinėti nuo vienos dalies prie kitos. Be to, Karalių knygose, išleistose 1518 VIII 10,

Skorinos laikų spaustuvė. 1519 m. medžio raižinys, vaizduojantis Oldržicho Velenskio dirbtuvę. Prie staklių stovi trys darbininkai: sukdamas rankeną, vienas gamina atspaudą, kitas laiko pagalvėles su dažais, trečias renka tekstą. Iliustracija iš: *Przeuťessena a mnoho prospiessnaa Knieha Erazma Roterodamſkeho o Rytierzi Krzestianskem*. Wytisstieno w Biele: nakladem a pečžij Woldrzicha Welenskeho z Mnichowa, 1519. Iliustracija iš antraštinio lapo. – NK

Skorina apie Toros, Jozuės, Teisėjų, Rutos knygas bei jų pratarmes kalba kaip apie parengtas (*выложены*). Jos visos eina prieš Karalius, bet pasirodė vėliau. Kitur (Raudų knygoje, 1519) Skorina mini savo pratarmę iš Jeremijo knygos, tačiau jos tarp žinomų 1517–1519 m. leidinių nėra. Tai verčia manyti, kad, leisdamas *Rusėniškąją Bibliją*, Skorina visą ar bent didžiąją dalį teksto turėjo jau sutvarkytą (įskaitant pratarmes).

Aiškinant „chaotišką" biblinių knygų pasirodymo eilę, pamirštama, kad *Rusėniškoji Biblija* yra sudėtingas teksto ir meno kūrinių derinys. Jo rengimas spaudai buvo itin komplikuotas. Kurios nors dalies spausdinimas priklausė nuo menininkų, su kuriais Skorina tuomet glaudžiai bendradarbiavo. Neteisinga manyti, kad, metę kitus darbus ir taip sugadinę santykius su kitais užsakovais, dailininkai pildė vien Skorinos pageidavimus. Neturėdamas norimo medžio raižinio, leidėjas buvo priverstas spausdinti tą knygą, kuriai nebetrūko jokių puošybos elementų. Nepamirškime nė to, kad kūrybos procese tuomet dalyvavo ir pats leidėjas, smulkiai aiškinęs piešėjui, ką jis turi pavaizduoti. Kai darbas netenkindavo užsakovo, buvo ieškoma kitų sprendimų, vedusių prie pageidaujamo rezultato. Tad kiekvienas meno kūrinys reikalavo sau laiko. Galėjo būti ir taip, kad kai kurių knygų apipavidalinimas iš pradžių nebuvo aiškus ir pačiam leidėjui.

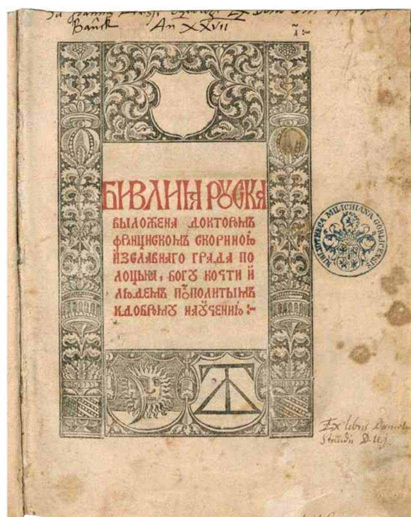
Penkiaknygę Skorina paskelbė tik 1519 m., ir tai neturėtų stebinti. Atvirkščiai, būtų buvę keista, jeigu jis būtų nuo jos pradėjęs. Tora pradėdavo Senąjį Testamentą, ir nuo jos recepcijos priklausė, kaip visą knygą vertins pirkėjai ir skaitytojai. 1517 metais Skorina neturėjo jokios darbo su Prahos dailininkais patirties (tai parodo ir pirmieji jo spaudos bandymai). Jos sukaupęs pakankamai, Skorina užsakė deramo grožio antraštinį lapą ir visas kokybiškas iliustracijas, tinkamai papuošusias šią Senojo Testamento dalį. Be to, spausdinimo eigą tuomet veikė ir papildomi faktoriai: turimos popieriaus atsargos, laisvų spaudmenų ištekliai ir kita.

Rusėniškoji Biblija prasideda Psalmynu, ir tai yra suprantama, nes šios – populiariausios – Senojo Testamento knygos prireikdavo dažniau už kitas, tad ji kaip ir Naujasis Testamentas dažniau naudota viena ir skyrium. Maža to, Skorinos Psalmynas (baigtas spausdinti 1517 VIII 6) nuo kitų *Rusėniškosios Biblijos* knygų skiriasi ir vizualiai. Jo formatas yra mažesnis: į lapą talpinta po 20 eilučių, o kiekvieną eilutę sudaro 34–38 raidytės. Vėlesnėse knygose į lapą talpinta jau po 22 eilutes; kiekvieną sudaro 44–48 raidės. Santūresniam Psalmynui pakako dviejų medžio raižinių, kuriuos sukūrė vadinamasis „Naujojo Testamento meistras" (*Mistr Nového zákona*). Nuo tolesnio bendradarbiavimo su juo buvo atsisakyta.

Pagal populiarumą ir Biblijos sandarą toliau buvo galima laukti Toros, bet prie jos dėl anksčiau nurodytų priežasčių leidėjas priėjo tik 1519 m. Visos 1517–1518 m. knygos yra datuotos dienos tikslumu. Nuo 1519 m. šios tikslaus datavimo tvarkos nebesilaikyta. Tik dvi iš septynių tų metų knygos turi pažymėtą mėnesį ir dieną; likusios knygos datuotos vien metais.

Remiantis kolofonuose (leidinių pabaigose) pateiktais duomenimis, nurodoma tokia atskirų knygų pasirodymo eilė:

1517 VIII 6 Psalmynas (142 lapai)
1517 IX 10 Jobo (52 lap.)
1517 X 6 Patarlių (48 lap.)
1517 XII 5 Siracido (82 lap.)
1518 I 2 Koheleto (18 lap.)
1518 I 9 Giesmių giesmės (12 lap.)
1518 I 19 Išminties (32 lap.)
1518 VIII 10 keturios Karalių (242 lap.)
1518 XII 20 Jozuės (48 lap.)
1519 II 9 Juditos (26 lap.)
1519 XII 15 Teisėjų (48 lap.)

Antraštinis *Rusėniškosios Biblijos* lapas, išspausdintas 1519 m. Pradžios knygoje. Piešėjas nežinomas, raižytojas – „Skorinos dekoro meistras“ (*Mistr Skorinova dekoru*). – OLB

1519 m. neaiškia chronologine seka pasirodė dar šios knygos: Rutos (8 lap.), Esteros (26 lap.), Raudų (12 lap.), Danieliaus (40 lap.), Pradžios (94 lap.) ir Pakartoto Įstatymo (66 lap.). Kitos Penkiaknygės dalys – Išėjimo (76 lap.), Kunigų (54 lap.) ir Skaičių (74 lap.) – išvis nedatuotos; kaip Pradžios knygos tąsa jos tikriausiai pasirodė 1519 ir (arba) 1520 m.

Mūsų dienas pasiekusių knygų sąrašą prasminga palyginti su visomis *Rusėniškosios Biblijos* knygomis, kurias Skorina išvardijo savo pratarmėse. Toks palyginimas atskleidžia įdomią aplinkybę – šiandien trūksta nuo trijų iki keturių dešimtųjų visos *Rusėniškosios Biblijos* spausdinto teksto. Jį turėjo sudaryti dar 5 dalys: Metraščių, Ezdros, Tobito, Makabėjų bei 16 pranašų knygos. Tobito ir Ezdros knygeles išleisti nebuvo sudėtinga, nes jų apipavidalinimui būtų užtekę dviejų–trijų siužetinių medžio raižinių. Tačiau kitoms istorinėms knygoms: Metraščių (6,6 % viso Biblijos teksto) ir Makabėjų (6,2 % teksto), būtų reikėję žymiai daugiau iliustracijų (pavyzdžiui, taip yra 1518 m. išėjusiose Karalių knygose). Dar sudėtingesnė situacija buvo su Pranašų knygomis (22 % teksto), nes kiekvienai iš jų būtų prireikę bent vienos ksilografijos. Numanu, kad Skorinai priėjus prie šios Biblijos dalies, darbai sulėtėjo, kadangi kiekvienai – kad ir mažiausiai – knygelei teko gaminti atskirą iliustraciją, o tai reikalavo išlaidų ir laiko dirbti su menininkais.

1517–1519 m. *Rusėniškoji Biblija* buvo spausdinama vis spartesniu tempu: 1517 m. publikuoti 324 lapai, 1518 – 352, o 1519 – nuo 254 iki 524. Skaičiavimai rodo, kad savo projektą užbaigti Skorina būtų įstengęs iki 1521 m. pabaigos. Dažnai kartojamos mintys, kad, netekęs finansinės paramos, Skorina nutraukė savo veiklą ir jau 1519 m. atsidūrė Vilniuje, tėra tik spėjimai. Jeigu taip būtų atsitikę iš tikro, kas būtų sutrukdę *Rusėniškosios Biblijos* likutį išleisti Vilniuje prieš *Mažąją kelionių knygelę*? Manyti apie leidybinio plano nebaigimą neleidžia ir kitos aplinkybės. Žinoma daug atvejų, kai XVI a. išspausdintos knygos nepasiekė mūsų laikų. Pavyzdžiui, iš 28 čekų nacionalinės bibliografijos sistemoje *Knihopis* užregistruotų leidinių, 1517–1519 m. pasirodžiusių Čekijoje (Skorina čia neįeina), net 7 yra žinomi tik iš šaltinių ir tik iš pavadinimų, o 11 yra paliudyti vienu vieninteliu egzemplioriumi (7 iš jų defektiniai). Tuomet buvo išleista ir tokių knygų, apie kurias neišliko nė mažiausios užuominos.

Tai, kad paklausios knygos nuo dažno lapų vartymo susidėvi, atsitinka neretai, tad čia nuostoliai suprantami, nes jie neišvengiami. Toks likimas ištinka knygas, kurios išleidžiamos ir naudojamos toje pačioje vietoje. Skorinos atveju iš akių negalima išleisti kitos aplinkybės – didžiausia *Rusėniškosios Biblijos* tiražo dalis (neskaičiuojant to, kas liko pas leidėją) turėjo keliauti į tolimą kraštą. Numanu, kad knygos, tiksliau, dar nesubrošiūruoti jų lankai, į Vilnių

buvo gabenamos vežimais atskiromis siuntomis. Pirmą siuntą galėjo sudaryti leidiniai, datuoti 1517 VIII 6–1518 I 19, nes šiuo laikotarpiu išleistos knygos (17 egzempliorių) turi beveik identišką nuorodą apie leidybos rėmėją. Paskutinė laimingai pasiekusi skaitytojus tiražo dalis galėjo būti išgabenta 1520 m. Su vėliau pasirodžiusiomis *Rusėniškosios Biblijos* knygomis galėjo nutikti bet kas. Jos galėjo būti pakeliui konfiskuotos, sunaikintos kaip eretiškos ir t. t.

Deja, nežinome nieko konkretaus apie aplinkybes, kuriomis Skorina paliko Čekiją, tačiau apie tam tikrą Prahoje, kelyje arba Vilniuje patirtą nuostolį bylotų vėlesni Skorinos leidiniai. Mat juose trūksta Prahoje paskelbtų medžio raižinių. Tai galima paaiškinti tik tuo, kad leidėjas tuomet (minimaliai nuo 1522) jų nebeturėjo. Priešingu atveju jis tais raižiniais būtų pasinaudojęs, nes jų vertė buvo didžiulė. Nežinomas Prahos raižinių likimas verčia galvoti, kad leidėjas su jais neteko ir paskutinių *Rusėniškosios Biblijos* knygų tiražo. Tiesa, nedidelis jų kiekis galėjo pasklisti dar prieš šio tiražo ir medžio raižinių netektį, dar dalis jo egzempliorių galėjo atsidurti asmeninėje leidėjo bibliotekoje, tačiau ir jie mūsų dienų nepasiekė. Kad ir kaip ten atsitiko, leidėjas nejautė poreikio Vilniuje jas pakartotinai išspausdinti.

Rusėniškoji Biblija. Konvoliutas iš Aukštutinės Lužicos mokslinės bibliotekos Giorlice. – OLB

Čekija ir aplinkiniai kraštai XVI a. Iliustracija iš: Ioannes Honterus. *Rudimentorum cosmographicorum Ioan. Honteri Coronensis libri III, cum tabellis geographicis elegantissimis*. Tiguri: apud Froschouerum iuniorem, 1564. Lap. b2v–b3r. – LMAVB

Taigi neturime priežasčių tvirtinti, jog Skorina būtų nebaigęs 1517 m. pradėto darbo. Bendras 1519 m. antraštinis lapas ir bendra pratarmė atskleidžia, kad leidėjas buvo tvirtai apsisprendęs išleisti *visą* Senąjį Testamentą. Šiam darbui jis buvo puikiai pasiruošęs, nes ne kartą mini kitas spaudai jau parengtas *Rusėniškosios Biblijos* dalis. Apie tolesnį – Vilniaus spaudos – laikotarpį įmanu kalbėti, pradedant jį bent nuo 1522 m. pradžios. Iki tol Skorina turėjo pakankamai laiko įgyvendinti visą didingą savo sumanymą.

Taip galvoti verčia dar viena aplinkybė. Esama žinių apie rankraštinius tariamai neišspausdintų *Rusėniškosios Biblijos* knygų nuorašus. Pavyzdžiui, *Rusėniškąją Bibliją* 1569 m. persirašė Lukas iš Ternopilio. Jo nuoraše, deja, žuvusiame 1944 m. Varšuvoje, būta tekstų, kurių spausdinti variantai šiandien nežinomi. Tai dvi Metraščių, keturios Ezdros ir Tobito knygos. Kitą svarbų nuorašą 1575–1577 m. parengė Dmitras iš Zinkovo (viena jo rankraščio dalis saugoma Lvove, kita – Sankt Peterburge). Jį sudaro gerai paliudytų Skorinos leidinių tekstai, o be jų – Metraščių, Ezdros, Tobito, 16 pranašų bei Makabėjų knygos (netgi su autoriaus pratarmėmis!). Galima pagrįstai tikėtis, kad Prahoje 1517–1521 m. išleistų knygų skaičių ateityje patikslins nauji radiniai, nes jų vis pasitaiko. 1996 m. Christie's aukcione buvo parduotas konvoliutas, susidedantis iš Jobo, Patarlių, Siracido, Koheleto ir Išminties knygų. 2003 m. Giorlico miesto bibliotekoje buvo aptiktas kitas konvoliutas su visa Penkiaknyge, taip pat Jozuės ir Karalių knygomis. Vaizdai iš pastarojo egzemplioriaus puošia ir šį leidinį.

Kataliko Skorinos knygos buvo skirtos LDK stačiatikiams. Tai gražiai paliudija Psalmynas, kuriame, kaip įprasta Rytų Bažnyčiai, 150 psalmių suskirstytos į 20 katizmų, be to, pridėta papildoma 151 psalmė. Senojo Testamento pagrindą sudaro tradicinis Biblijos tekstas bažnytine slavų kalba. Jame jaučiama rusėnų kalbos įtaka. Pratarmėse ir baigiamuosiuose žodžiuose rusėniškų elementų pasitaiko kiek daugiau.

Rengdamas *Rusėniškosios Biblijos* vertimą, Skorina daugiausia rėmėsi 1506 m. Venecijoje čekiškai išleistu Šventuoju Raštu – *Biblij Czeská w Benátkach tissťená* (Venecija: Petr Liechtenstein, 1506 XII 5). Jį iš Vulgatos išvertė nuosaikieji posthusitai. Beje, savo požiūrį į popiežių šiame leidinyje jie išreiškė medžio raižiniu, išspausdintu Apreiškime Jonui. Julijų II čia praryja pragaro nasrai. Dėl aukštos poligrafinės kokybės ir puikios vertimo kalbos šią Bibliją labai ilgai laikė sava ne tik protestantai. Pasmerktojo popiežiaus prireikus „nepastebėdavo" katalikai, o tarp jų – ir *Rusėniškosios Biblijos* kūrėjas.

Krokuvoje laisvuosius menus studijavęs, medicinos daktaro laipsnį Paduvos universitete gavęs Skorina buvo puikiai susipažinęs su iškilia savo epochos

knygos kultūra. Itališką ankstyvojo Renesanso knygos kanoną jis skiepijo ant kelių šimtmečių LDK raštijų tradicijos liemens. Tai jis darė sėkmingai ir labai profesionaliai. Tuometinė jo veikla neapsiribojo vien teksto vertimu arba leidybai reikalingų iliustracijų užsakymu. Skorina buvo visos didingos – tekstinės bei metatekstinės, tipografinės ir meninės – rusėnų Šventraščio konstrukcijos autorius.

Vertinant *Rusėniškąją Bibliją*, būtina atsižvelgti į visumą, nes Skorinos leidiniuose nėra smulkmenų, kurių jis nebūtų nuodugniai apsvarstęs. Imkime kad ir dailų lengvai perskaitomą skorinišką šriftą – priklausomai nuo funkcinės teksto paskirties jo dydis itin patogiai varijuoja. Juo išspausdintą knygą labai *patogu* skaityti: pagrindinis tekstas gražiai skiriasi nuo pastabų, pavadinimų, turinį atskleidžiančių nuorodų ir pan. Tuomet tai nebuvo savaime suprantamas dalykas. Dar skaitytojo patogumui Skorina numeravo lapus – prieš jį kirilika leidžiamose knygose to niekas nedarė. Svarbi „teksto ornamentika" – ją sudaro net 108 inicialų galerija. Inicialus sukūrė du menininkai, o jų rankas irgi „vedžiojo" Skorina. Renesansinės knygos sampratą puikiai atliepia atitinkamas knygos dekoravimas: skoningos ir žaismingos užsklandos, vinjetės ir rėmeliai. Išvardijimas, žinoma, nebūtų pilnas be naratyvinio pobūdžio iliustracijų ciklo ir paties leidėjo portreto. Čia irgi visur akivaizdžiai pasireiškia Skorinos mintis ir jo įžvalgiai įgyvendinta knygos koncepcija.

Šiuo atžvilgiu svarbu pakoreguoti kai kurias nuomones, pareikštas vertinant 1517–1519 m. publikacijas. Manoma, kad *Rusėniškoji Biblija* buvo leidžiama Prahoje dėl to, kad LDK teritorijoje tada tam trūko techninių galimybių, t. y. reguliariai veikiančios spaustuvės. Tai yra tiesa, bet tik iš dalies. Technikos priemonių ištekliai *Rusėniškosios Biblijos* leidimui lemiamos reikšmės neturėjo. Antraip pirštųsi mintis, kad Skorina, atvykęs į Prahą, čia rado paruoštą techninę bazę bei patyrusius amatininkus, kurių paslaugomis bei profesionaliais gebėjimais nesvyruodamas pasinaudojo. Nuodugnesnis tyrimas atskleidžia, kad *Rusėniškosios Biblijos* atsiradimo nenulėmė vien mechaniškas Skorinos tėvynėje dar neturėtų įrankių ir įgūdžių pritaikymas, nes tada leidiniai kokybe mažai kuo ar ir visai nebūtų skyręsi nuo to meto čekų spaudinių. Bet realybė yra kitokia: jo Prahos leidiniai nėra „nužiūrėti" nuo čekiškų pavyzdžių – priešingai, pastaruosius jie gerokai pranoksta! Dėl šios priežasties netikslu būtų sakyti netgi to, kad Skorinos leidiniai atstovauja kuriam nors čekų knygų istorijos laikotarpiui. Iš tikrųjų, tai jie patys sudaro atskirą tos istorijos laikotarpį ir joje neturi bent kokių atitikmenų. Jo 1517–1519 m. leidiniai teisėtai laikomi ir reikšmingais bohemikos paminklais (*významná bohemikální památka*). Knygos istorikai jiems suteikia išskirtinę

1506 m. Venecijos Biblijos antraštiniai lapai. Iliustracijos iš: *Biblij Cžeská W Benátkach tisstěná*. Venetiis: in edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani, 1506. – KNM

Zádoſti weliké byl nieyaký Paulin. kniez pocztiwý aby mohl
rozumieti pyſmuom ſwatým . a od tohoto ſe ſwieta odtrhnúti. Y
pſal k ſwatému Jeronýmowi. po nieyakém bratru Ambrožowi.
otázku czynie naniem mohlliby ſám bez vczytele a bez myſtra ro/
zum pyſma ſwatého myeti. Oznamuge y to žeby žádoſti te byl
chtie s ſwatým Jeronýmem przebywati. Aby ſe pyſmuom
ſwatým, mohl od nieho vczyti Gemuž to odpowijedá nato ſwa/
tý Jeroným tyemto liſtem. Wniemž czyný zmyenku owſſech kni
hách zákona božyeho. A takto gey poczyná.

Bratr Ambrož twé mi dary przynes podal mi
ſpolu y przeytieſſené epiſſtoly. kterážto z po
czátku przedkládá giſtotu przátelſtwa nad
dowiernoſt giž zkuſſenú : a nowú przyezen
nad ſtarú. Tot geſt giſtie prawe przátel/
ſtwo. a kryſtowým ſwazkem ſpogenee ge/
hožto ne wlaſtný puožytek. ne przytomnoſt
tiel toliko. ne lſtiwé a lahodné pochleben/

vietą tarp anksčiau minėtos Venecijos ir vadinamosios Severyno Biblijos (*Biblij Czeska w starem miestije Prazskem wytisstiena*. Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1529 V 5). Čekų Biblijos iliustravimo etapui, neatskiriamai susijusiam su LDK švietėjo figūra, būdingas kur kas didesnis vaizdo naratyviškumas bei realistiškumas. Be to, Skorinos darbai sakralinės literatūros leidybą vedė prie biblinės iliustracijos pasaulietėjimo. Kaip gerą pavyzdį galima nurodyti medžio raižinį „Pasaulio sukūrimas“ (1519): į griežtai kanonizuotą ketvirtos pasaulio kūrimo dienos sceną čia įvestas Skorinos Biblijai būdingas ženklas – jaunas mėnulis saulės fone.

Rusėniškoji Biblija veikė čekų knygų grafikos raidą. Negana to, tas poveikis sutapo ir su tuomet sparčiai augusiais čekų skaitytojų bendruomenės poreikiais. Į pastaruosius nuo 1507 m. orientavosi ir pats čekų knygos menas. Prie to prisidėjo septyni ksilografijos meistrai, iš Vokietijos atvykę į Prahą ir tuomet joje našiai dirbę. Jų kūryba aptinkama visų tuometinių Prahos (ir ne tik jos) leidinių puošybos elementuose, knygų dekore bei iliustracijose, papuošusiose utrakvistų, katalikų, čekų brolių, žydų, o taip pat ir Skorinos

1529 m. Severyno Biblijos antraštinis lapas. Iliustracija iš: *Biblij Czeska w starem miestije Prazskem wytisstiena*. Praha: s welikau pracy a znamenitým nakladem skrze mne Pawla Seweryna z Kapij Hory měsstěnijna starého města Pražského gest wytisstěn a dokonán, 1529. – SK

leidinius. Iš nurodyto meistrų būrio Skorina bendradarbiavo net su penkiais dailininkais. Jo pavedimu jie piešė inicialus, užsklandas, dekoracines juosteles ir naratyvines iliustracijas. Kiti dailininkai – drožimo meistrai – jam gamino medžio raižinius.

Iliustracinis *Rusėniškosios Biblijos* ciklas garsėja 1517 m. išspausdintu Skorinos portretu. Šia ksilografija *Rusėniškoji Biblija* gavo savo kūrėjo, privataus asmens, portretinę iliustraciją. Tai buvo neturintis analogijos – ypač apipavidalinant Biblijas – žingsnis. Jis išreiškia Skorinos, kaip išskirtinės Renesanso asmenybės, savigarbą. Beje, įžymiojo polockiečio figūra įžiūrima ir kitoje iliustracijoje, 1518 m. publikuotoje Išminties knygoje. Ja dailininkas laisvai interpretavo Albrechto Diurerio *Apokalipsės* „Septynių žvakidžių regėjimo“ raižinį. Ikonografinėje Visagalio Kristaus (*Christus Pantocrator*) scenoje pavaizduotas ant kelių klūpantis jaunuolis – apaštalas Jonas. Jis dėvi mokslininko mantiją, o jo veidas, kad ir ne itin kruopščiai pavaizduotas, primena Skoriną.

Rusėniškoje Biblijoje yra daugiau atpažįstamų veidų. Tai pirmiausia pasakytina apie Europos valdovus. Mūsų dienas pasiekė apsčiai jų portretų, sukurtų įvairių menininkų, todėl nesunkiai galime juos čia identifikuoti. Visų pirma, galima paminėti 1519 m. iliustraciją „Mozė prieš liaudį“. Išrinktosios tautos priekyje čia išrikiuoti, paisant chronologinės tvarkos, čekų karaliai (iš dešinės): Jurgis Podebradietis (Jiří z Poděbrad, *1420 IV 23–†1471 III 23),

Apokalipsės sceną vaizduojantis medžio raižinys iš 1506 m. Venecijos Biblijos. Lap. Ll 6 r. – SK

Skorinos portretas.
Medžio raižinys iš Karalių knygos (1518 VIII 10). Piešėjas – „Meistras IP“ (*Monogramista IP*), raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Christus Pantocrator.
Medžio raižinys iš Išminties knygos (1518 I 19).
Piešėjas – „Meistras IP“ (*Monogramista IP*), raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Mozė prieš išrinktąją tautą.
Medžio raižinys iš Pakartoto Įstatymo knygos (1519–1520).
Piešėjas nežinomas, raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Vladislovas II Jogailaitis (Vladislav II Jagellonský, *1456 III 1–†1516 III 13) ir Liudvikas II Jogailaitis (Ludvík II Jagellonský, *1506 VII 1–†1526 VIII 29). Vladislovas II taip pat yra lengvai atpažįstamas iliustracijoje „Saliamonas kalba su Sabos karaliene“ (1518 VIII 10). Tarp Saliamono, t. y. Vladislovo II, ir Sabos karalienės buvo pavaizduotas aukščiausiasis Čekijos Karalystės kancleris Ladislavas iš Šternberko (Ladislav ze Šternberka na Bechyni, *1480–†1521). Tas pats Vladislovas su sūnumi Liudviku pavaizduotas scenoje „Saliamono teismas“ (1517 X 6): tėvas stovi raižinio centre (už jo nugaros matyti tas pats Čekijos kancleris), o sūnus, kaip išmintingasis Saliamonas, sėdi soste. „Dovydo patepimo“ scenoje (1518 VIII 10) ant kelių klūpo Liudvikas; jį laimina Samuelis. Individualizuotas pastarojo personažo veidas primena popiežių Julijų II. Su liūtu kovojančio Samsono (1519 IX 15) veidas primena platų Žygimanto Senojo veidą. Dažnas Jogailaičių vaizdavimas *Rusėniškoje Biblijoje* yra visiškai suprantamas. Tokiu būdu norėta padėkoti garsiajai valdovų dinastijai ir tuometiniam karaliui Liudvikui už suteiktą galimybę Prahoje leisti knygas.

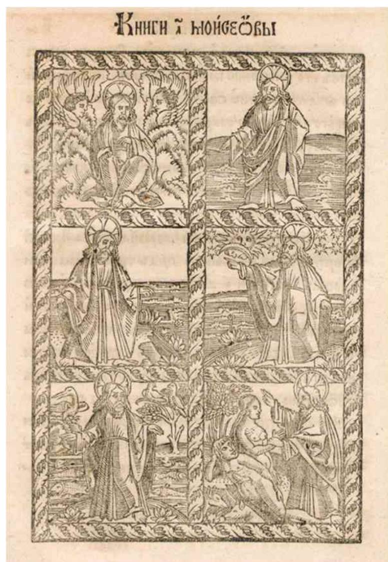

Kairėje: Saliamonas kalba su Sabos karaliene. Medžio raižinys iš Karalių knygos (1518 VIII 10). Piešėjas – „Meistras IP“ (*Monogramista IP*); raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Dešinėje: Dovydo patepimas. Medžio raižinys iš Karalių knygos (1518 VIII 10). Piešėjas nežinomas, raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Ypač svarbus mums atrodo Čekijos kanclerio atvaizdas. Verta paminėti, kad pradinį išsilavinimą Pranciškus gavo pas bernardinus, o Ladislavas iš Šternberko buvo ištikimas pranciškonų observantų gerbėjas ir rėmėjas. Jų dėka kancleris paliko ženklų pėdsaką knygos istorijoje, nes jo liepimu ir lėšomis šie vienuoliai sukūrė išskirtinės meninės reikšmės raštijos paminklų (jų išliko Prahoje, Tršebonyje (Třeboň, Pietų Čekija) ir Vienoje). Be anksčiau minėtų medžio raižinių, jo veidas matyti iliustracijoje „Bažnyčios statyba Jeruzalėje“ (1518 VIII 10). Kancleris čia stovi greta biblinio Saliamono, t. y. imperatoriaus Maksimiliano I (Maximilian I, *1459 III 22–†1519 I 12), su savo palydovais „inspektuojančio“ gotikinės bažnyčios statybą. Imperatorių identifikuojame pagal valdovo karūną ir šiam asmeniui būdingą ilgą kumpą nosį bei atsikišusį žandikaulį.

Taigi į *Rusėniškąją Bibliją* buvo įtraukti visų įtakingiausių Vidurio Europos valdovų kriptoportretai. Visus juos Skorina galėjo matyti vienoje vietoje tuo pačiu laiku – 1515 m. Vienos kongrese. Čekijos Karalystę trijų valdovų susitikime reprezentavo kancleris Ladislavas iš Šternberko. Galima spėti, kad su juo tada galėjo būti susitarta dėl Skorinos atvykimo ir Biblijos spausdinimo

Pasaulio sukūrimas.
Medžio raižinys iš Pradžios knygos (1519).
Piešėjas nežinomas, raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Prahoje. Kad ir kaip ten viskas įvyko, be šio – svarbiausio – Čekijos pareigūno žinios ir sutikimo Skorina knygų leidyba užsiimti negalėjo. Staigi kanclerio mirtis 1521 XI 18 turėjo nulemti ir Skorinos pasitraukimą iš Čekijos.

Be nurodytų aukštakilmių asmenų, Skorinos veiklą parėmusių savo pritarimais, pirmasis rytų slavų leidėjas turėjo dar vieną rėmėją, finansavusį Biblijos spausdinimą. Apie jį kalbama išlikusiuose šešių knygų (1517 VIII 6–1518 I 19) egzemplioriuose. Juose ranka prirašyta, kad jie išspausdinti Vilniaus miestiečio Bagdono Onkovo lėšomis. Yra didžiulė tikimybė, kad vilnietis Bagdonas taip pat yra pavaizduotas Biblijoje, tačiau ką nors daugiau nurodyti kol kas neįmanoma.

Taigi į Prahą Skorina atvyko tikriausiai netrukus po Vienos kongreso. Nuo 1515 m. pabaigos iki 1517 m. pradžios jis turėjo atlikti milžinišką parengiamąjį darbą, susijusį su būsima knygų leidyba. Apie darbo apimtis jau buvo kalbėta. Dabar svarbu pasakyti, kad leidėjas atsidūrė kūrybingoje aplinkoje, kurią gaubė nepakartojama Jogailaičių Prahos atmosfera, pasižymėjusi daugiakultūrine bei konfesine įvairove ir sąveika. Skorina turėjo bendradarbiauti su katalikais, utrakvistais ir žydais. Vietų, iš kurių jį pasiekdavo kūrybiniai impulsai, tuomet

Kairėje: bažnyčios statyba Jeruzalėje. Medžio raižinys Karalių knygoje (1518 VIII 10). Piešėjas nežinomas, raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

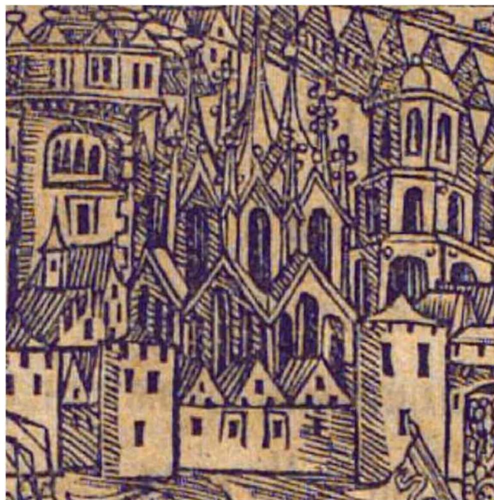
Dešinėje: Jeruzalės apgultis. Medžio raižinys Karalių knygoje (1518 VIII 10). Piešėjas nežinomas; raižytojas – „Švelnaus brūkšniavimo meistras“ (*Mistr jemné šrafury*). – OLB

Prahoje buvo daug, tačiau neturime tokių liudijimų, kurie galėtų patikimai apibrėžti Skorinos kontaktų ratą. Vienintelis šaltinis, iš kurio galima pasisemti tokių žinių, yra pati *Rusėniškoji Biblija*, pirmiausia – jos iliustracijos. Čia verta nurodyti dar vieną raižinį, vaizduojantį „Jeruzalės apgultį“ (1518 VIII 10). Jame dvi kariuomenės kaunasi priešais miesto gynybinę sieną, už kurios iliustracijos centre stūkso didingas sakralinis gotikinis pastatas. Tai yra bažnyčia. Pagal iliustracijoje pavaizduotą aplinką (visų pirma gynybinę sieną) ir ryškius architektoninius požymius ją įmanu tapatinti su Emausu.

1347 XI 21 Prahos Naujajame mieste popiežiaus Klemenso VI privilegijos pagrindu buvo įkurtas Slavų vienuolynas (*monasterium Slavorum*), šiuo metu žinomas kaip Emausas, arba vienuolynas *Na Slovanech*. Pavadinimas nurodo ypatingą jo misiją – puoselėti liturgiją bažnytine slavų kalba. Vienuolynas buvo pašvęstas šventiesiems Jeronimui, Kirilui, Metodijui, Vaitiekui bei Prokopijui ir atiduotas kroatų benediktinų žinion. Tai atitiko svarbią universalistinę jį fundavusio imperatoriaus Karolio IV viziją. Naujas slavų liturgijos ir glagolica kurtos raštijos židinys pagal fundatoriaus sumanymą turėjo pasitarnauti plečiant į Rytus Šventąją Romos imperiją ir vienijant Vakarų bei Rytų Bažnyčias.

Pažymėtina, kad Vakarų ir Rytų Bažnyčių vienijimo idėją atliepia ir Skorinos pastangos. Tikriausiai niekur kitur Prahoje Skorina nebūtų radęs tinkamesnės vietos, kuri būtų tiek naudinga jam rengiant *Rusėniškąją Bibliją*. Iki pat husitų karų pradžios Emause buvo puoselėjama slaviškoji liturgija, taip pat buvo kaupiami ir perrašomi senieji slavų raštijos paminklai. Tai buvo vienintelis Prahos vienuolynas, kurio nepalietė 1420–1434 m. audros, nes Dievui bažnytine slavų kalba iki tol tarnavę vienuoliai lengvai ir natūraliai perėjo prie čekų kalbos (ją neliturginiais tikslais jie gausiai vartojo ir anksčiau). Čia sutelktais turtingais jų rinkiniais galėjo naudotis ir mūsų leidėjas.

Įdomi dar viena detalė. Mokslininkai seniai atkreipė dėmesį, kad Skorinos *Rusėniškajai Biblijai* sukurtas šriftas yra paveiktas glagolicos. Šią aplinkybę įmanu aiškinti Skorinos ryšiais su Slavų vienuolynu. XVI a. leidėjai buvo suinteresuoti, kad jų spaudmenys pasižymėtų daugiafunkciškumu. Ši aplinkybė gal galėtų paaiškinti, kodėl Skorina, be tradicinės kampuotos Ѣ raidės, labai dažnai vartojo ir apvalųjį jos variantą Є. Teksto rinkėjas tokią raidę galėjo naudoti ir kaip glagolicos Ⱁ „онъ“, ir kaip Ⱅ „твердо“. Slavų vienuolyne naudotas raidynas, kuris ant Emauso bažnyčios freskų yra išlikęs iki šiol, gali paaiškinti 1517 m. Psalmyne pavartotą žodžių junginį „rusų raidės“. Leidėjas pareiškia: *Повелел есми Псалтырю тиснути рускыми словами а словенскым языком*

Prahos benediktinų vienuolynas *Na Slovanech*. Medžio raižinio „Jeruzalės apgultis“ fragmentas. Iliustracija iš Karalių knygos (1518 VIII 10). – OLB

(Liepiau Psalmyną spausdinti rusų raidėmis ir slavų kalba). Kokiu gi kitu raidynu jis būtų galėjęs spausdinti visiems slavams skirtus liturginius tekstus?

Verta nurodyti, kad Prahos glagolitų (ček. *hlaholité*, rus. *глаголиты*) mintys buvo žinomos Skorinos studijų mieste Krokuvoje. 1390 m. Jogaila ir Jadvyga Klepaže (dab. Krokuvos dalis) įkūrė slavų Šv. Kryžiaus vienuolyną, į kurį pakvietė slavų liturgiją praktikavusius brolius iš Prahos. Šį faktą mini Janas Dlugošas; sprendžiant iš Motiejaus Miechoviečio liudijimo, slavų liturgija čia gyvavo iki Skorinos laikų. Taigi vargu ar Slavų vienuolyno atvaizdas minėtoje *Rusėniškosios Biblijos* iliustracijoje yra atsitiktinis. Skorinos knygose apskritai nėra atsitiktinių dalykų. Benediktinų puoselėtas religingumo židinys jose funkcionuoja panašiai kaip ir Čekijos valdovų (karalių bei aukštųjų pareigūnų) atvaizdai – iki šiol jie mums tebeteikia informacijos apie Skorinai svarbius žmones ir institucijas.

Rusėniškosios Biblijos puslapiuose tebėra daug tokių intriguojančių, mįslingų dalykų, ir šiandien dar laukiančių atidžių tyrėjų ir atradėjų.

Ilja Lemeškinas, Petras Voitas

SKORINA IR LIETUVA.
Mažoji kelionių knygelė IR *Apaštalų darbai ir laiškai*

Su Lietuva (Lietuvos Didžiąja Kunigaikštija) Pranciškus Skorina buvo susijęs labiau nei su bet kokia kita šalimi. Čia – Polocke – jis buvo gimęs, savo leidiniuose šį šlovingąjį miestą ne kartą minėjo kaip savo gimtinę. Vilniuje jis bus gavęs pradinį išsilavinimą, vėliau gana ilgai (maždaug nuo 1520 iki 1535) čia gyveno, eidamas Vilniaus katalikų vyskupo Jono iš Lietuvos Kunigaikščių (*1499 I 18–†1538 II 18) asmeninio gydytojo ir sekretoriaus pareigas, čia vedė ir augino vaikus, spausdino kai kurias savo knygas.

Skorinos parengtų knygų leidimą rėmė įtakingi Vilniaus miesto gyventojai, be kurių paramos šie leidiniai vargiai būtų išvydę dienos šviesą. Šešių 1517–1518 m. Prahoje leistų knygų nemenką tiražo dalį finansavo Vilniaus pirklys, miesto tarėjas ir burmistras Bagdonas Onkovas (Богдан Онков). Vilniaus vyriausiojo burmistro Jokūbo Babičiaus (Якуб Бабич) namuose Pranciškus įsteigė pirmą spaustuvę LDK ir visose rytų slavų žemėse.

Visų Skorinos leidinių kalba atspindi LDK kalbinę situaciją: būtent čia susiformavo tradicija lygiagrečiai vartoti dvi slavų rašytines kalbas: bažnytinę slavų (funkcionavo stačiatikių bažnytinėse knygose) ir rusėnų (naudota pasaulietiškiems tekstams užrašyti, būdama šalies oficialioji rašto kalba). Šių dviejų kalbų sintezę matome Skorinos knygose: jos leistos bažnytine slavų kalba su rusėnų kalbos elementais (Biblijos ir liturginiuose tekstuose jų mažiau, o pratarmėse ir pabaigos žodžiuose daugiau). Nors rusėnų kalba buvo bendra dabartinių baltarusių ir ukrainiečių protėviams, konkrečiuose tekstuose galėjo būti baltarusiškoms (arba atvirkščiai – ukrainietiškoms) tarmėms būdingų bruožų. Skorinos leidiniuose bažnytinė kalba atmiešta baltarusiškojo tipo rusėniškais elementais. Todėl ji neretai apibūdinama kaip bažnytinės slavų kalbos baltarusiškasis variantas.

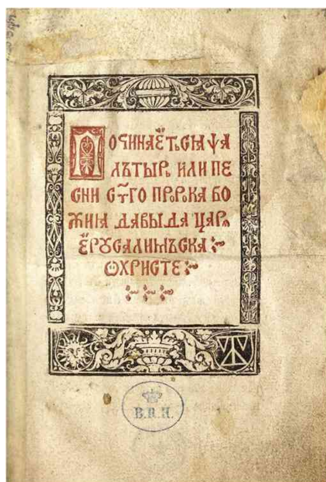
Lietuvos valstybėje gyveno Skorinos tikslinė auditorija, į kurią jis kreipėsi: братиꙗ моꙗ, роусь „mano broliai rusėnai". Tuomet taip vadinti visi rytų slavai (taip pat ir maskvėnai). Vis dėlto Skorina pirmiausia turėjo galvoje LDK

P. 70–71: Vilnius XVI a. Raižytojas Franzas Hogenbergas.
Iš atlaso: Georgius Bruin. *Civitates orbis terrarum*. [Köln, 1581]. – LMAVB

VILNA LITVANIAE Metropolis.
1. Das hoche Slochs,
2. Das Slochs
3. Die jong. Königinne haus.
4. Die Slochs kirche.
5. S. Barbara kirch.
6. Der Schatzmeister haus.
7. Der König stall.
8. Der Lucerne.
9. Das Deutsch haus.
10. Das Trabanten haus.
Die Wersope
12. Die bernardiner clost.
13. Die Cancelrie.
14. S. Iohan kirche.
15. Das Wyewoten haus.
16. Das Bischops haus.
17. Der Grichē kirche.
18. Das Rhathaus.
19. Das Moskowiten hoff.
20. Die schwartze munche.
21. Das hospital.
23 Die slotgosse.
24 S Iohan gosse.
25 Der Clerken
26 Clerkens dor
27 Die dir garde
28 Vber wasser.

rusėnus (dabartinių baltarusių ir ukrainiečių bendrus protėvius), kuriems ir pats priklausė. Savo pirmo leidinio pratarmėje Pranciškus paaiškino, kas paskatino jį imtis kirilinių knygų leidybos: наболей с тоє причины иже мѧ млⷭ҇тивыи бг҃ь с того ӕзыка на свет пꙋстил „labiausiai dėl to, kad gailestingasis Dievas mane iš šios tautos į pasaulį atvedė“ (Psalmynas, Praha, 1517, lap. 3v). Nors pats Skorina buvo katalikas, tačiau jo leidiniai buvo skirti stačiatikiams. Tai liudija tokie faktai: jo leistas Psalmynas – stačiatikiškas (150 psalmių suskirstytos į 20 liturginių skyrių, pridedant papildomą 151 psalmę); *Mažojoje kelionių knygelėje* išspausdintas *Tikiu* tekstas neturi katalikams svarbių žodžių *filioque* „ir Sūnaus“, o bažnytinis kalendorius mini stačiatikių, o ne katalikų šventuosius; akatistų žanras taip pat labiau susijęs su stačiatikių tradicijomis.

Pagaliau LDK gyvenę rusėnai gavo daugiausiai tiesioginės naudos iš Skorinos veiklos: nors jo leidiniai buvo plačiai paplitę, būtent čia išplatinta pagrindinė tiražo dalis, čia anksti užfiksuotas jų funkcionavimas (Prahoje leistos *Rusėniškosios Biblijos* leidiniai naudoti Vilniuje jau 1522), čia šie leidiniai dažniausiai buvo perrašinėjami ir plito rankraštiniuose nuorašuose.

Kairėje: Psalmyno antraštinis lapas.
Dešinėje: Švenčiausioji Mergelė Marija su Jėzumi Kristumi ir angelais.

Iliustracijos iš: [*Малая подорожная книжка*]. Оу великославном мѣсте Виленскомъ: працею, и пилностию доктора Франциска Скорины с Полоцка, [1522]. – KB

Vilniuje Skorina išleido dvi knygas: *Mažąją kelionių knygelę* (*Малая подорожная книжка*, apie 1522) ir *Apaštalų darbus ir laiškus* (*Апостол*, 1525). Jų bendra apimtis maždaug perpus mažesnė, nei jo buvo išleista Prahoje. Vilniaus leidinių spauda neretai dvispalvė – pagrindinis tekstas spausdinamas juodai, paaiškinimai raudonai (Prahoje taip leista tik Giesmių giesmė), meninis apipavidalinimas kuklesnis (daug mažiau graviūrų), formatas mažesnis, jiems buvo pagamintas smulkesnis šriftas (senasis Prahos leidinių šriftas čia naudotas tik antraštėms surinkti).

Mažąją kelionių knygelę sudaro Psalmynas su Horologijumi (Часослов) ir kitais giedamosios liturginės poezijos priedais: aštuoniais akatistais (bažnytinės liturginės giesmės, kurioms skambant negalima sėdėti), aštuoniais kanonais, Heksameronu (Шестоднев), Atgailos kanonu (Канон покаяльный) ir Bažnyčios susirinkimo seka (Последование церковного собрания). 22 šios knygos dalis specialistai laiko atskirais leidiniais, kuriuos pats leidėjas buvo sumanęs kaip visumą: visus juos apibendrinančiame pabaigos žodyje ji paties leidėjo pavadinta *Mažąja kelionių knygele*. Leidimo metai nustatomi pagal jos sudėtyje esančią Paschaliją (su gausiomis astronomijos žiniomis), kur nurodomos Velykų datos nuo 1523 m. (taigi knyga leista apie 1522). Horologijaus pabaigos žodyje nurodyta leidimo vieta: didžiai šlovingame Vilniaus mieste (оу великославном мѣсте виленском).

Ši Skorinos knyga atspindi LDK stačiatikių liturgines tradicijas, kurios formavosi, veikiamos lotyniškosios liturginės raštijos dar iki Skorinos laikų. Mat jo *Knygelė* iš tiesų yra sutrumpintas Psalmyno su liturginiais priedais variantas; pats jos pavadinimas ir struktūra primena trumpąjį katalikiško brevijoriaus variantą, lotyniškai vadintą *liber viaticus* „kelionių knyga“.

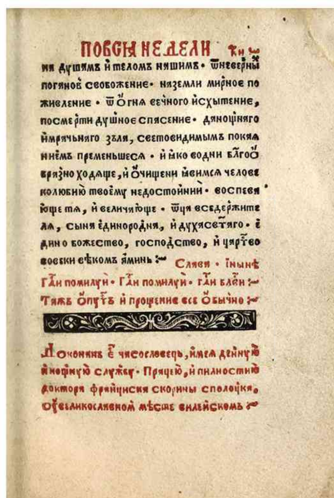
Mažoji kelionių knygelė turi dar vieną ryškų LDK bažnytinės slaviškos raštijos bruožą – platų naujai sukurtų akatistų naudojimą XVI–XVIII amžiais, kai susidomėjimas šiuo žanru Maskvos Rusioje vis dar buvo menkas: iš originalių šio tipo slaviškų kūrinių iki Skorinos žinomas tik Maskvos metropolito Feodosijaus (1461–1464) sukurtas Akatistas Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų (Žolinės) šventei. Akatistas (gr. *akathistos* < gr. *a-* ‘ne’ + *kathizō* ‘sėdu’ – giesmė, kurią giedant nesėdima) – tai Rytų krikščionių šlovinamasis himnas Švč. Mergelės Marijos garbei (iš didžios pagarbos Dievo Motinai jį reikia giedoti atsistojus) ir jo pavyzdžiu sukurtų šlovinamųjų religinių giesmių žanras. Garsiausias šio žanro kūrinys, visuotinai pripažintas Bizantijos literatūros šedevras – graikiškasis Akatistas Dievo Motinai, kitaip dar vadinamas Didžiuoju Akatistu arba tiesiog Akatisto giesme, – sukurtas nežinomo autoriaus V–VI a. pradžioje ir hipotetiškai priskiriamas šv. Romanui

Melodui (†apie 556 m.) arba kitiems autoriams. Nuo XIV a. vidurio Akatisto giesmės pavyzdžiu kurti kiti panašios struktūros graikiški kūriniai Viešpaties, Dievo Motinos, šventųjų garbei, ir žodis *akatistas* ėmė reikšti ne konkretų tekstą, o giesmių žanrą. Tuomet sukurtas savaitinis graikiškų akatistų ciklas (po vieną akatistą kiekvienai savaitės dienai), kuris sudarė atskiros knygos – Akatistyno – pagrindą. Visų vėlesnių akatistų bažnytinis atlikimas nereglamentuotas ir vyksta pagal pageidavimą; jie dažnai giedami individualiai besimeldžiant celėje (vienuoliai) ar namuose (pasauliečiai).

Pirmą kartą slaviškasis Akatistynas publikuotas Pranciškaus Skorinos *Mažojoje kelionių knygelėje*. Čia skelbti 8 akatistai bažnytine slavų kalba (su rusėnų kalbos elementais), iš kurių 7 sudaro savaitinį ciklą – po vieną akatistą kiekvienai savaitės dienai, išskyrus ketvirtadienį (jam skirti du tekstai: Akatistas šv. apaštalams Petrui ir Povilui ir Akatistas šv. stebukladariui Mikalojui) ir šeštadienį (akatisto nėra); papildomas aštuntas Akatistas Saldžiausiajam Jėzaus vardui skirtas giedoti kiekvieną savaitės dieną.

Часословець и
нелнощьнъю
и дневнъю слꙋжъ
бꙋ по ѹст. въ ерꙋ
салимское церкви
и пр. чихъ вост. чьни
хъ обит. лен

побсы недели ...
ня душамъ и теломъ нашимъ • ѿ неверны
погяноб свобожение • назсмли мирное по
живление • ѿ огня вечного исхытение,
посмерти душное спасение • дяноцiняго
и мрячьняго зъля, световидимымъ покая
нием пременьшеся • и яко водни благоо
бразно ходаще, и очищени явимся челове
колюбию твоему недостойнии • воспева
юще тя, и величяюще • отця вседержите
ля, сыня единородня, и духясвятаго • е
дино божество, господство, и царство
вовеки веком аминь
Славя • іныне
Гдн помилуи • Гдн помилуи • Гдн блви
Тяже опуст и прощение все обычно

Доконнянъ е чясословець, имея денную
и нощную служьбу • Працею, и пилностию
доктора франциска скорины сполоцка,
оу великославном месте виленском

Kairėje: Valandų liturgijos antraštinis lapas.
Dešinėje: Valandų liturgijos pabaiga ir kolofonas su vertėjo ir leidėjo vardu, pavarde ir išleidimo vieta.

Iliustracijos iš: [*Малая подорожная книжка*]. Оу великославном мѣсте Виленскомъ: працею, и пилностию доктора Франциска Скорины с Полоцка, [1522]. – KB

Du iš šių akatistų sukurti paties Skorinos: jų posmų pirmosios raidės sudaro slaviškus akrostichus (iš giesmių eilučių pirmųjų raidžių sudarytus sakinius), kuriuose įrašyta autoriaus vardo *lotyniškoji* forma: писал дѡктор скоринич франциск ȣс „Rašė daktaras Skorinaitis Pranciškus“ (antradieniui skirtas Akatistas šv. Jonui Krikštytojui) ir делал дѡктѡр скоринич францiскȣс „Darė daktaras Skorinaitis Pranciškus“ (Akatistas Saldžiausiajam Jėzaus vardui).

Originalūs Skorinos akatistai sukurti į bažnytinę slavų kalbą verstų Konstantinopolio patriarcho Izidoro I (1347–1349) rašytų akatistų pavyzdžiu (iš šio kūrinio Skorina pasiskolino nemenką teksto dalį) ir iš esmės atitinka stačiatikių tradiciją, nors pats Pranciškus Skorina buvo katalikas. Skorinos Akatistyno egzemplioriai plačiai vartoti LDK teritorijoje ir už jos ribų. Nuo XVI a. taip pat žinomi Skorinos kurtų akatistų rankraštiniai nuorašai, paplitę Maskvos Rusioje, Graikijoje esančiame Atono kalne ir Serbijoje (šiuose nuorašuose rusėnų kalbos elementai pakeisti bažnytinės slavų kalbos atitikmenimis). Platus šių nuorašų paplitimas rodo, jog stačiatikiai slavai pripažino Skoriną kaip akatistų kūrėją.

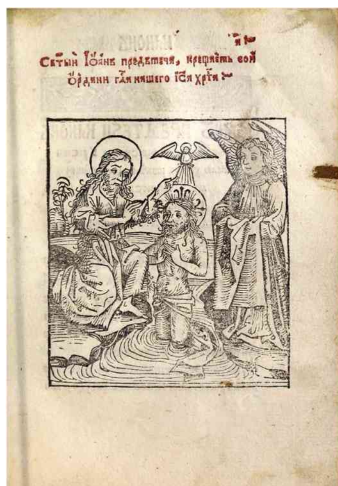
Iš penkių *Mažosios kelionių knygelės* graviūrų dvi (prieš kanonus Jonui Krikštytojui ir Saldžiausiajam Jėzaus vardui) perimtos iš vokiško leidinio – lotyniškosios Hartmano Šedelio (Schedel) *Kronikos* (Niurnbergas, 1493), galbūt naudojant tas pačias graviūrines lentas. Akatisto Gyvybę Nešančiam Viešpaties Kapui inicialas nukopijuotas nuo Vokietijos meistro Israelio van Mekenemo jaunesniojo (*apie 1445–†1503) išleistos *Didžiosios majuskulų abėcėlės*, bet naudota ksilografinė lenta tikriausiai perimta iš Niurnbergo. Kai kurie kiti inicialai anksčiau Skorinos naudoti Prahos leidiniuose.

Antrasis Vilniaus leidinys *Apaštalų darbai ir laiškai* perteikia tradicinį liturginį tekstą bažnytine slavų kalba su paties leidėjo rašytomis pratarmėmis, palengvinančiomis Šventojo Rašto suvokimą. Knygoje aiškiai nurodyta leidimo data ir vieta. Biblijos tekstas (kiek pataisytas pagal 1506 m. Venecijoje leistą Čekiškąją Bibliją) išspausdintas juodai, papildomos rubrikos (knygos pavadinimas antraštiniame lape, liturginių skirsnių pradžios ir pabaigos žymėjimas tekste ir atitinkamų savaitės dienų paraštėse, nuorodos į kai kurių skirsnių skaitymo tvarką) – raudonai.

Pagrindiniame tekste raudona spauda panaudota tik dalyje tiražo: daugumoje išlikusių egzempliorių papildoma informacija išspausdinta juodai, kaip ir pats Biblijos tekstas. Tik viename egzemplioriuje išliko raudonos spalvos naudojimą šioje knygoje paaiškinimas. Čia, be kita ko, Skorina rašo, kad yra išvertęs visas Biblijos – Senojo ir Naujojo Testamento – knygas (nors mums dabar žinomos toli gražu ne visos).

Viršuje (kairė ir dešinė): šv. apaštalo Pauliaus laiško romiečiams pradžia iš *Apaštalo*. P. [145–146].
Apačioje (kairė): šv. apaštalo Pauliaus laiško romiečiams pabaiga. P. [202].
Apačioje (dešinė): *Apaštalo* kolofonas su išleidimo duomenimis. P. [510].

Iliustracijos iš: *Апостол. Книга Деяния и посълания апостольская, зовемая Апостол* з Божию помочью справълена доктором Франциском Скориною с Полоцька. Во славном месте Виленском: выложена, и вытиснена працею Франциска Скорины, 1525. – VUB

Šv. Jonas Krikštytojas krikštija Jėzų Kristų.
Iliustracija iš: [*Малая подорожная книжка*].
Оу великославном мѣсте Виленскомъ:
працею, и пилностию доктора Франциска
Скорины с Полоцка, [1522]. – KB

Vilniuje leisti Skorinos leidiniai orientuoti į plačiosios visuomenės švietimą ir paprastų žmonių mokymą: jų pagrindinį turinį sudaro Psalmynas, Horologijus, Apaštalų darbai ir laiškai – būtent tos knygos, kurios stačiatikių tradiciškai naudotos pradiniams rašto įgūdžiams lavinti: nuo jų skaitymo prasidėdavo raštingumo formavimas (kiriliniai elementoriai atsirado vėliau).

Žinoma 17 *Mažosios kelionių knygelės* ir 11 *Apaštalų darbų ir laiškų* rankraštinių pilnų ar dalinių nuorašų (1568–1890). Daugiausia tokių rankraščių funkcionavo rusėniškose LDK ir Lenkijos Karalystės teritorijose, kiti rašyti maskvėnų ir serbų žemėse.

Skorinos Vilniaus tipografijos ksilografinės lentos vėliau naudotos kelių vietinių (Vilniaus ir Vievio) spaudos įmonių 56 leidiniuose: juos leido Šv. Trejybės (1595), Mamoničių (1598) ir ypač Vilniaus stačiatikių brolijos (1596–1652) leidyklos.

Sergejus Temčinas

SKORINA IR ČEKIJA.
KARALIAUS SODININKAS IR JO ŠEIMA

Vyresniajam broliui Ivanui mirus 1529 m., Pranciškų užgriuvo sunkumai. Broliui skolinę Vilniaus pirkliai apkaltino Skoriną, kad tas pasisavinęs Ivano turtą ir, pabėgęs iš Vilniaus, nenorįs gražinti skolos. Jų ieškinio pagrindu pagal karaliaus Žygimanto Senojo 1532 II 5 įsakymą Pranciškus buvo sulaikytas ir nuo balandžio įkalintas Poznanės kalėjime. Teismo procesas truko iki 1532 XI ir pasibaigė visišku kaltinamojo išteisinimu. Per tą laiką karaliui buvo pranešta ir įrodyta, kad sulaikytas asmuo nėra „žmogus be užsiėmimo, valkata ir beturtis", kaip tvirtino pirkliai, bet „labai garbingas ir pasiturintis ponas", kuris, kaip įžymus laisvųjų menų ir medicinos daktaras, pelnytai garsėja savo „dorybe, nepaprastu Eskulapo mokytumu, patyrimu ir gebėjimais". Neteisėtai apkaltintam ir skriaudą patyrusiam Skorinai karalius Žygimantas Senasis 1532 XI 25 raštu suteikė savo asmeninę globą ir išskirtinių privilegijų, tarp jų – teisę gyventi „tame mieste ir toje vietoje, kurią jis pats pasirinks".

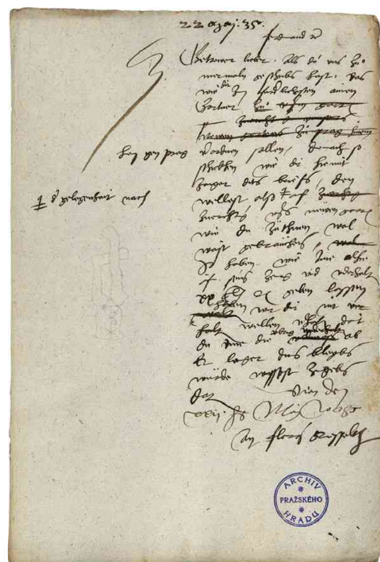
Ilgai naudotis Lenkijos karaliaus palankumu bei užtarimu Skorinai buvo nelemta, nes savo tolesniam gyvenimui jis pasirinko Čekijos Karalystę. Kuo užsiėmė 1533–1534 m., tikslių duomenų neturime. Pirmas apčiuopiamas

Čekijos ir Vengrijos karalius Ferdinandas I. 1530. Autorius Jan Cornelisz Vermeyen. Iliustracija iš originalo, saugomo KHM

Čekų karaliaus dvaras. Iliustracija iš: Sebastian Münster. *Cosmographiae universalis lib. VI*. Basileae: apud Henrichum Petri, 1552. P. 806. – LMAVB

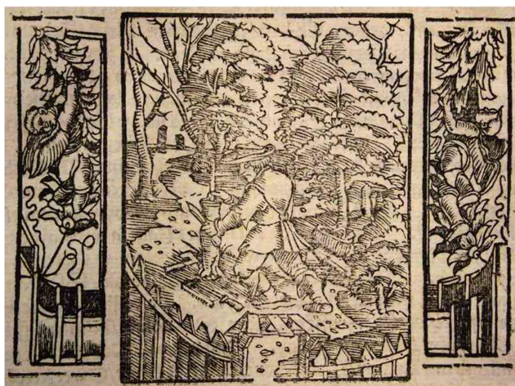

Karaliaus Ferdinando I raštas Florianui Grispekui apie Prahon siunčiamą sodininką Pranciškų. 1535 V 22. Vokiečių k. Iliustracija iš rankraščio fonde *Dvorská komora*, saugomame APH

pėdsakas datuotas 1535-aisiais. Tų metų gegužės–birželio sandūroje Skorina iš Vienos atvyko į Prahą, rankose turėdamas paskyrimo tarnybon raštą, kurį 1535 V 22 jam išdavė Čekijos karalius Ferdinandas I. Rašto adresatas, Prahos karališkojo dvaro superintendantas Florianas Grispekas (Florián Gryspek z Gryspachu, *1509–†1588), buvo įpareigotas pasirūpinti karaliaus sodininku.

Karališkasis sodas buvo įkurtas vietoje, kurioje XIV–XV a. augo vynuogynai, priklausę Prahos Mažojo miesto gyventojams, Šv. Vito katedros kapitulos kanauninkams ir Šv. Jurgio vienuolynui. 1534 VIII 4 Grispekas buvo įgaliotas išpirkti sodui reikalingus sklypus, o 1534 XI 13 buvo sudaryta sutartis su italų statybininkais, kurių darbai turėjo prasidėti pavasarį. Jie atvyko pavėlavę ir vasarą iš pradžių sudėjo ilgą 1078 metrų sieną (ji ir dabar iš šiaurinės pusės supa buvusią Skorinos darbovietę), taip pat pradėjo statyti tiltą, turėjusį karaliaus patogumui sujungti pilį ir sodą. Pastačius tiltą, visos jėgos nuo 1538 m. buvo mestos į karališkųjų vasaros rūmų (*Letohrádek královny Anny* arba *Belvedere*) statybą.

Prieš italų statybininkų atvykimą Prahoje vyko paruošiamieji darbai (vynuogynų kirtimas, sklypų jungimas, žemės lyginimas, statybinių medžiagų gabenimas) ir konceptualus sodo projektavimas, už kurį buvo atsakingas Skorina. Iš pradžių jis nuodugniai ištyrė vietą, t. y. Prahos dalį *in monte dicto Bruska* (ant kalno, vadinamo Bruska) ir parengė tinkamą, jo manymu, projektą, kurį būtinai turėjo aprobuoti karalius. Tai atsitiko iki 1535 V 1, nes tą dieną Ferdinandas I į Prahą nusiuntė du sodo brėžinius. Mėnesio pabaigoje valdovas į Prahą išsiuntė ir patį projekto autorių – sodininko pareigas eiti paskirtą Pranciškų.

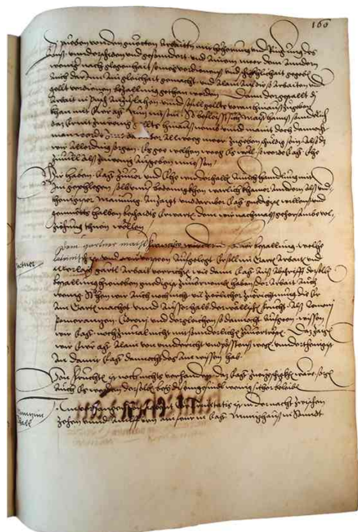

Sodininkas. Iliustracija iš: Sebastian Münster. *Kozmograffia Cžeská*. W Praze: Jan Kosořský z Kosoře, 1554. P. 276v. – SK

1535 m. vasarą prasidėję statybos ir sodo veisimo darbai gerokai užsitęsė. Landšafto tvarkymą, statybos darbus ir sodo veisimą trikdė nepakankamas finansavimas, vagystės ir menkas statybininkų uolumas. Vis dėlto po kelerių metų pasirodė apčiuopiamų rezultatų, ir apie karališkąjį sodą imta palankiai atsiliepti netgi anuometinėje čekų literatūroje (eilėraštis *De horto regio*, kurį 1538 m. Leipcige paskelbė Simon Fagellus Villaticus). Tačiau kaip tik tada kilo ir nepasitenkinimas meistro Pranciškaus veikla.

1538 VI 27 Grispekas pasiskundė karaliui, kad Pranciškus „dirba mažai“, kad „mes dar nedaug matome tų dailių darbų, kuriais jis užsiima sode“ ir kad „be itališkų vaisių (citrinų, apelsinų ir į juos panašių), kurie čia auga, mes niekuo ypatingu negalime paguosti Jūsų Didenybės“. Savo atsakyme, datuotame 1538 VII 4, karalius liepė atidžiau stebėti sodininką, idant meistras Pranciškus, kuriuo karalius pasikliaująs, dirbtų su dar didesniu stropumu siekiant, kad darbai sode atitiktų jo tarnybines pareigas.

Atrodo, kad Prahos dvarionio skundas neturėjo realaus pagrindo. Iki 1538 m. pavasario buvo formuojamas Brusnicos šlaitas, tveriama sodo teritorija ir statomas tiltas. Tik tada prasidėjo intensyvus sodo veisimas. 1538 II 13 iš Triesto į Prahą atkeliavo 430 vynmedžių sodinukų, 30 figmedžių, 12 cidonijų, 2 dėžutės persikų bei migdolų kauliukų, daug abrikosų ir trešnių skiepų.

Čekijos rūmų pranešimas karaliui Ferdinandui I apie įvairius reikalus, tarp jų – naują sodą. Skundą dėl sodininko Pranciškaus darbo žymi prierašas lapo pakraštyje – *Gartner*. 1538 VI 27. Vokiečių k. Dokumento fragmentas. Iliustracija iš rankraščio, saugomo NA

Prieš 1538 VII 21 iš Vienos atėjo kita didelė užsakytų sėklų ir augalų siunta. Be abejo, sodinukų buvo gaunama ir anksčiau (galbūt net iš tolimosios Meksikos), bet ne tokiomis partijomis. Taigi 1538 metais Skorina tikrai nesėdėjo sudėjęs rankas. Be to, darbo rezultatai priklausė ne tik nuo sodininko gebėjimų bei pastangų, bet ir nuo jam siunčiamų sėklų, sodinukų kokybės ir nuo jų tikimo vietos gamtinėms sąlygoms. Skorina pirmasis Čekijoje augino citrusinius augalus ir eksperimentavo su kitokia subtropikų augmenija, kuri nenoriai žaliavo ir žydėjo po čekišku dangumi.

Karaliaus tarnyboje Skorina išbuvo iki 1539 m. vasaros. 1539 VII 21 savo laiške į Prahą Ferdinandas I parašė: „Pirma, dėl meistro Pranciškaus, italų sodininko. Bohemijos dvaro rūmams buvo duotas mūsų paliepimas apmokėti jo darbą pagal laiką ir su juo atsiskaityti, ir kad jūs jo ilgiau nebelaikytumėte pas save. Apie viską mums buvo pranešta pakankamai, nes po to jis atvyko į mūsų dvarą ir pabuvo kurį laiką Naujamiestyje.“ Konkrečios aplinkybės, kurios nulėmė Skorinos darbo Prahoje pabaigą (amžius, kiti užsiėmimai, neigiamas vertinimas ar pan.), lieka neaiškios, bet mums svarbu, kad karalius ir jo sodininkas atsisveikino geruoju: jie susitiko, Skorina valdovą apie kažką informavo, paskui dar pabuvo Vienos Naujajame mieste, o Prahos dvaras jam visiškai atsilygino už tarnybą, trukusią ketverius metus (1535 V 22–1539 VII 21).

Norime atkreipti dėmesį į Skorinos apibūdinimą karaliaus laiške. Čia jis pavadintas „italų sodininku“ (*welisch gartner*). Toks apibūdinimas atsirado neatsitiktinai. Jį lėmė kelios priežastys. Visų pirma, reikia nurodyti glaudų Skorinos ryšį su Paduvos universitetu, kuris garsėjo Medicinos fakultetu. Eskulapo menus praktikavę jo auklėtiniai puikiai išmanė taikomąją sodininkystę, nes buvo supažindinami su vaistažolėmis ir mokomi auginti „paprastuosius“, t. y. gydomuosius, augalus (*Orto dei semplici*). Nėra atsitiktinis dalykas, kad kaip tik čia dar Skorinos laikais (1545) buvo įkurtas pirmas Europoje botanikos sodas (*Orto Botanico di Padova*), veikiantis iki šių dienų. 1512 m. Paduvoje gautas akademinis laipsnis yra tvirtas pagrindas, leidžiantis Skoriną priskirti prie sodininkų.

Be to, pažymėtina ir šeimos tradicija. Vaikas tais laikais dažniausiai tęsdavo tėvo (šeimos) amatą, o vienas iš Skorinos sūnų, vadintas Simeono Ruso vardu, yra žinomas, visų pirma, kaip įtakingų Pietų Čekijos didikų sodininkas. Kitas sūnus Pranciškus, arba Františekas (taip jį patogiau vadinti, siekiant atskirti nuo tėvo), prieš Didįjį Prahos gaisrą (1541) tarnavo kunigui Janui iš Puchovo (Jan z Púchova, Johannes Podbradský de Puchov, †apie 1557), kurio namai Prahos pilyje stovėjo prie pat tilto, vedančio į Karališkąjį sodą (iš priešingos pusės iki šiol tebestovi karaliaus sodininko namas).

Čekijoje Skorina drąsiai galėjo, o gal netgi privalėjo save vadinti italu, nes su Ruso pravarde jam būtų buvę sunku patekti į tą profesinę sritį, kurioje tuomet viešpatavo šios tautos atstovai. Taip save apibūdindamas, Skorina nėmaž neklaidino Europos gyventojų. Austrijoje ir Čekijoje, Italijoje ir Vokietijoje, Lenkijoje ir kituose kraštuose tuo metu jau žinota apie lietuvių kilmę iš romėnų. Priminsime tik vieną iš keliolikos apie tai rašiusių autorių – Motiejų iš Miechovo (Maciej z Miechowa, *1457–†1523 IX 8). Šis gydytojas, istorikas ir geografas savo *Europinės Sarmatijos aprašyme* (pirma laida 1518) tvirtino: „Senesnieji autoriai bei senovės pasakotojai porina, kad tokie italai, per romėnų nesutarimus apleidę Italiją, atkeliavo į Lietuvos žemes ir joms davė Italijos, o genčiai – italų vardus. Piemenims pridėjus „l“ raidę, ši žemė pradėta vadinti Litalija, o gentis – litalais. Jų kaimynai rusėnai ir lenkai padarė dar didesnį keitimą ir ligi pat šiandien žemę vadina Lietuva, o gentis – lietuviais.“

„Apsimetimas“ litalu, t. y. italu-lietuviu, LDK piliečiui buvo suprantamas ir priimtinas dalykas. Kitoniškumas tuomet turėjo praktinės reikšmės, nes užtikrino trokštamą prestižą. Krokuvoje polockietis save vadino romėnų palikuoniu – *Litphanus*. Patekęs į Paduvą, jis nurodė esąs *Ruthenus*, nes koks gi

LITVANIAE

Monarcha, ab eis periomata, suberaq; ob ægestatem & soli sterilitatem, in signum tantummodo subiectionis exigeret: Donec Mendolphus siue Mendog, & Witenen, Gediminusq; Duces Illustres Hæroica Magnanimitate illa innata, dudumq; segnitia rei militaris oppressa excitata, rebellionem contra Rutenos, ab antecessoribus suis inceptam continuantes, vnus post alium in Lituaniæ imperio succedentes, Russiæ Principibus partim strenuo marte, partim astu frequentius aggressis, & quasi debellatis, sensim adeò viribus creuerũt, vt iugo Rutenis omnibus iniecto, etiam ad tributa sibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus ab annis Rutenis ipsi pendebant, ac pro periomatibus & subere aurum, argentumq; exigunt. Nunc Lituanorum successus & seriem à primis principatus incrementis, secundum Rutenorum opiniones aggrediar, à tribus fratribus Palemonis nepotibus, initio sumpto.

ORDO GENEALOGIAQVE DVCVM LITVANIAE.

PAlemoni ex romanis Patritijs genus suum dicenti, fatisque in Lituania multis, periculis exantlatis commigranti, tres nepotes (quos Ruteni filios eiusdem contra veritatem Historiæ legitimos scribunt) in imperio Lituanico successerunt, Borcus, Cunossus, & Spera nominati.

BOrcusque arce ad Iuriam fluuium vbi in Crononem siue Nemnam exoneratur, in Samogitia erecta, à sui nominis & fluuij composita denominatione, eam Iurborg quæ hucusque durat, appellauit, imperiumque in Samogitas exercuit.

CVnos, verò vlterius procedens eadem in Regione castrum Kunossow fundauit à suo nomine appellatum, ad quod regio subiacens pertineret.

SPera quoque Vilkomir arce ad fluenta Swentæ ædificata, ibidem dominari cœpit. Tandem Borco & Spera fatis concedentibus, Cunos in vtriusq; partes successit, duosque filios Kiernum & Gyburum procreauit. Mortuo Kunosso, Kiernus filius in Lituania principatu ex vtraque rippa Wiliæ fluuij arrepto, Kiernow arcem Ducatus sedem erexit. Hunc Lituaniam à littore & tuba siue lituo cornu venatorio, appellasse Ruteni & ipsa gens Lituanica nulla certa probabilique ratione fulti æstumant. Gyburus etiam Kiernowij germanus Samogitiæ habenis præfuit, manuque coniuncta cum Kierno Russiam apud Braslaw & Poloczko longè lateq; vastauerunt. Cumq; exuuijs onusti reuerterentur, Samogitiam à Liuonibus vicinis spoliatam inuenerunt, quam vlciscentes Liuoniam vicissim igne, & armis, vastatam diripuerunt.

KIerno è viuis decedente Ziuibundus filius in Lituania succedit, Gybuto verò in Samogitia Muntwil, hij quoque fraterna synceritate sese prosequentes, pacificè gentium suarum habenis præfuerunt. Russiæ principibus tributa persoluentes, periomata videlicet

DESCRIPTIO. 46

videlicet ad balnea & conturnos de subere more gentis contextos. Muntwilo deinde parcis vocantibus, nõ diu regnanti, Vikint filius in Samogitiæ principatũ, euectus est.

Interea verò cum Batti Tartarorum imperator, Russiam magna ex parte deuastasset, potentiamq; Ducum eius diminuisset, & debilitasset, Ziuibundus Lituaniæ Dux nacta occasione ad iugum Rutenorum excutiendum, & libertatem vindicandam, fratris Wikinti Erdziwilum filium in Russiam infestandam armata manu destinauit. Itaque Erdziwil tranato Vilia fluuio, Nowogrodek arcem & ciuitatem Rutenorum occupauit, ibidemque sedem Ducatus sui posuit. Vlteriusque castra mouendo ad Nemnam fluuiũ, scopulo, natura loci munitissimo reperto, castrum quod Grodno appellatur ibidem erexit. Tandem in Podlassiam cum exercitu penetrans Brzestiam, Mielnicum, Drohicinum per Batti Tartarorũ desolatas arces Rutenorum occupauit, muniuitque, & omnem eam oram suam in ditionem paruo negotio redegit. In Lituania verò benèmeritis exercitus ductoribus prouincias, unicuiq; pro sua dignitate, distribuit. Eisio ex quo Donoinorum familia creuit, Regionem hãc vbi ab eo nunc Eisiski oppidum nuncupatur. Granso vbi Gransiski. Campæ verò ex quo Gastaldorum nomẽ in Lituania Olsiniam dedit.

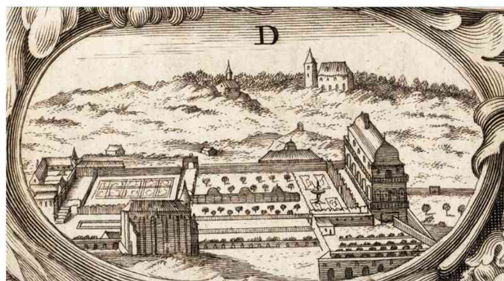
Erdziwil igitur viribus in Russia & Lituania auctis, Tartarorum Zawolhensium Regem Kurdassum nomine cum suis copijs Rutenorum regiones ex consuetudine depredantem apud Mozeram oppidum, in fluuio Okuniowka dicto prostrauit, fugauit, que. Multis gestis Hæroicis exactis fatis concessit. Mingailum verò & Algimuntum filios imperij successores reliquit. Algimuntus Samogitiæ præfuit: Mingailo verò Polocensibus Rutenis liberè absque iugo cuiusquam viuentibus bellum intulit, quibus apud Grodzeca arcem eorundem quam exussit debellatis, Polocskam cœpit, imperiũque in Polocenses ac Nouogrodenses latissimè exercuit Ginuilo, & Skirmunto filijs, patri e dominis relictis, è viuis decessit.

Skirmunt itaque persolutis patri funebribus exequijs, Nouogrodecensium & Lituanorum habenas moderauit. Ginuil verò Polocskam iure naturali deuolutam administrauit, qui ducta in matrimonium Maria Twerensium Ducis filia baptizatus est.

I iiij

Pasakojimas apie lietuvių kilmę iš romėnų, iliustruotas legendinių lietuvių protėvių atvaizdais. Iliustracija iš: Alessandro Guagnini. *Sarmatiae Europeae descriptio*. Spirae: apud Bernardum Albinum, 1581. Lap. 45v–46r. – LMAVB

Prahos karališkasis sodas 1600 m. Iliustracija iš: Tycho Brahe. *Historia coelestis*. Ratisbonae: prostat apud Johannem Conradum Enmrich, 1672. Lap. CVIII. – SLUB

italas galėjo Italijoje ką nors nustebinti? Studento prestižą čia kėlė egzotiškas rusėniškumas – juk jis atvyko iš tokio tolimo krašto, kad padidintų Paduvos ir jos universiteto šlovę! Tiesa, *Rusėniškojoje Biblijoje* jis jau vadinosi daktaru Pranciškumi Skorina iš Polocko, tačiau ir tai suprantama: šios Šventraščio knygos buvo skirtos ne čekams, o LDK skaitytojams. Antrąsyk atvykęs į Čekiją, jis prestižo sumetimais save reprezentavo kaip *welisch gartner* ir čia kūrė *itališką* sodą. Skorinos įsivardijimas gerai atitiko savą metą ir buvo dėsningas, nes priklausė nuo konkrečių gyvenimo aplinkybių.

Sodo kūrimas leidžia geriau įvertinti Skorinos – iškilios Renesanso asmenybės – mastą. Kaip knygų leidėjas, rašytojas, vertėjas ir mokslininkas, jis daug kuo užsiėmė ir daug ką nuveikė. Rusėniškos knygos praturtino LDK kultūrinę oikumenę. Vakarų Europoje jis paliko kitokio turinio vertybę. Tai yra Prahos pilies Karališkasis sodas – pirmas renesansinis ir seniausias išlikęs sodas Čekijoje. Tai Skorinos, o paskui ir jo įpėdinių pastangomis XVI a. Prahoje atsirado įspūdingas itališkojo stiliaus gamtos ir architektūros paminklas. Žinia, laikui bėgant, jis keitė savo pavidalus. XVIII a. pradžioje sodas virto barokiniu, o XIX a. – angliškojo stiliaus parku. Vis dėlto jame ir šiandien nesunku atpažinti renesansinį pagrindą, kitados padėtą Skorinos.

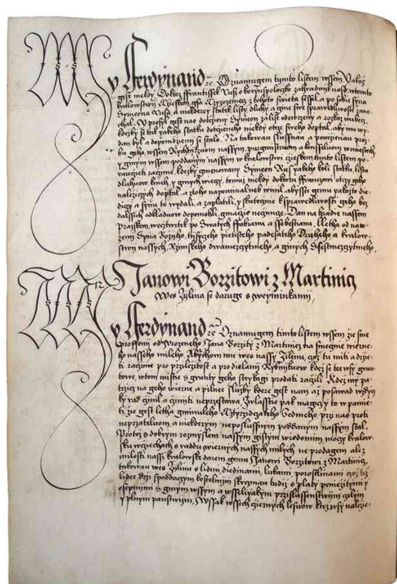
Be Karališkojo, Skorina Prahoje puoselėjo ir kitokį – savo šeimos – „sodą“. Į Čekiją jis atvyko su vaikais, kurių 1526–1529 m. susilaukė su vilniete Margarita (†apie 1530). Žinomos dvi jų atžalos: Františekas ir Simeonas. 1535 m. jie turėjo būti 6–9 metų. Pradėjęs tarnauti karaliui, Skorina ėmė ieškoti vyresnėliui Františekui vietos, kur šis galėtų išeiti gyvenimo pradžios mokslus. Veikiai tokia vieta atsirado pas kunigą Janą iš Puchovo. Turbūt tai atsitiko 1536 m., kai šis dvasininkas tapo Šv. Vito katedros kapitulos kanauninku, ir, apsigyvenęs Prahos pilyje, dairėsi patikimų tarnų. Františekas dirbo asmeniniu Jano iš Puchovo sekretoriumi ir atliko įvairius pono pavedimus.

Patekimas pas kanauninką Janą nebuvo atsitiktinis. Aukštą dvasininką ir Skoriną turėjo sieti pagarba grindžiami santykiai, paremti kokiais nors bendrais interesais ar pomėgiais ir supratimu, kad tarnyba pas kanauninką jaunuoliui bus naudinga ir perspektyvi. Parinkdamas sūnui globotoją, tėvas turėjo vadovautis aiškiu supratimu, kas sūnaus turi laukti ateityje. Františeką jis galėjo įtaisyti į karaliaus rūmus, į kurią nors raštinę, pas kurį nors vaistininką ar dar kur nors. Kas jaunuolio laukė pas Janą iš Puchovo? Jeigu ne 1541 m. gaisras, Františekas veikiausiai būtų tapęs katalikų kunigu. Mat Janas iš Puchovo greit itin iškilo: 1543 m. jis dirbo Prahos arkivyskupijos administratoriumi. Taip pat numanu, kad Františekas ilgainiui būtų galėjęs imtis literatūrinės veiklos ir knygų leidybos. Mat XVI a. viduryje Jano iš Puchovo rūpesčiu buvo parengta ir išleista adaptuota Sebastijono Miunsterio (Sebastian Münster, *1488 I 20–†1552 V 26) *Kosmografijos* laida čekų kalba. Už turinį, puošybą ir spaudą ją ir šiandien labai aukštai vertina čekų knygos istorikai. Taigi LDK spaudos pradininko sūnus stojo tarnauti žmogui, veikiai pelniusiam ir gero leidėjo reputaciją.

Deja, tėvo planams nebuvo lemta išsipildyti – Františekas žuvo 1541 VI 2 Prahoje Didžiojo gaisro metu. Apie tragišką įvykį glaustai papasakojo Vaclavas Hajekas iš Libočanų (Václav Hájek z Libočan, †1553 III 18) publicistinio pobūdžio knygelėje *Apie nelaimingą atsitikimą, kuris įvyko per gaisrą Prahos Mažajame mieste, Šv. Vaclovo pilyje ir Hradčanuose*. Knyga čekų kalba pasirodė 1541 VI 17, dar po savaitės tas pats leidėjas publikavo jos vokišką variantą. Tais pačiais 1541 m. Augsburge knygelė išėjo dar du kartus. Pastarosios laidos yra svarbios skorinologijai, nes čia publikuotas medžio raižinys, vaizduojantis Prahos gaisrą. Kairėje pusėje mes matome tiltą, kuris kadaise jungė Karališkąjį

1541 m. Prahos gaisras. Iliustracija iš: *Newe zeytung vonn dem erschrockelnichen fewr und brunst*. Gedruckt zum Augspurg: durch Heynrich Steyner, 1541. Lap. B 4r. – BSB

Karaliaus Ferdinando I raštas Františekui Rusui dėl neseniai mirusio tėvo palikimo, kur „daktaras Pranciškus Rusas Skorina iš Polocko“ apibūdinamas kaip „mūsų sodininkas“. 1552 I 29. Čekų k. Iliustracija iš rankraščio, saugomo NA

sodą su pilimi. Kairiau nuo tilto stovėjo sodininko namas (jis, deja, nepateko į vaizdą). Prie tilto iš kitos pusės matyti vadinamasis Parako bokštas (*Mihulka* arba *Prašná věž*), šalia kurio ir žuvo Františekas Rusas.

Antro sūnaus likimas buvo daug laimingesnis. Sprendžiant iš turimų duomenų, Simeonas Rusas (†po 1593) nuėjo tėvo pėdomis: dirbo gydytoju ir sodininku. Paauglystės metus jis turėjo praleisti Karališkajame sode, kur iš tėvo gavo sodininkystės žinių. Tai, kur gavo tolesnį išsilavinimą, galime nuspėti. Prahos Karolio universiteto Filosofijos fakulteto Dekano knygoje minimas 1545 m. bakalauro laipsnį gavęs studentas *Simeon Novopragensis*. 1534–1551 m. laikotarpiu jis yra vienintelis asmuo, kurį galime tapatinti su jaunesniuoju Skorinos sūnumi. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į jo kilmėvardį *Novopragensis*, tai yra „iš Prahos Naujojo miesto“. Kaip įprasta Dekano knygai, kilmėvardis nurodo, kur buvo ta partikuliarinė mokykla, kurioje jaunuolis mokėsi iki studijų universitete. Beje, ši žinia svarbi ir Skorinos biografijai, nes užsimenama, kur jis su sūnumis galėjo gyventi po 1539-ųjų, t. y. baigęs tarnauti karaliui, ir kur jis greičiausiai mirė. Tiksli Skorinos mirties data nežinoma – tai turėjo atsitikti prieš pat 1552 I 29.

1563 m. Polocko apgultis. Medžio raižinys iš antraštinio lapo, vaizduojantis Polocką ir Maskvos kariuomenę. Iliustracija iš: *Warhafftige vnnd Erschreckliche Zeitung von dem grausamen Feynd dem Moscowiter*. Getruckt zum Augspurg: durch Philipp Vlhart, 1563. – BSB

Po tėvo mirties Simeonas Rusas kreipėsi į Ferdinandą I, prašydamas, kad karalius paragintų savo pavaldinius įvairiose Čekijos vietose padėti jam atgauti paveldėjimo teise priklausantį nemažą Skorinos turtą. Karalius 1552 I 29 raštu patenkino teisėtą „savo sodininko" sūnaus prašymą.

Veikiai Simeono pėdsakai nusidriekė Pietų Čekijos link: Jindržichūv Hradece (Jindřichův Hradec) jis tarnavo sodininku ponams Vitkovičiams, Čekų Krumlove (Český Krumlov) vertėsi medicinos praktika ir gydė įvairius asmenis, kažkuriuo metu ir pats gydėsi Kaplicėse (Kaplice). XVI a. 7 deš. pradžioje jis tarnavo Joachymo iš Hradeco (*1526–†1565) dvare. Šį faktą verta paminėti dėl to, kad 1563 m. Simeonui per Vilnių teko vykti į Maskvą. Kelionės tikslas nežinomas, bet tikriausiai taip atsitiko dėl tragiškų Livonijos karo įvykių. Mat 1563 II 15 Maskvos kariuomenė užėmė Polocką. Į tremtį buvo išvaryta nemažai polockiečių. Tarp jų galėjo būti ir Simeono giminaičių iš dėdės Ivano pusės. Skorinos jaunėlis laimingai pasiekė Maskvą ir sugrįžo į Pietų Čekiją. Galimas daiktas, kad tada jis pats parašė ar kitaip prisidėjo prie leidinio, pavadinto *Tikros žinios iš lietuvių žemės iš pirklių bei kitų pasitikėjimo nusipelniusių žmonių apie tai, kas įvyko tarp Lenkijos karaliaus ir Maskvos didžiojo kunigaikščio karių* ir 1564 m. išėjusio čekų kalba.

1584 m. Simeonas Rusas dėl pašlijusios sveikatos turėjo atsisakyti sodininko tarnybos. Mirties data nėra žinoma. 1593 m. jis buvo minimas kaip dar gyvas.

Ilja Lemeškinas

PO SKORINOS. LEIDYBA LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTIJOJE

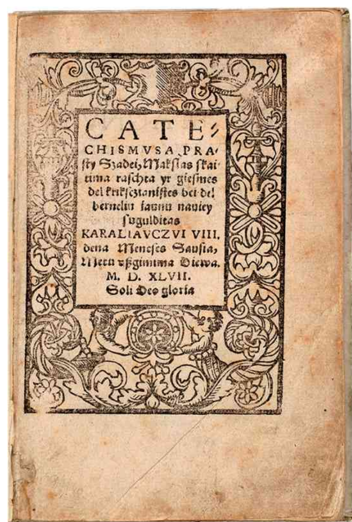
Nuo pat XVI a., spaudos atsiradimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje pradžios, knygos čia buvo leidžiamos ne kuria nors viena, o įvairiomis kalbomis: rusėnų, lenkų, lotynų, lietuvių, vokiečių ir kt. Sistemingai jas spausdinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje pradėta gana vėlai. 1522–1525 m. Vilniuje veikusi Pranciškaus Skorinos (*apie 1490–†1551 pab. ar 1552 pr.) spaustuvė išleido vos dvi knygas slavų kalba. 1526–1553 m. LDK spaudos poreikiai buvo tenkinami vien užsienyje išėjusiais ir į kraštą įvairių žmonių atvežamais leidiniais.

Aptarti knygų leidybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje šimtmetį po Skorinos atrodytų ir lengva, ir sudėtinga. Lengva – nes atlikta daug tyrimų, surinkta bibliografinių duomenų, sudėtinga – nes duomenys dažnai yra skirtingi, reikalaujantys daugybės patikslinimų. Didžiausia problema ta, kad labai daug to laikotarpio knygų yra neišlikę arba išlikę su defektais: be antraštinio lapo, pradžios ir pabaigos. Dar viena kliūtis – ne visuose net ir sveikuose leidiniuose nurodomi knygos išleidimo duomenys. Tad tenka kliautis knygos istorikų atliktų tyrimų išvadomis, o jos kartais nesutampa.

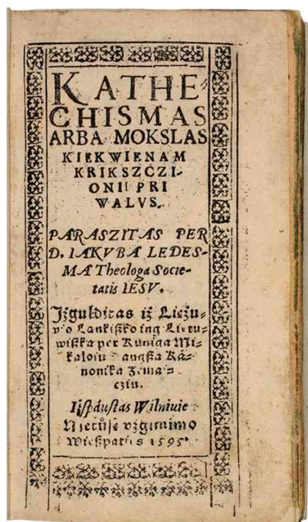

XVI a. spaustuvė. Iliustracija iš: Paulus Pater. *De Germaniae miraculo optimo, maximo, typis Literarum, earumque differentis, dissertatio*. Lipsiae: apud Jo. Frider Gleditsch et filium, 1710. Antraštinis lapas. – LMAVB

Rengdami LDK knygų repertuarą, visuomet stengiamės fiksuoti ir tuos leidybos artefaktus, kurių egzemplioriai nėra žinomi (išlikę), bet apie juos užsimenama istoriografiniuose šaltiniuose – tai gali būti svarbu, bandant atskleisti panoraminį ankstyvosios leidybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje vaizdą. O jis atrodo gana turiningas ir įvairus. Remiantis surinktais duomenimis ir įvairiais šaltiniais, XVI a. LDK išleista per 500 knygų, kurių daugiausia buvo išspausdinta lotynų kalba – apie 220. Knygų lenkų kalba Kunigaikštijoje XVI a. išėjo apie 200, rusėnų ir bažnytine slavų kalba – per 60, apie 30 knygų vokiečių kalba (dauguma – Mikalojaus Mollino (Mollyn, *apie 1550–†1625) spaustuvėje Rygoje, kuri tuo metu priklausė Abiejų Tautų Respublikai), po vieną knygą išleista estų, graikų, italų, latvių ir švedų kalbomis. Remiantis nacionalinės Lietuvos bibliografijos duomenimis, lietuviškų knygų išleista 30 (8 – Lietuvoje, 22 – Prūsijoje). Pirmoji spausdintinė knyga lietuvių kalba – Martyno Mažvydo *Katekizmas*, kaip ir daugelis kitų lietuviškų leidinių,

CATE-
CHISMVSA PRA-
ſty Szadei, Makſlas ſkai-
tima raſchta yr gieſmes
del krikſczioniſtes bei del
bernelu iaunu nauiey
ſuguldintas
KARALIAVCZVI VIII.
dena Meneſes Sauſia,
Metu vſgimimo Diewa.
M. D. XLVII.
Soli Deo gloria

KATHE-
CHISMAS
ARBA MOKSLAS
KIEKWIENAM
KRIKSZCZI-
ONII PRI
WALVS.
PARASZITAS PER
D. IAKVBA LEDES-
MA Theologa Socie-
tatis IESV.
Iżguldytas iż Liezu-
vio Lankiſzko ing Lietu-
wiſzka per Kuniga Mi-
kaloiu Daugßa Ka-
nonika Zemai-
cziu.
Iiſſpauſtas Wilniuie
Metuſe vzgimimo
Wieſzpaties 1595.

Pirmoji lietuviška knyga. Iliustracija iš: Martynas Mažvydas. *Catechismusa prasty szadey, makslas skaitima raschta yr giesmes*. Karaliauczui: per Jana Weinreicha, 1547. Antraštinis lapas. – VUB

Pirmoji mūsų dienas pasiekusi LDK XVI a. išspausdinta lietuviška knyga. Iliustracija iš: Jacobus Ledesma. *Kathechismas arba Moksłas kiekwienam krikszczionii priwalus*. Iżspaustas Wilniuie, 1595. Antraštinis lapas. – VUB

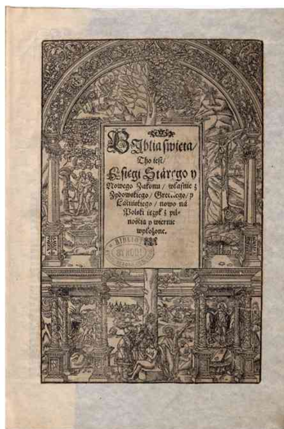
Lietuva XVI a.
Žemėlapis iš:
Gerardus Mercator.
Atlas sive Cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura.
Duisburgi Clivorum;
Dusseldorpii: Albertus Busius, 1595. – LMAVB

1547 m. pasirodė ne LDK teritorijoje, o kaimyninėje Rytų Prūsijoje, kur protestantiškos kunigaikščio Albrechto Brandenburgiečio (*1490–†1568) nuostatos skatino knygų tautinėmis kalbomis leidybą. Tuo tarpu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje pirmųjų leidinių lietuvių kalba atsiradimas susijęs su kontrreformacijos judėjimu ir Vilniaus jėzuitų akademijos įsteigimu 1579 m. Manoma, kad būtent jėzuitams dirbęs spaustuvininkas Danielius Lenčickis (Daniel z Łęczycy, †1600) apie 1585 m. išspausdinęs šv. Petro Kanizijaus (Petrus Canisius, *1521–†1597) *Katekizmą*, iš lotynų išverstą į lietuvių kalbą. Vilniuje tais pačiais metais buvo publikuoti katalikiškų katekizmų vertimai į latvių, estų ir rusėnų kalbas. 1586 m. galėjusi būti išleista lietuviška *Maldaknygė*. 1595 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje išėjo kunigo Mikalojaus Daukšos (*tarp 1527–1538 – †1613) iš lenkų kalbos išverstas ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos (*1519–†1575) *Katekizmas, arba Mokslas, kiekvienam krikščioniui privalus* – pirmoji mūsų dienas pasiekusi LDK lietuviška knyga.

Įvairiakalbėje XVI a. LDK knygų leidyboje dominavo religinė-teologinė literatūra: Šventojo Rašto ir jo dalių leidimai, giesmynai, bažnyčios praktikai skirti veikalai, konfesinė polemika. Tarp pasaulietinio turinio leidinių išsiskiria valstybės teisiniai dokumentai, mokykloms skirti vadovėliai, grožinė literatūra. Leidinių tematikos ir žanrų įvairovė ypač išsiskleidė antrojoje XVI a. pusėje Vilniuje pradėjus veikti privačioms ir institucinėms spaustuvėms. Tada pradėjo dominuoti leidyba lotynų ir lenkų kalbomis.

XVI a. viduryje knygų leidybą ėmė organizuoti kai kurie didikai, savo valdose steigę spaustuves ir negailėję lėšų nuolatinei jų veiklai. 1553 m. pirmą tokią spaustuvę Lietuvos Brastoje įkūrė Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis (*1515–†1565), iš Krokuvos pasikvietęs Bernardą Wojewódką ir Andrzejų Trzecieckį. 1553 m. pabaigoje – 1554 m. pradžioje jie išleido liuteroniškus mažąjį ir didįjį katekizmus, vadinamus *Brastos katekizmais*. Nuo 1558 m. šiai spaudos įmonei vadovavo Stanislovas Murmelijus (†po 1570) ir Cyprianas Bazylikas (*apie 1535–†po 1591). Iki spaustuvės gyvavimo pabaigos 1570 m. pasirodė apie 40 reformatų bendruomenei skirtų leidinių, išimtinai išspausdintų vien „šnekamąja“ lenkų kalba. Pats svarbiausias ir reikšmingiausias šios oficinos darbas – 1563-ųjų rugsėjo 4 d. išleistas Biblijos vertimas. Tai pirmoji lenkiška evangelikų Biblija ir pirmoji Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje Šventojo Rašto laida šnekamąja kalba. Jo parengimui ir leidybai buvo sutelktos nemažos tarptautinės intelektinės pajėgos ir panaudotos didžiulės spaustuvės savininko lėšos. Biblijos vertimas į lenkų kalbą iš originalių hebrajų, graikų kalbų, pasitelkiant ir lotyniškus tekstus, buvo organizuotas kalvinistų centre Pinčuve (Mažoji Lenkija). Šis 500 egzempliorių tiražu išleistas puikiai iliustruotas

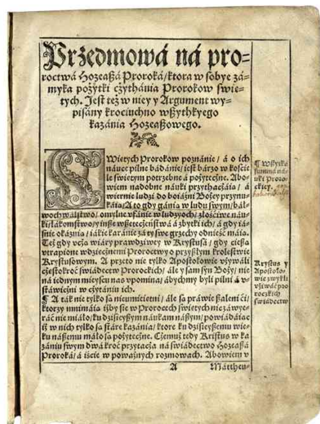

Biblia swieta/
Tho iest/
Księgi Stárego y
Nowego Zakonu/ włáśnie z
Zydowskiego/ Grec..ego/ y
Łácińskiego/ nowo ná
Polski ięzyk z pil-
nośćia y wiernie
wyłożone.

Protestantų spaustuvės Brastoje įkūrėjas kunigaikštis Mikalojus Radvila Juodasis. Portretas iš: *Icones familiae ducalis Radivilianae*. Petropoli, 1875. – LMAVB

Antraštinis Brastos Biblijos lapas. Iliustracija iš: *Biblia swięta, tho iest Księgi Starego y Nowego Zakonu, własnie z zydowskiego, greckiego y łacińskiego, nowo na polski ięzyk z piłnością y wierne wyłożone*. Drukowano w Brześciu Litewskim: nakładem ... Nikołaia Radziwiła, 1563. – LMAVB

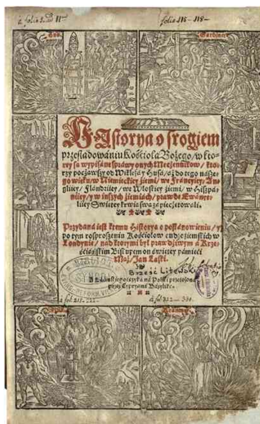

Przedmowá ná pro-
roctwá Hozeaszá Proroká/ ktora w sobye zá-
myka pożytki czythánia Prorokow swie-
tych. Iest też w niey y Argument wy-
pisány krociuchno wszythkyego
kazánia Hozeaszowego.

SWietych Prorokow poznánie/ á o ich
náuce pilne bádánie/ iest bárzo w kośc
le swietym potrzebne á pożyteczne. Abo-
wiem nadobne náuki przythaczáia/ á
wiernie ludzi do boiáźni Bożey przynu-
káia/ A to gdy gánia w ludu swym/ bál-
wochwálstwo/ omylne vfánie w ludzyoch/ złośćiwe náu-
ki/ lákomstwo/ y insze wszeteczeństwá á zbytki ich/ á gdy iá-
snie okázuia/ iáki ie karánie zá ty swe grzechy odnieść máia.
Też gdy vczą wiáry prawdziwey w Krystusá/ gdy ciesza
vtrapione wdzięcznemi Proroctwy o przyszłym krolestwie
Krystusowym. A przeto nie tylko Apostołowie vżywáli
czestokroć swiádectw Prorockich/ ále y sam syn Boży/ nie
ná iednym mieyscu nas vpomina/ ábychmy byli pilni á v-
stáwiczni w czytániu ich.
A ták nie tylko są nieumieietni/ ále są práwie szaleni ći/
ktorzy mnimáią iżby sie w Prorocech swietych nie záwye-
rác nie máło/ ku dzisieyszym náukam nászym/ powiádáiac
iż w nich tylko są stáre kazánia/ ktore ku dzisieyszemu wie-
ku nászemu máło są pożyteczne. Czemuż tedy Krystus w ka
zániu swym dwá kroć przytacza ná swiádectwo Hozeaszá
Proroká/ á iście w poważnych rozmowach. Abowiem v
A Mátthe-

Wszytka summá náuki Prorockiey.

Krystus y Apostołowie zwykli vżywác prorockich swiádectw

Historya o srogiem
przesladowániu Kośćioła Bożego/ w kto-
rey są wypisáne spráwy onych Męczenników/ kto-
rzy poczawszy od Wiklefá y Husá/ áż do tego nasze-
go wieku/ w Niemieckiey ziemi/ we Fráncyiey/ An-
gliiey/ Flándriiey/ we Włoskiey ziemi/ w Hiszpá-
niiey/ y w inszych ziemiách/ prawdę Ewánye-
liiey Swiętey krwią swą zápieczętowáli.

Przydana iest k temu Historya o postánowieniu/ y
po tym rosproszeniu Kośćiołow cudzoziemskich w
Londynie/ nad ktorymi był prawdziwym á Krze-
śćiáńskim Biskupem on świętey pámięći
Mąż/ Ian Laski.

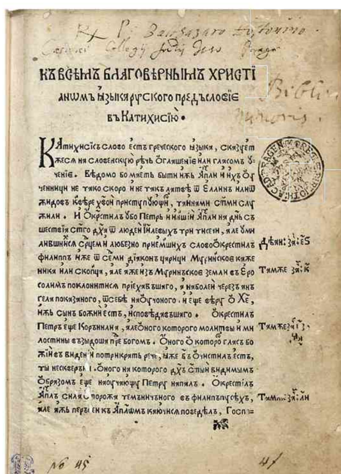
W Brześć Litewski.
Z Łáćińskiego ięzyká ná Polski przełożona
przez Cypryaná Bázylikę.

Dietrich Veit. *Kommentarz, albo Wykład na proroczthwo Hozeasza proroka*. W Brzesciu Litewskim drukowano: nakładem Mikołaja Radziwiła, [1559]. Lap. Ar. – LMAVB

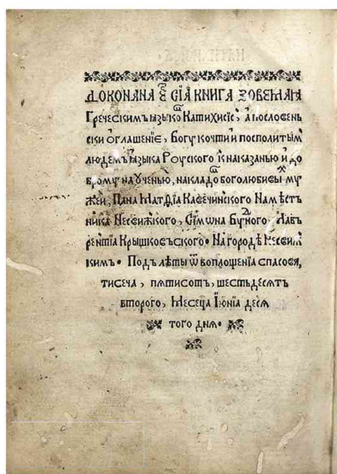
Cypryan Bazylik. *Historya o srogiem przesladowaniu Kośćiola Bożego*. [Brześć Litewski, 1567]. Antraštinis lapas. – LMAVB

foliantas – poligrafijos šedevras – reikšmingas LDK politinės minties ir knygos kultūros reiškinys, nulemtas Naujųjų laikų visuomenės gyvenimo, kurio vienas iš pagrindinių bruožų – tolerancija ir atvirumas naujovėms, davusioms impulsą knygų įvairiomis kalbomis leidybai. Tad XVI a. pirmame ketvirtyje Vakarų ir Vidurio Europoje įsibėgėjęs Reformacijos sąjūdis po kelių dešimtmečių rado tinkamą dirvą ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje.

M. Radvilos Juodojo padedamas, 1562 m. Nesvyžiuje spaustuvę įsteigė vietininkas Motiejus Kavečinskis (Kawieczyński, †prieš 1572). Šios įmonės įrengimą finansavo ir didžiojo kunigaikščio dvaro maršalas Eustachijus Valavičius (†1587). Didžioji dalis veikalų čia buvo spausdinama rusėnų ir lenkų kalbomis. 1562 m. čia išėjo dvi reformacijos veikėjo, tuo metu Klecko pamokslininko Simono Budno (*apie 1530–†1593) parengtos kirilinės knygos: *Katekizmas* (*Катехизис*) ir *Apie nuodėmingo žmogaus nuteisinimą prieš Dievą* (*Об оправдании грешного человека пред Богом*). 1562 m. *Katekizmo* laida žymi po keturių dešimtmečių atgaivintos Lietuvos Kunigaikštijoje rusėniškosios spaudos pradžią. Tuo pačiu metu Nesvyžiuje S. Budno ir kitų Evangelikų Bažnyčios pamokslininkų buvo rengiamas ir 1563 m. lenkų kalba

Къ всѣмъ благовѣрнымъ христіаномъ языка руского предъсловіе въ Катихисію.

Доконана є сія книга зовемая
Греческимъ языкомъ Катихисисъ, а по словенъ-
ски оглашеніе, Богу ко чти и посполитымъ
людемъ языка Руского ку наказанью и до-
брому наученью, накладомъ боголюбивыхъ му-
жей, Пана Матфія Кавечинского Намѣст-
ника Несвижского, Симона Будного, Лав-
рентія Крышковъского. На городѣ Несвиж-
скимъ. Подъ лѣты отъ воплощенія спасовья,
тисеча, пятисотъ, шестьдесятъ
второго, месяца Іюнія деся
того дня.

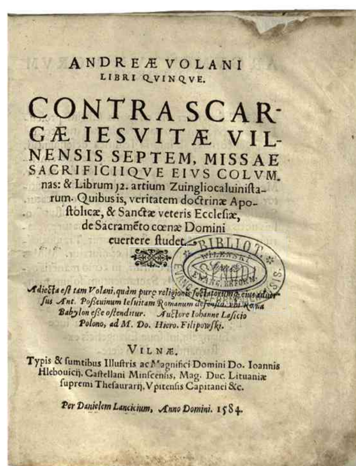
Katekizmo pratarmė ir kolofonas.

Iliustracijos iš: Martin Luther. *Катехизис*. Несвиж: типография Матвея Кавечинского, Симона Будного, Лаврентия Крышковского, 1562. P. 2, 6. – NK

išleistas platusis katekizmas su giesmynu: *Katechizm albo krotkie w iedno mieysce zebranie wiary i powinności Krześcijańskiej.*

1570–1572 m. Nesvyžiuje ir Zaslavlyje, kur po M. Kavečinskio mirties buvo perkeltos spausdinimo staklės, išėjo naujas Šventojo Rašto į lenkų kalbą vertimas, kurį parengė S. Budnas. Pratarmėje vertėjas kritiškai atsiliepia apie Brastos Bibliją, tvirtindamas, jog knyga esanti per didelė, o vertimas – netikslus. Naujasis vertimas išleistas mažesniu (ketvirtainiu) ir į rankas paimti patogesniu formatu.

M. Kavečinskio spaustuvėje Nesvyžiuje 1564 m. išspausdinta ir pirmoji LDK teritorijoje lotyniška knyga – poleminis lenkų arijonų teologo Gžegožo Pavelo iš Bžezinų (Grzegorz Paweł z Brzezin, *1525–†1591) veikalas *Priešnuodis prieš naujojo tikėjimo punktus* (*Antidotum contra articulos fidei novae*), kuris, deja, žinomas tik iš bibliografinių šaltinių. Ši oficina, kur spaustuvininku dirbo Danielius Lenčickis, veikė iki 1572 m. Ten buvo išspausdinta keliolika knygų lenkų ir lotynų kalbomis. Nesvyžiui perėjus į katalikybėn atsivertusio Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (*1549–†1616) rankas, protestantams tarnavusi oficina nebebuvo toleruojama, tad ją įsigijo ir į savo Lasko dvarą

ANDREÆ VOLANI
LIBRI QVINQVE.

CONTRA SCARGÆ IESVITÆ VILNENSIS SEPTEM, MISSAE SACRIFICIIQVE EIVS COLVMNAS: & Librum 12. artium Zuingliocaluinistarum. Quibus is, veritatem doctrinæ Apostolicæ, & Sanctæ veteris Ecclesiæ, de Sacramẽto cœnæ Domini euertere studet.

Adiecta est tam Volani, quàm puræ religionis sectatorumq. eius aduersus Ant. Posseuinum Iesuitam Romanum defensio: ubi Roma Babylon esse ostenditur. Auctore Iohanne Lasicio Polono, ad M. Do. Hiero. Filipowski.

VILNÆ.
Typis & sumtibus Illustris ac Magnifici Domini Do. Ioannis Hlebouicij, Castellani Minscensis, Mag. Duc. Lituaniæ supremi Thesaurarij, Vpitensis Capitanei &c.

Per Danielem Lancicium, Anno Domini. 1584.

Andriaus Volano knyga *Andreae Volani libri quinque, contra Scargae Iesuitae Vilnensis septem.* Vilnae: typis et sumptibus Ioannis Hlebovicii, 1584. Antraštinis lapas. – LMAVB

Jono Glebavičiaus herbas iš šios knygos. – LMAVB

perkėlė arijonizmo Lietuvoje globėjas Jonas Kiška (*1547–†1592). Čia daugiausia buvo leidžiamos būtent šios konfesinės pakraipos knygos lenkų ir lotynų kalbomis. Iki 1574 m. pabaigos spaustuvininku Laske dirbo D. Lenčickis, be kitų knygų, išspausdinęs S. Budno *Naujojo Testamento* vertimą (1574). Jam išvykus, prie staklių stojo iš Krokuvos atkeliavęs Jonas Karcanas (†1611), o po šio pasitraukimo 1580 m. Kiškos spaustuvės veikla apmirė. Po kelerių metų pertraukos, 1586–1589-aisiais, jai ėmė vadovauti Feliksas Bolemowskis, išspausdinęs keturias arijonų reikmėms skirtas knygas – paskutiniąsias iš žinomų dvidešimties šios spaustuvės leidinių.

Rusėniškosios spaudos tradicija antrojoje XVI a. pusėje buvo tęsiama LDK didžiojo etmono Grigaliaus Chodkevičiaus (*apie 1505–†1572) valdomame Zabludove, kuriame prieglobstį rado Rusijos spaudos pradininkai Ivanas Fiodorovas (*apie 1510–†1583) ir jo kompanionas, kilęs iš LDK, Petras Mstislavecas. Čia 1569 m. jiedu išspausdino *Mokomąją Evangeliją* (*Евангелие учительное*), o 1570 m. – *Psalmyną su Horarijumi* (t. y. maldaknyge, *Псалтирь с*

Antraštinis lapas ir atvartas su Grigaliaus Chodkevičiaus herbu bei teksto pradžia. Iliustracija iš: *Евангелие учительное от всех четырех евангелистов избранна и от многих божественных писаний*. В месте зовомом Заблудовью: во отчизном имению ... пана Григория Александровича Ходкевича Иван Федоров и Петр Мстиславец, 1569. – VUB

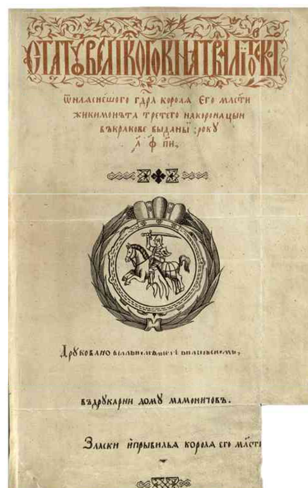
Часословцем). Panašiu metu veikė dar viena spaustuvė, apie kurios veiklą žinoma labai mažai. Apie ją liudija Tiapino dvare (dabar Tiapino kaimas Vitebsko srityje) gimusio ir gyvenusio knygų leidėjo, vertėjo, arijonų tikėjimo skleidėjo Vasilijaus Tiapinskio-Ameljanovičiaus (*tarp 1530 ir 1540 – †apie 1604) šiandien žinomi du parengti ir išspausdinti veikalai: *Evangelija* (*Евангелие*) ir *Katekizmas, arba Mokslo pagrindai vaikams* (*Катехизис, или сума науки для детей*). Pirmosios knygos išlikę du defektiniai egzemplioriai, o mokomosios knygelės – tik vienas puslapis.

1574 m. Vilniuje įsteigus Lukos ir Kuzmos Mamoničių spaustuvę, o netrukus veiklą pradėjus ir kitoms – privačioms bei institucinėms – tipografijos įmonėms, Lietuvos sostinė tapo visos valstybės spaudos centru. Pirmąsias bažnytines knygas 1574–1576 m. Mamoničių spaustuvėje išspausdino Petras Mstislavecas. 1580–1582 m. čia spaustuvininku dirbo Vasilijus Haraburda, išspausdinęs dvi stačiatikiams skirtas knygas. 1586 m. Mamoničių spaustuvė su

Šv. apaštalas Lukas ir Evangelijos pradžia.
Iliustracija iš: *Евангелие. 4 благовестие Матфея, Марка, Луки, Иоанна.*
В преславущем граде Вильне: Петр Тимофеев Мстиславец, 1575.
Atvartas iš knygos vidurio. – VUB

Статут Великого Князства Літовского.
Друковано в вольном месте Виленьском:
в друкарни дому Мамоничов, [1588].
Antraštinis lapas. – LMAVB

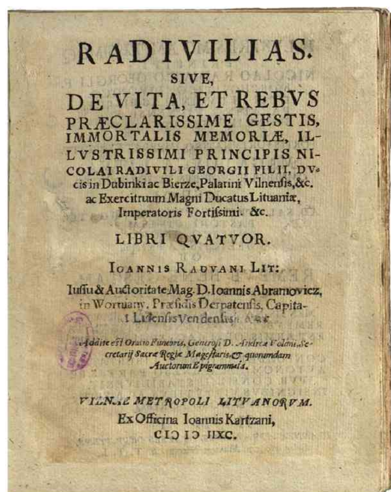
P. 99: Jonas Radvanas. *Radivilias.*
Vilnae: ex officina Ioannis Kartzani, 1592.
Antraštinis lapas. – LMAVB

Piotr Skarga. *Pro sacratissima Eucharistia contra haeresim Zvinglianam.*
Vilnae: ex typographia et sumptibus Nicolai Christophori Radivili, 1576.
Antraštinis lapas. – LMAVB

didiko Leono Sapiegos (*1557–†1633) pagalba gavo karaliaus Stepono Batoro privilegiją, suteikusią išimtinę teisę bažnytine slavų, rusėnų, graikų kalbomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos oficialiems raštams ir stačiatikiams skirtai literatūrai spausdinti ir platinti Abiejų Tautų Respublikoje. Kaip tik šioje spaustuvėje 1588 m. rusėnų kalba paskelbtas to paties L. Sapiegos rūpesčiu parengtas trečiasis *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos Statutas* (*Статут Великого княжества Литовского*), sulaukęs dar dviejų laidų (1592–1593 ir 1594–1595) kirilikos rašmenimis, o 1614, 1619 m. toje pačioje spaustuvėje išspausdintas ir lenkų kalba.

Mamoničių spaustuvė, įsikūrusi tame pačiame pastate, kur prieš penkis dešimtmečius savo knygas spausdino P. Skorina, simbolizuoja LDK spaudos pirmtako tradicijų tęstinumą. Iki jos gyvavimo pabaigos 1624 m. čia dienos šviesą išvydo per 50 kirilinių leidinių.

Oficialiems LDK dokumentams spausdinti lenkų kalba Mamoničių spaustuvė įsigijo gotikinio šrifto lotyniškos abėcėlės spaudmenis. Tad be Stačiatikių Bažnyčiai skirtų leidinių: apaštalų, evangelijų, horarijų, psalmynų, čia išspausdinti kiti LDK teisės dokumentai – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo nuostatai, valdovų įsakai, seimo nutarimai, taip pat – mokomoji literatūra ir įvairūs poleminiai bei proginiai tekstai. Po 1596 m. Brastos bažnytinės unijos šioje tipografijoje buvo spausdinama ir unitų literatūra.

RADIVILIAS.
SIVE,
DE VITA, ET REBVS
PRÆCLARISSIME GESTIS,
IMMORTALIS MEMORIÆ, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS NICOLAI RADIVILI GEORGII FILII, DVcis in Dubinki ac Bierze, Palatini Vilnensis, &c. ac Exercituum Magni Ducatus Lituaniæ, Imperatoris Fortissimi. &c.

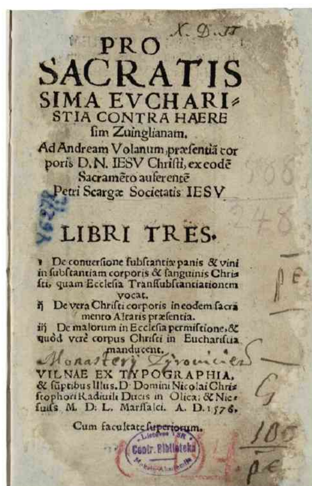
LIBRI QVATVOR.

IOANNIS RADVANI LIT:

Iussu & Auctoritate Mag. D. Ioannis Abramovicz, in Wortiany. Præsidis Derpatensis, Capitanei Lidensis Vendensis &c.

Addita est Oratio Funebris, Generosi D. Andreæ Volani, Secretarij Sacræ Regiæ Magestatis, & quorundam Auctorum Epigrammata.

VILNAE METROPOLI LITVANORVM.
Ex Officina Ioannis Kartzani,
CIↃ IↃ IIXC.

PRO
SACRATISSIMA EVCHARISTIA CONTRA HAERESim Zuinglianam.
Ad Andream Volanum, præsentiã corporis D. N. IESV Christi, ex codẽ Sacramẽto auferentẽ
Petri Scargæ Societatis IESV

LIBRI TRES.

i De conuersione substantiæ panis & vini in substantiam corporis & sanguinis Christi, quam Ecclesia Transsubstantiationem vocat.
ij De vera Christi corporis in eodem sacrã mento Altaris præsentia.
iij De malorum in Ecclesia permistione, & quòd verè corpus Christi in Eucharistia manducent.

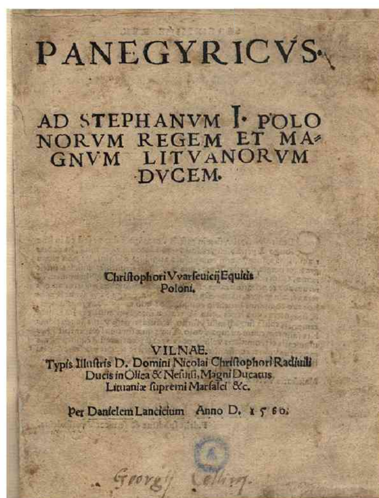
VILNAE EX TYPOGRAPHIA, & sũptibus Illus. D. Domini Nicolai Christophori Radiuili Ducis in Olica: & Nieswiss M. D. L. Marssalci. A. D. 1576.

Cum facultate superiorum.

Amžiaus pabaigoje, nuo 1580 m., Lietuvos sostinėje ima rastis vis daugiau naujų spaustuvių – didesnių ir visai mažų, veikusių fragmentiškai, – išspausdinusių vos po kelias knygas. Čia 1580 m. iš Lasko atvyksta Jonas Karcanas ir įsteigia privačią (komercinę) spaudos įmonę. Šio spaustuvininko leidžiamos knygos pasižymėjo puikia poligrafijos kokybe, nepriekaištingu redakciniu darbu, plačių pažiūrų įtakota temų įvairove. Šis „Vilniaus Aldas" lenkų ir lotynų kalbomis išleido reikšmingų LDK raštijos paminklų – mokslo knygų (kaip antai, pirmuosius Lietuvoje medicinos veikalus – 1581 m. lenkų kalba ir 1584 m. lotyniškai), grožinės literatūros kūrinių (pvz., Jono Radvano lotyniškai sukurtą herojinį epą *Radviliada*, 1592), vadovėlių, poleminių raštų ir t. t. Tai liudija, jog to meto sąlygomis ši spaudos įmonė buvo gana pajėgi ir gerai įrengta.

Apie tikrai pagyvėjusią knygų, bet jau kitokios paskirties ir kitomis kalbomis, leidybą galima kalbėti, kai 1575 m. Vilniaus jėzuitų kolegijai M. K. Radvila Našlaitėlis padovanojo iš tėvo Radvilos Juodojo paveldėtą ir iš Brastos pargabentą spaudos įrangą. Iš pradžių spaustuvės juridinės teisės priklausė faktiškajam jos steigėjui. Visiškon jėzuitų akademijos nuosavybėn oficina atiduota 1585 m. pabaigoje. „Vilniaus akademijos spaustuvės taisyklėse" (1594) nurodyta, jog čia visų pirma bus „leidžiamos knygos, ypač skatinančios katalikų tikėjimą ir pamaldumą; antra, tos knygos, iš kurių mokomasi mūsų

Krzysztof Warszewicki. *Panegyricus ad Stephanum I.* Vilnae: typis Nicolai Christophori Radivili, 1580. Antraštinis lapas. – LMAVB

PANEGYRICVS

AD STEPHANVM I. POLO
NORVM REGEM ET MA-
GNVM LITVANORVM
DVCEM.

Christophori Vvarseuicij Equitis
Poloni.

VILNAE.
Typis Illustris D. Domini Nicolai Christophori Radiuili
Ducis in Olica & Nesuisi, Magni Ducatus
Lituaniae supremi Marsalci &c.

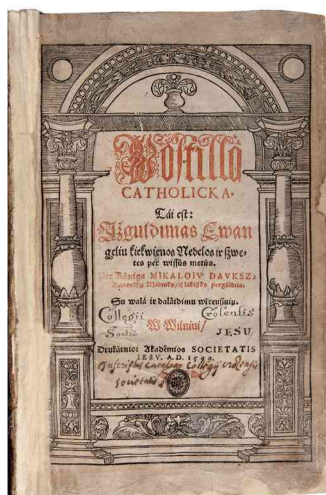
Per Danielem Lancicium Anno D. 1580.

P. 101: Didžiausia LDK XVI a. išspausdinta lietuviška knyga. Iliustracija iš: Jakub Wujek. *Postilla catholicka, tai est Iżguldimas Ewangeliu kiekvienos nedelos ir szwętes per wissus metus.* Per kuniga Mikaloiu Dauksza. W Wilniui: drukarnioi Akademios Societatis Iesu, 1599. – VUB

Mikołaj Rej. *Postilla lietuwiszka.* Vilniuj: per Jokūbą Morkūną, 1600. Antraštinis lapas. – BUT

mokyklose, bei į jas panašios, jei pritrūktų pirmųjų". Pirmaisiais spaustuvės veiklos metais joje dirbo tik keturi žmonės: du samdyti asmenys ir du jėzuitai. Spaustuvininkais XVI a. čia dirbo minėtas D. Lenčickis (1576–1578, 1592–1593), Jonas Slenskis (Slęcki, Ślęcki, 1579–1580), Martynas iš Kazimežo (Kazimiriensis, 1581–1582), Kristupas Volbramčikas (Wołbramczyk), Kristupas Patras (ar Patronas, lot. Patro) ir kai kurie kiti kol kas nežinomi asmenys. Pirmoji naujosios spaustuvės knyga buvo jėzuito, būsimojo pirmojo Vilniaus akademijos rektoriaus Petro Skargos poleminis lotyniškai parašytas ir 1576 m. išleistas veikalas *Už švenčiausiąją Eucharistiją prieš Zwinglio ereziją* (*Pro sacratissima Eucharistia contra Zuinglianam, ad Andream Volanum*). Tais pačiais metais čia išspausdinti ir Lenkijos primo Jakubo Uchańskio (*1502–†1581) laiškai lotynų ir lenkų kalbomis. Tai pirmasis spausdintas tekstas lenkų kalba Vilniuje. Iki pat XVIII a. vyraujanti šioje spaustuvėje išleidžiamų knygų kalba buvo lotynų. Jų XVI a. iki amžiaus pabaigos buvo išleista 87 (lenkų kalba – 40, lietuvių – 2 ar 3).

1581–1582 m. leidybinę veiklą pradėjo Mikalojaus Radvilos Rudojo (*1512–†1584) globojama Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės spaustuvė, kurią įrengė katalikiškąją Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvę palikęs D. Lenčickis. 1591 m. jis perėjo į katalikybę ir grįžo į Vilniaus akademijos

spaustuvę. 1594 m. įkūrė savo spaustuvę, bet ir toliau bendradarbiavo su jėzuitais. Tuo tarpu Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės lėšomis, dažnai nurodant skirtingus spaustuvininkus, lotynų ir lenkų kalbomis buvo leidžiami kalvinistų veikalai. Šios bendruomenės reikmėms skirtų knygų yra išspausdinusi ir 1596–1603 m. Vilniuje veikusi Salomono (*1564–†1603) ir Ulricho Sultzerių spaustuvė. Yra žinoma 12 šioje spaustuvėje išėjusių leidinių, iš kurių 11 parašyta lotyniškai. S. Sultzerio spaustuvei priskirtinas ir vienas kontrafakcinis leidinys – 1596 m. neva Debrecene išspausdinta Klemenso Polo parašyta *Lenkijos konfederacijos istorija* (*Historia confoederationis Polonicae*).

1598 m. spaustuvę reformatų knygoms leisti įsteigė Merkelis Petkevičius (*apie 1550–†1608), tais pačiais metais išleidęs paties parengtą *Lenkišką ir lietuvišką katekizmą* – universalią knygą, kurioje, be katekizmo, skelbiami ir giesmių, maldų bei apeigų tekstai lietuvių ir lenkų kalbomis. Tai pirmoji Lietuvos reformatų knyga, išspausdinta lietuvių kalba. Dar vieną lietuvišką knygą – iš lenkų kalbos išverstą Mikalojaus Rėjaus (Rej, *1505–†1569) *Postilę* – 1600 m. išleido kitas Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenei 1592–1607 m. dirbęs spaustuvininkas Jokūbas Morkūnas (*apie 1550–†po 1611). Tad XVI a. pabaigoje LDK sostinėje atsiranda poreikis knygų lietuvių kalba spaudai ir platinimui.

XVI a. į knygų leidybą Lietuvos sostinėje įsitraukė institucinė stačiatikių spaustuvė. 1589 m. karaliaus Zigmanto Vazos privilegiją graikų, bažnytine slavų, rusėnų ir lenkų kalbomis spausdinti Stačiatikių Bažnyčiai ir mokyklai skirtas knygas išsirūpino Šventosios Trejybės brolija, realiai spaudos darbus pradėjusi 1595 m. – tik jau pasivadinusi Šventosios Dvasios brolija. Vykstant ideologinėms kovoms dėl stačiatikių susivienijimo su Romos Katalikų bažnyčia, šios leidybos įmonės veikloje itin aktyviai dalyvavo broliai Laurentijus ir Steponas Zizanijai. 1595–1596 m. čia išėjo 10 kirilikos leidinių, tarp kurių paminėtini poleminis S. Zizanijaus veikalas *Jeruzalės patriarcho šv. Kirilo pamokymas apie Antikristą* (*Казанье Кирилла, патриарха иерусалимского, об антихристе*), taip pat L. Zizanijaus parengta *Slavų gramatika* (*Грамматика славянская*) su *Elementoriumi* (*Азбука*). 1596 m. Šventosios Dvasios brolijos spaustuvėje išspausdinta ir pirmoji Kunigaikštijoje knyga graikų kalba *Dialogas* – Vilniaus brolijos kolegijos studentams skirtas leidinukas, kurio autorius – aršus unijos priešininkas, Aleksandrijos Graikų Ortodoksų Bažnyčios patriarchas Meletijas Pegas (*1549–†1601).

Vievyje (1610–1646) ir Vilniuje iki 1749 m. veikusi Šventosios Dvasios brolijos spaudos įmonė laikytina P. Skorinos spaustuvės paveldėtoja, mat čia net iki 1640 m. buvo vartojamos kai kurių jo Vilniaus leidinių puošybos elementų lentos.

Taigi P. Skorinos pradėtas švietėjiškas darbas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos sostinėje praskynė kelią daugiakalbei, įvairios tikybinės ir kultūrinės orientacijos spaudai. Iki pat XVII a. joje dominavo lotyniškoji spausdintinė knyga. Ir tai nestebina, nes knygų lotynų kalba spausdinimas buvo visuotinis XV–XVII a. (iš dalies ir XVIII a.) Europos kultūros reiškinys.

Daiva Narbutienė

SKORINOS ATMINIMO ĮPRASMINIMAS. LIETUVA

Skorinos atminimo įprasminimą Lietuvoje, jo kaip atminties vietos radimosi pradžią datuojame pirma XX a. puse. Iki tol jis buvo minimas, pristatomas ir aptariamas Lietuvos autorių religiniuose ir pasaulietiniuose raštuose, įvairiuose biobibliografiniuose ir kitokiuose informaciniuose leidiniuose. Iš jį minėjusių XVI a. asmenų nurodytume Petrą Paulių Vergerijų jaunesnįjį (Pietro Paolo Vergerio, *apie 1498–†1565 X 4) ir Simoną Budną (*1530 I–†1593 I 13), iš XVII a. – Antaną Anastazą Seliavą (*1583–†1655) ir Simoną Starovolskį (*1588–†prieš 1656 IV 6).

Žinia, minėjimas kurio nors asmens ar įvykio nepaverčia atminties kultūros objektu. Kad taip įvyktų, reikalingos nuolatinės daugelio žmonių, įvairių sričių specialistų ir populiarintojų pastangos. Jas kuriuo nors metu į tam tikrus objektus nukreipia svarbūs politiniai ir kultūriniai pokyčiai valstybių ir tautų gyvenime. Kalbėdami apie XVIII–XIX a. sąvartą, turime neišleisti iš akių bepasibaigiančios Apšvietos ir kylančio Romantizmo, taip pat vakarų slavų kraštuose prasidedančių tautinių išsivadavimų judėjimų. Skorina buvo prisimintas kaip vienas iš savitos slavų kultūros ramsčių. Prie to prisidėjo vertingi XVIII–XIX a. čekų, lenkų ir rusų mokslininkų: Jozefo Dobrovskio (Josef Dobrovský, *1753 VIII 17–†1829 I 06), Michalo Višnevskio (Michał Wiszniewski, *1794 IX 27–†1865 XII 22), Jakovo Golovackio (*1814 X 17–†1888 V 13, mirė ir palaidotas Vilniuje), Ivano Karatajevo (*1817 VI 21–†1886 II 22), Piotro Vladimirovo (*1854 XII 31–†1902), Eufimijaus Karskio (*1861 I 01–†1931 IV 29) ir kitų, skorinistikos tyrimai.

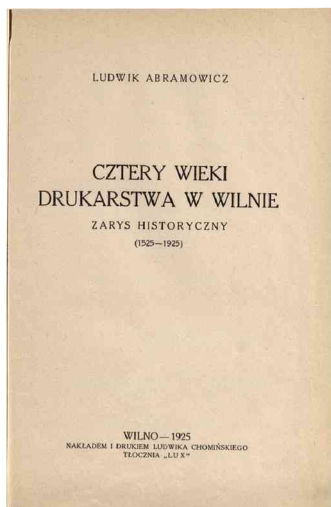
Vėliau, antroje XIX a. pusėje, vakarinėse Rusijos imperijos gubernijose kilo nauja tautinių judėjimų banga. Lietuviams ir lenkams Skorinos įvaizdis nebuvo toks aktualus, kaip baltarusiams, tad jie daugiausia jį ir formavo. Baltarusių tautinio atgimimo dalyviai: rašytojai Š. Jadviginas (tikr. Antonas Levickis, *1869 I 04–†1922 II 24), Janka Kupala (tikr. Ivanas Lucevičius, *1882 VII 07–†1942 VI 28), Maksimas Bagdanovičius (*1891 XII 09–†1917 V 25), leidėjas, muziejininkas Ivanas (*1881 VI 09–†1919 VIII 20) ir istorikas, publicistas Antonas (*1884–†1942) Luckevičiai, rašytojas, publicistas Alesius Garunas (tikr. Aleksandras Prušinskis, *1887 III 11–†1920 VII 20), literatūros istorikas, publicistas kun. Adomas Stankevičius (*1892 I 06–†1949 XII 04)

ir kiti, daugiausia nusipelnė XX a. pradžioje kurdami simbolinę Skorinos – baltarusių Renesanso, tautinės kultūros aukso amžiaus asmenybės – figūrą.

Kaip daug kur kaimynystėje, taip ir Vilniuje 1925 m. buvo paminėtas 400 metų rusėnų spaudos jubiliejus. Pratęsdami minėtų mokslo tyrimų tradiciją, tais metais darbų apie Skoriną paskelbė keli autoriai: Liudvikas Abramavičius (Ludwik Abramowicz-Niepokójczycki, *1879 VII 05–†1939 III 09) ir Adomas Stankevičius. Abramavičius Skorinai paskyrė pirmąjį savo monografijos *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie* (*Keturi Vilniaus spaudos šimtmečiai*) skyrių, taip su šiuo vardu susiedamas Vilniaus ir, pridėsime, visos LDK spaudos pradžią. Stankevičius publikavo nedidelės apimties monografiją *Доктар Францішак Скарына першы друкар беларускі, 1525–1925*, tais metais išėjusią net dviem laidomis.

Tarpukariu Skorinos atminimas buvo įamžintas bent dviejų Vilniaus baltarusių kolektyvų: studentų draugijos ir spaustuvės, pavadinimuose. Stepono Batoro universitete anuomet veikė kelios dešimtys studentų organizacijų, susibūrusių pagal studijų objektą (fizikai, astronomai, germanistai, istorikai,

LUDWIK ABRAMOWICZ

CZTERY WIEKI
DRUKARSTWA W WILNIE
ZARYS HISTORYCZNY
(1525—1925)

WILNO — 1925
NAKŁADEM I DRUKIEM LUDWIKA CHOMIŃSKIEGO
TŁOCZNIA „LUX"

Liudvikas Abramavičius. Jano Bulhako nuotrauka. 1939. – LMAVB

L. Abramavičiaus monografijos *Keturi Vilniaus spaudos šimtmečiai* (Vilnius, 1925) antraštinis lapas. – LMAVB

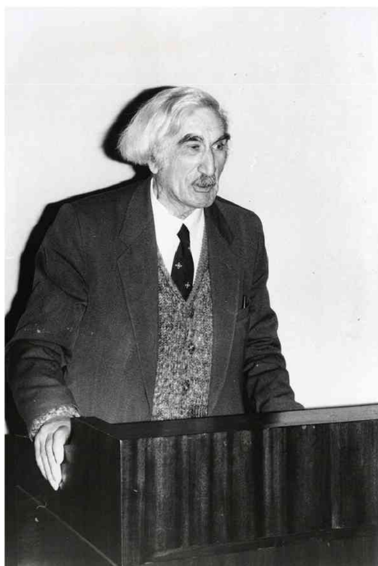

Vaclovo Lastausko *Gudų knygos istorijos* (Kaunas, 1926) viršelis. – LMAVB

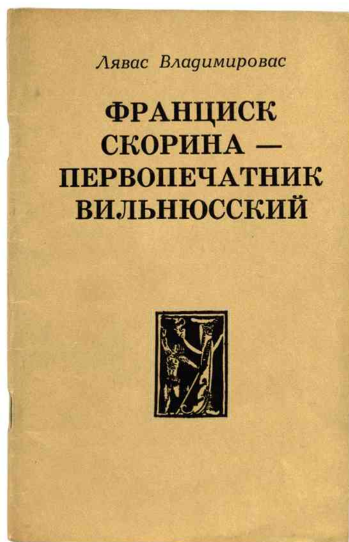
klasikinės archeologijos studentai, matematikai, polonistai ir kt.), kilmę (atvykę ar kilę iš Balstogės, Kauno, Livonijos, Lodzės, Naugarduko ir kt.) ar tautybę (žydų agrotechnikų, žydų chemikų, žydų teisininkų ir kt.). Universitete veikė atskira Baltarusistikos bičiulių draugija. 1935 II 11 Senatas patvirtino dar vienos – Baltarusių akademinės Pranciškaus Skorinos draugijos – statutą. Sprendžiant iš jo, draugija angažavosi kaip nepolitinė organizacija. Jai priklausę asmenys siekė savo narius ugdyti pilietiškumo, atsidavimo tautai ir tėvynei dvasia. Tai daryta įvairiomis mokslinės ir kultūrinės veiklos formomis. Regis, draugijos veikla nutrūko aukštąją mokyklą 1939 XII 15 perorganizavus į Vilniaus universitetą.

1926–1940 m. Vilniuje veikė Baltarusių P. Skorinos spaustuvė. Ją įkūrė jau minėtas iškilus baltarusių politikos, kultūros ir švietimo veikėjas kun. Adomas Stankevičius. 1926–1930 m. spaustuvė dirbo name Liejyklos g. 1, 1930–1936 m. – Pylimo g. 6a, – vėliau Pylimo g. 1. Sprendžiant iš išlikusių sąskaitų, joje spausdino knygas, brošiūras, įvairių draugijų statutus, plakatus, blankus, etiketes ir kt.

Lietuvos Respublikoje tarpukariu Skorina garsintas daugiausia baltarusių inteligentijos pastangomis. Iš visų publikacijų apie jį minėtina 1926 m. Kaune baltarusių kalba pasirodžiusi Vaclovo Lastausko (*1883 XI 8–†1938 I 23) *Gudų knygos istorija*. Skorinos leidiniams joje skirta ypač daug vietos, jie čia išsamiai aprašyti, iškeltas jų kalbos liaudiškumas ir spaudos meniškumas.

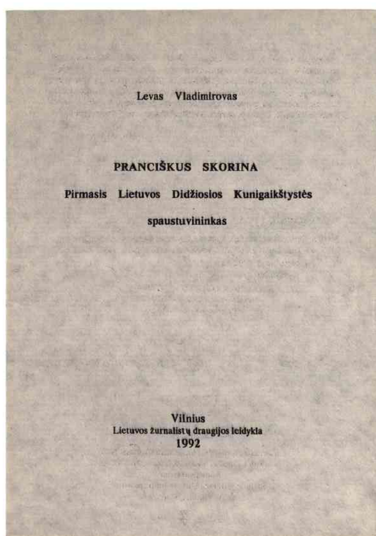
Prof. Levas Vladimirovas kalba Edmundo Laucevičiaus seminare. Lietuvos mokslų akademija, 1994 III 15. Virginijos Valuckienės nuotrauka. – LMAVB

Лявас Владимировас

ФРАНЦИСК СКОРИНА — ПЕРВОПЕЧАТНИК ВИЛЬНЮССКИЙ

L. Vladimirovo studijos *Pranciškus Skorina – pirmasis Vilniaus spaustuvininkas* (Vilnius, 1975) viršelis. – LNMMB

Levas Vladimirovas

PRANCIŠKUS SKORINA

Pirmasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

spaustuvininkas

Vilnius

Lietuvos žurnalistų draugijos leidykla

1992

L. Vladimirovo studijos *Pranciškus Skorina: pirmasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaustuvininkas* (Vilnius, 1992) antraštinis lapas. – LNMMB

Po Antrojo pasaulinio karo garsinti Lietuvos spaudos pradininko vardą gebėta dažniausiai oficialiomis progomis. Jas sovietmečiu įprasmino knygos istoriko, ilgamečio Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus prof. Levo Vladimirovo (*1912 III 11–†1999 II 20) darbai. 1955 m. minint Skorinos Vilniuje išspausdintų knygų 430 metų sukaktį, pasirodė nedidelės apimties Vladimirovo veikalas *Pranciškus Skorina – Vilniaus spaudos pradininkas* (1956). Minint 450-ąsias pirmųjų Vilniaus spaudinių metines, 1975 m. išėjo papildytas minėtos knygos vertimas į rusų kalbą ir tais pačiais metais ta pačia proga Vilniaus universitete Vladimirovo surengtos tarptautinės konferencijos pranešimų rinkinys *Pranciškus Skorina ir kai kurie knygos raidos Sovietų Sąjungoje klausimai* (*Франциск Скорина и некоторые вопросы развития книги в Советском Союзе*, 1979). Minint 470-ąsias *Mažosios kelionių knygelės* metines, 1992 m. išėjo dar viena profesoriaus knyga – *Pranciškus Skorina: pirmasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaustuvininkas*.

Žinia, lietuviški bei rusiški Vladimirovo tekstai nebuvo vieninteliai, įvairiomis progomis skatinę minėti Skorinos vardą ir taip jį diegę lietuviškai bei rusiškai kalbėjusioje įvairiatautės Sovietų Lietuvos visuomenėje. Apie Skoriną imta rašyti tolyn gausyn. Be to, nuo pirmųjų LDK knygų 450-mečio Skorinos atminimas imtas diegti ne tik rašto kultūros pavidalais. 1973 m. Vilniuje, Spaustuvės kiemelyje, esančiame Stiklių g. 4 (Senamiesčio seniūnija), buvo pastatyta rausvo granito dekoratyvinė skulptūra „Metraštininkas" (skulpt. Vaclovas Krutinis). Ji skirta paminėti gretimame name buvusią Mamoničių spaustuvę ir pagerbti Skorinos atminimą.

Lietuvai atkūrus nepriklausomą valstybę, sostinėje Skorinos atminimas įamžintas keliais kitais atminimo ženklais. 1990 m. ant namo Didžiojoje g. 19/2 (Senamiesčio seniūnija) atidengta memorialinė lenta. Joje yra spaustuvininko bareljefas ir lietuvių ir baltarusių kalbomis įrašas, skelbiantis, kad nuo 1522 m. iki 1525 m. Vilniaus mieste Skorina išspausdino pirmąsias LDK knygas. 2010 m. ant sienos Literatų gatvėje (Senamiesčio seniūnija) greta kūrinių kitiems iškiliems vilniečiams atsirado dedikacija Skorinai (dailininkė Ugnė Žilytė).

Skorinos vardo virsmą atminties vieta liudija ir jo patekimas į grožinės literatūros erdvę. 2001 m. pasirodė prozininkės ir dramaturgės Emilijos Liegutės esė knyga *Pranciškus Skorina: palikti šlovę ir atminimą savo*, tais pačiais metais apdovanota Vilniaus klubo ir Vilniaus televizijos premija. Knyga parašyta gyvai, tačiau paremta nepilnomis žiniomis apie spaustuvininko asmenį ir sovietmečiu propaguotu jo gyvenimo bei darbų vertinimu.

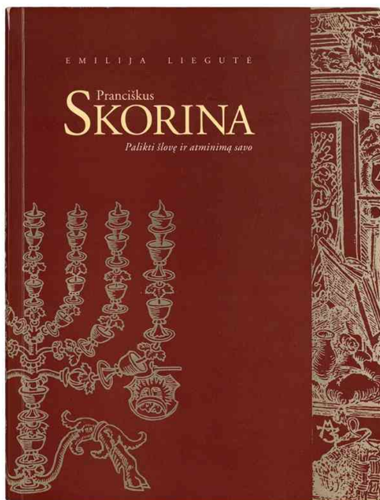

Spaustuvės kiemelis ir Metraštininko skulptūra.
Valentinos Kulikauskienės ir Viktorijos Petrikaitės nuotrauka. 2016 VII 4. – LMAVB

Pranciškaus Skorinos gatvė Vilniuje.
Valentinos Kulikauskienės ir Viktorijos Petrikaitės nuotrauka. 2016 V 27. – LMAVB

Memorialinė lenta ant namo Didžiojoje gatvėje.
Valentinos Kulikauskienės ir Viktorijos Petrikaitės nuotrauka. 2016 VII 4. – LMAVB
Emilijos Liegutės esė knygos viršelis. – VAAMVB

Skorinos vardu Lietuvoje pavadintos dvi gatvės: viena – Vilniaus mieste, Naujamiesčio seniūnijoje (caro laikais vadinta Dobraja, vėliau, iki 1940 m., – Dobra), kita – Lavoriškių kaime (Lavoriškių seniūnija, Vilniaus r. savivaldybė).

Bene svarbiausiu reiškiniu, įamžinusiu rytų slavų spaudos pradininko atminimą Vilniuje, dera laikyti jo vardu pavadintą gimnaziją. Jos istorija prasideda 1994 m. birželio 15 d. Tuomet sostinėje, Sietyno g. 21 (Karoliniškių seniūnija), buvo įsteigta 68-oji vidurinė mokykla baltarusių mokomąja kalba. 1997 m. kovo 25 d. Vilniaus miesto tarybos sprendimu 68-ajai vidurinei mokyklai suteiktas Pranciškaus Skorinos vardas. 2013 m. vasario 15 d. sostinės savivaldybės tarybos sprendimu „Dėl Vilniaus Pranciškaus Skorinos vidurinės mokyklos (struktūros) pertvarkos“ Pranciškaus Skorinos vidurinė mokykla buvo pertvarkyta į gimnaziją. Pagrindinė mokomoji kalba joje – baltarusių, dalies dalykų mokoma lietuvių kalba. Nuo 2015 m. gruodžio 2 d. jai vadovauja direktorė, baltarusių kalbos mokytoja Diana Stachnovič.

Šios mokyklos gimnazistai 2016 m. lapkričio 18 d. dalyvavo pagerbiant Skorinos atminimą ir padedant gėlių prie spaustuvininkui skirtos atminimo

Vilniaus Pranciškaus Skorinos gimnazija

Paskutinio skambučio šventė Vilniaus Pranciškaus Skorinos gimnazijoje.
Valentinos Kulikauskienės ir Viktorijos Petrikaitės nuotraukos. 2016 V 27. – LMAVB

Vilniaus Pranciškaus Skorinos gimnazijos moksleivės tautiniais drabužiais

Vilniaus Pranciškaus Skorinos gimnazijos mokytojai ir svečiai.
Valentinos Kulikauskienės ir Viktorijos Petrikaitės nuotraukos. 2016 V 27. – LMAVB

lentos. Iškilmes organizavo Baltarusių tautinės bendrijos „Siabryna" pirmininkas Valentinas Stechas, padedamas Baltarusijos Respublikos ambasados ir Vilniaus miesto savivaldybės. Kitą dieną Lietuvos rašytojų klube buvo surengti Skorinos skaitymai tema „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knygų tradicija". Joje pranešimus skaitė mokslininkai iš Lietuvos, Rusijos ir Baltarusijos. 2017-ieji Lietuvoje ir Vilniuje bus pažymėti keliomis spaudos pradininkui skirtomis parodomis, konferencijomis ir iškilmingais minėjimais, 500-ąsias *Rusėniškosios Biblijos* metines įamžins proginė moneta.

Žvelgiant į negausius Skorinos įvaizdžio ženklus šių dienų nepriklausomoje Lietuvoje, galima apgailestauti, kad jų nėra daug, o ir tie patys pirmojo spaustuvininko atminimą žadina pirmiausia ne viso įvairiataučio, įvairiakalbio Vilniaus kultūrinėje atmintyje. Skorina pirmiausia brangus vieniems iš LDK rusėniškosios kultūros paveldėtojų – Lietuvos baltarusiams. Ši aplinkybė jiems padeda grįsti savo tautinį savitumą, kultūrinę tapatybę kitų Lietuvos bendruomenių būryje. Panašiai galėtų būti ir su Lietuvos ukrainiečiais – dar vienais iš LDK rusėniškosios kultūros paveldėtojų. Juk Skorina savo darbus skyrė visiems Lietuvos broliams rusėnams.

Lietuviškajai šių dienų mūsų visuomenės daliai Skorina turėtų būti dar svarbesnis – ir dėl to, kad esame LDK valstybingumo, kultūros, tikėjimų, mokslo ir meno tradicijų paveldėtojai, ir dėl to, kad Skorina žymi kelių reikšmingų įvykių ir procesų pradžią Lietuvos modernizacijos bei europėjimo kelyje.

Gimęs viename iš garsiųjų LDK miestų – Polocke, Skorina per XX a. įsibuvo Baltarusijoje, kuriai šiandien priklauso šis miestas. Miręs ir palaidotas Prahoje, jis taip pat įsibuvo ir šių dienų Čekijoje. Kodėl jis galėtų įsibūti ir Lietuvoje? Viena iš įsibuvimo sąlygų – turėti vietą, kurioje gimstama, gyvenama, mirštama ir laukiama Paskutiniojo teismo. Tad žvelgiant iš šių dienų Lietuvos pusės ir siejant ją su Kunigaikštijos tradicijomis, Skorinai vietos Lietuvoje privalo atsirasti daugiau, nei jis dabar turi. Žvelgiant iš šių dienų Lietuvos pusės ir siejant ją su XXI a. geopolitiniu Europos žemėlapiu, vietos pirmajam spaustuvininkui irgi turi atsirasti daugiau. Juk 1520–1532 m. jo gyventa Vilniuje ir čia atlikta epochinės reikšmės darbų. Jų pažinti ir įvertinti negalima be *Rusėniškosios Biblijos*. Ją minėdami ir pagerbdami Skorinos atminimą, jo įsibuvimą šių dienų Lietuvoje sustiprinsime. Tai daryti ir po 500 metų tikrai verta!

Sigitas Narbutas

SKORINOS ATMINIMO ĮPRASMINIMAS. BALTARUSIJA

Baltarusijai Pranciškus Skorina yra ne tik žavi istorinė asmenybė, kuriai mūsų amžininkai reiškia ir meilę, ir simpatijas. Tai ne tik populiarus asmuo, verčiantis nevalingai ir veik abejingai fiksuoti ir skleisti informaciją apie jį. Ir tai net ne toks „nacionalinis didvyris", kurio vardas nuolat skamba visų ausyse, o indėlis bei reikšmė niekam nekelia bent mažiausių abejonių. Baltarusiams Skorinos paveikslas – idealus, jame nėra jokių atspalvių ar pustonių. Didžių Skorinos talentų bei nuopelnų vertinimas yra neginčijamas ir nepriештaraujamas.

Baltarusijoje Skorinos įvaizdis yra vienas iš pačių reikšmingiausių socialiai organizuotos kolektyvinės atminties objektų. Tas įvaizdis perprantamas ir išgyvenamas, atsižvelgiant į visuomenines vertybes ir visuomenei keliamus tikslus. Skorinos atminčiai buvo ir tebėra būdingi savi tikslai ir savi pasakojimai, kanoniniai tekstai, atminties vietos ir nutylėjimo zonos, savi kultūros pavidalai bei praktikos.

Atminties visuomene, vienijama Skorinos minėjimo, Sovietų Baltarusija tapo jau pirmaisiais savo gyvavimo metais. Beveik iš karto Skorinos atsiminimas įgavo viešą oficialų pobūdį. Jo įvaizdis buvo išties idealus, renkantis šį asmenį kolektyvinės atminties objektu. Tas įvaizdis buvo patogus. Skorina kilo iš baltarusių Polocko – tai jis nuolat pabrėždavo savo leidiniuose. Vadinasi, juo nereikėjo „dalintis" nei su lenkais, nei su lietuviais, nei su rusais. Jo įvaizdis atitiko besiformuojančią sovietinę ideologiją. Juk Skorina tarnavo paprastai liaudžiai. Be to, jis pasitelkė spausdintą žodį, vedusį prie socialinio „dirbančiųjų išvadavimo". Dėl to jo įvaizdis puikiai derėjo patraukliam herojiškam pasakojimui. Dar įvaizdis pasižymėjo ypatingu prestižu. Gręžimasis į tolimą epochą, kurioje gyveno Skorina, savaime vedė prie minties apie baltarusių tautos senumą. Be to, šis vyras buvo mokslo žmogus: turėjo universitetinį išsilavinimą, aukštą mokslinį laipsnį. Toks įvaizdis turėjo ir Baltarusiją tinkamai reprezentuoti pasaulyje, ir baltarusių tautos patriotizmą žadinti.

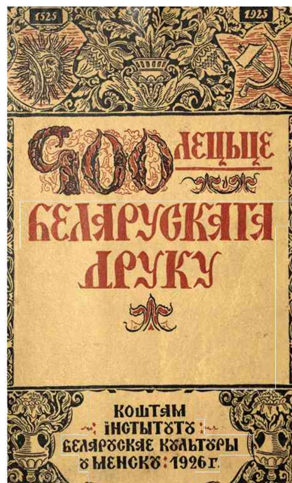
Kaip kolektyvinės atminties objektas Skorinos įvaizdis atsirado humanitarinės baltarusių inteligentijos terpėje. Jį aktyviai formavo Baltarusių kultūros institutas – pirma mokslinė jaunos Baltarusijos Respublikos institucija, įkurta 1922 m. Kai ji 1928 m. buvo reorganizuota į Baltarusijos mokslų akademiją, jau ši toliau vadovavo vykdant Skorinos gyvenimo ir

veiklos tyrimus, taip pat inicijuojant bei organizuojant šiai asmenybei skirtus atminimo renginius.

Virtęs kultūrinės atminties objektu, Skorinos įvaizdis ėmė iš naujo vertis, jis pradėtas perkurti ir modeliuoti pagal einamojo meto poreikius ir ateities planus. Skorinos atmintis buvo pasitelkta, pabrėžiant nepakartojamą baltarusių tautos tapatybę, kuriant valstybę ir naciją, stiprinant patriotizmą ir pagrindžiant socialines permainas. Ta atmintis neturėjo stabilios konstrukcijos. Prioritetas būdavo teikiamas kuriems nors iš nurodytų tikslų, atsižvelgus į kuriuo nors metu kylančius uždavinius.

Trečią XX a. dešimtmetį Sovietų Baltarusijoje Skorinos paveikslas tarnavo diegiant tautinę tapatybę, grindžiant valstybės kūrimą ir socialinę visuomenės kaitą.

Negana buvo atminties paveikslą vien tik sukurti ir parodyti – jį dar reikėjo išsaugoti, priminti, ypatingu būdu reprezentuoti ir suformuoti ypatingą atsiminimų kanoną. 1925 m. laukta jubiliejinės datos – 400-ųjų pirmos datuotos, Vilniuje išleistos Skorinos knygos metinių (tada galvota, kad *Mažoji kelionių knygelė* išėjo vėliau). Šį jubiliejų nuspręsta pažymėti iškilmingai ir plačiai. Baltarusių kultūros institute buvo sudaryta speciali Skorinos komisija, parengusi baltarusių spaudos 400 metų šventimo visoje Baltarusijoje planą. Jame buvo numatyta, kad iškilmėms organizuoti ir jas surengti srityse veiks

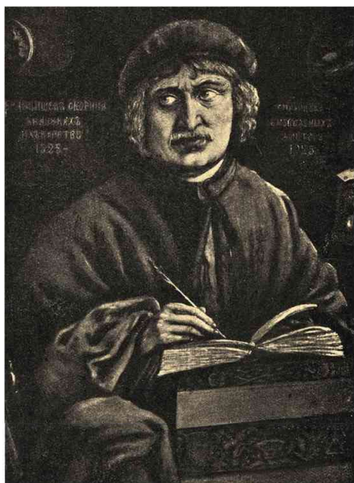

Leidinio, skirto 400-osioms baltarusių spaudos metinėms (Minskas, 1926) antraštinis lapas. – BNMACMJKB

specialios jubiliejinės komisijos, renginiuose gausiai dalyvaus BSSR kultūros įstaigos, spaustuvių profsąjungos, mokyklos ir kitos institucijos. Be kitų dalykų, planuota mokyklų reikmėms išleisti trumpą Skorinos gyvenimo ir veiklos apybraižą, taip pat jo portretų, dar ketinta Skorinos vardą suteikti kai kurioms mokymo ir kultūros įstaigoms, taip pat ruoštasi nukaldinti atminimo medalį, Minske ir Polocke pakabinti atminimo lentas, išleisti mokslo straipsnių rinkinį, brošiūrą apie Skoriną, o Polocke jam pastatyti paminklą.

Jubiliejus buvo švenčiamas visoje šalyje. Laikraščiuose ir žurnaluose buvo paskelbta Skorinai skirtų mokslinių ir populiarių straipsnių. Svarbiausiu jubiliejaus renginiu, neiškeliant vien mokslinės jo reikšmės, tapo konferencija, kurią surengė Baltarusių kultūros institutas ir Baltarusijos valstybinis universitetas. Konferencijos pranešimų pagrindu 1927 m. išėjo jubiliejinis rinkinys *400-лецьце беларускага друку* (*400-osios baltarusių spaudos metinės, 1525–1925,* pažymėtas 1926 m. data).

Švenčiant jubiliejų, 1925 m. Minske atsirado artefaktų, žymėjusių Skorinos veiklą ir žadinusių jo atminimą. Iš leningradiečio bibliofilo Valerijono Komarnickio įsigyta 10 Skorinos išleistų knygų. Jos buvo perduotos Baltarusijos valstybinei ir universiteto bibliotekai (taip andai vadinosi Baltarusijos nacionalinė biblioteka). 1926 m. gruodį jos buvo eksponuotos jubiliejui skirtoje parodoje. Nuo to laiko jo knygų ekspozicija tapo būtinu Skorinai

Jakovas Brazeris. Pranciškus Skorina. Iliustracija iš: *400-лецьце беларускага друку* (Minskas, 1926). – BNMACMJKB

ir spaudos jubiliejams skirtų iškilmių atributu. Atsirado Skorinos buvimo dabartyje laukas. 1926 m. viena iš pagrindinių Minsko gatvių buvo pavadinta Pranciškaus Skorinos vardu.

Trečiame XX a. dešimtmetyje Skorinos paveikslas buvo įkūnytas dailėje ir teatre. Dailininko Jakubo Krugerio nutapytas spaustuvininko portretas ir skulptoriaus Abramo Brazerio sukurtas jo biustas 1925 m. eksponuoti I Visos Baltarusijos dailės parodoje Minske. Švenčiant minėtą jubiliejų, Minske 1926 m. pradžioje buvo pastatyta pirmoji pjesė apie jį *Скорина – сын из Полоцка* (*Skorina – Polocko sūnus*). Ją parašė Michailas Gramyka.

Skorinos tema tuomet garsiai suskambo poezijoje ir prozoje. 1926 m. pasirodė pirmas epinis pasakojimas apie jį – Simono Chursiko apysaka *Франтишек Скорина*. Nuo šio kūrinio prozoje ir dramaturgijoje pasakojimas apie Skoriną pradėtas kurti ypatingu būdu: jis tapo arba perdėm supaprastintas, sumodernintas, arba sąmoningai sukomplikuotas, nepaisantis istorijos faktų.

Spaudžiant komunistų partijai, trečio dešimtmečio pabaigoje baltarusių tautinės ir kultūrinės aspiracijos buvo suvaržytos. Skorinai – kaip jį pavadino vienas iš partijos vadų, „Viduramžių vienuoliui“, „buvusių valdančiųjų klasių atstovui“, – nebesurasta vietos nei partijos, nei valstybės ideologijoje ar propaguotos proletarinės kultūros vertybių sistemoje. Partijai kėlė baimę baltarusių atsiminimas apie Skoriną. Valdžia jo paveikslo gerbime įžvelgė su sovietų ideologija nesuderinamos nacionalinės buržuazinės politikos raišką.

Jazepas Drazdovičius. Į pasaulį mokslo: paauglys Franukas Skorina atsisveikina su gimtuoju Polocku. Spalvotas piešinys. 1941. – BNMACMJKB

Pasibaigęs 400-ųjų baltarusių spaudos metinių šventimas buvo įvertintas kaip „triukšminga nacionalizmo demonstracija“. Ketvirtą XX a. dešimtmetį Skorinos tema buvo draudžiama, Baltarusijoje apie jį niekas neberašė.

Po Antrojo pasaulinio karo požiūris į Baltarusiją, pergalės prieš fašizmą dalininkę, darėsi pakantesnis. Imta iš dalies palaikyti jos nacionalinės tapatybės paieškas, nes jos laikytos sovietinio patriotizmo dalimi. Vėl buvo prisimintas Skorina, dar visai neseniai atiduotas užmarščiai. Jis imtas minėti kaip ryškus rytų slavų tautų kultūros istorijos atstovas, baltarusių literatūrinės kalbos pradininkas, švietėjas ir savo tėvynės patriotas.

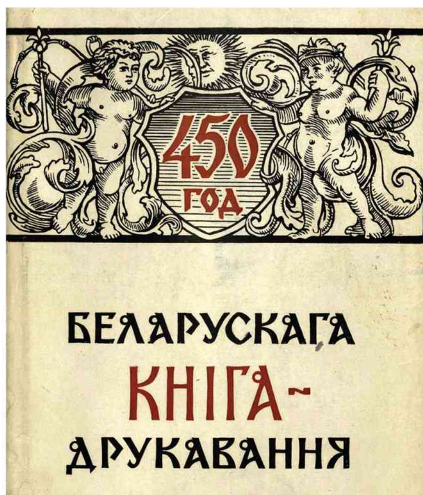
Iš grožinės literatūros kilo paskata reabilituoti Skorinos įvaizdį. Vedinas patriotinių aspiracijų, Michasius Klimkovičius sukūrė draminę poemą, o Mikola Sadkovičius ir Javgenas Lvovas parašė istorinį romaną (vėliau daugsyk perleistas). Romanas sulaukė kritikos, privertusios 1948 m. BSSR Mokslų akademijoje surengti diskusiją. Ji galiausiai ir atvedė prie minėto Skorinos reabilitavimo.

Daugiausia veikiant autoritetingai baltarusių mokslininko, akademiko Vladzimiro Percavo nuomonei, pokario metais Skorinos veikla bei pažiūros buvo „įrašytos“ į marksizmo-leninizmo mokymą apie istorijos progresą. Prie Skorinos nuopelnų buvo priskirtas slaptas jo oponavimas Bažnyčios siekiui vienvaldiškai disponuoti dieviškąja tiesa ir žiniomis, indėlis į baltarusių literatūrinės kalbos raidą ir knygų leidybą, taip pat baltarusiškas patriotizmas. Truputį vėliau oficialus Skorinos įvaizdis buvo galutinai sudėstytas. Skorina buvo pavadintas priešakiniu miestiečių klasės atstovu, progresyviosios kultūros skleidėju, oponavusiu feodalizmui bei Viduramžių ideologijai, buržuaziniu-demokratiniu humanistu ir buržuazinės ideologijos reiškėju. Valdžios ideologija pradėjo ginti Skoriną, o tvirtinimas, jog knygų leidyba nuo pat pradžių vedusi prie tikro liaudiškumo ir spausdinto žodžio masiškumo, jo asmenį tam tikru mastu pavertė viena iš tos ideologijos atramų. Ideologizuotas Skorinos įvaizdis virto jo kultūrinės atminties dalimi. Nuo penkto dešimtmečio pabaigos mokslininkai, rašytojai, dailininkai, skulptoriai, teatro režisieriai ir žurnalistai leidosi aistringai vaizduoti Skoriną – spaudos pradininką, didį humanistą, švietėją ir patriotą. 1960 m. jo vardas pateko į vidurinės mokyklos mokymo priemonę.

Kanoninio teksto apie Skoriną sukūrimas ženkliai paveikė mokslą. Vis daugiau ir daugiau įvairių specialybių baltarusių mokslininkų dėjosi prie Skorinos asmens, veiklos ir palikimo tyrimų. Jie pasižymėjo aktyvumu, sistemingumu ir vyko keliomis kryptimis: Skorinos istoriografijos (Maratas Batvinikas), gyvenimo, veiklos ir aplinkos (Mikalajus Aleksiutovičius,

Valiancina Čepko, Georgijus Galenčanka ir kt.), Skorinos leidinių kalbos (Michailas Sudnikas, Arkadzis Žuravskis, Vladzimiras Aničenka, Michailas Bulachavas, Aliaksandras Bulyka, Aliaksiejus Parukavas, Levas Šakunas ir kt.), jo pasaulėžiūros, etinių, estetinių ir kitokių pažiūrų (Aleksiutovičius, Vladzimiras Konanas, Siamionas Padokšinas ir kt.), literatūros palikimo (Sciapanas Aleksandrovičius, Viktaras Daraškevičius, Aliaksandras Koršunavas, Viačaslavas Čamiarickis), knygų leidybos (Galenčanka, Koršunavas), knygų meninio bei poligrafinio apipavidalinimo (Viktaras Šmatavas). Skorinianai buvo pasitelkta jo kūrinių leidyba (Koršunavas), jo leidinių katalogo rengimas (Koršunavas). Skorinos paveikslas turėjo tiksliai atitikti viešpatavusias ideologemas. Paisant tokio atitikimo, daug ką Skorinos veikloje ir pažiūrose teko „pritempti", padidinti ar, priešingai, sumažinti bei suniekinti.

Vaizduojamasis menas teikė didingus, galingus, prakilnius ir pasiaukojamus Skorinos atvaizdus. Tai buvo Renesanso epochos mokyto vyro (Zairas Azguras, 1947; Ivanas Achremčikas, 1953; Siamionas Gerusas, 1967; Vasilis Šarangovičius, 1971, ir kt.), spaudos pradininko mokytojo (Isakas Davidovičius, 1968), mokslininko šviesulio (Anatolis Zaicavas, 1966; Ilja Nemagajus, 1966; Aliaksiejus Maračkinas, 1978, ir kt.), švietėjo (Lazaris Ranas, 1957; Piotras Sergijevičius, 1960; Eduardas Astafjevas, 1978, ir kt.), spaustuvininko

Leidinio, skirto 450-iesiems baltarusių knygų spaudos metams (Minskas, 1968) viršelis. Dailininkas Vasilijus Savčenka. – BNMACMJKB

amatininko (Aliaksiejus Glebavas, 1954, 1967; Siargiejus Vakaras, 1964) paveikslai. Skorina – šviesulys tapo dokumentinio filmo herojumi (scenarijaus autorius Ilarijus Baraška, 1963), jis išėjo ant teatro scenos: 1978 m. Gardine, o 1979 m. Minske pagal Alesio Petraškevičiaus pjesę buvo pastatytas spektaklis *Написанное остается* (*Parašyta išlieka*).

Veikiant literatūros ir dailės kūriniams, o taip pat gausioms populiarioms bei mokslą populiarinančioms publikacijoms, vaizduojamosios dailės kūrinių ekspozicijoms kultūros bei mokymo įstaigose, Skorinos atminties naratyvas tapo įvairiausių visuomenės atstovų pasakojimų dalimi.

1967 m. pažymėtos 450-osios baltarusių spaudos metinės. Skirtingai nei baltarusių spaudos jubiliejaus, švęsto 1925 m., metu, šioms metinėms buvo pasirinkta Skorinos pirmos knygos išleidimo data. Leidėjo gyvenimą ir veiklą aprėpusio jubiliejaus kanonas jau atitiko tokį šventės kanoną, kokiu būdavo pažymimi svarbiausi revoliucinio judėjimo, SSRS istorijos įvykiai, įskaitant Didžiąją spalio socialistinę revoliuciją.

Iškilmingas jubiliejui skirtas posėdis įvyko Baltarusijos valstybinės filharmonijos koncertų salėje. Jame dalyvavo partinių bei sovietinių organizacijų, pramonės bei kitų įmonių atstovai, kultūros bei mokslo veikėjai ir rašytojai. Renginyje apsilankė pirmieji šalies asmenys: BSSR Ministrų tarybos pirmininkas, BKP CK sekretoriai, BSSR MA prezidentas ir viceprezidentas, liaudies dailininkai, kiti kūrybinės inteligentijos atstovai, svečiai iš devynių sovietinių respublikų. Į jubiliejines iškilmes iš Čekoslovakijos buvo pakviestas garsus skorinologas profesorius Antonijus Florovskis. Įvyko jubiliejinė BSSR MA sesija. Baltarusijos valstybinio universiteto Filologijos fakultete buvo surengta mokslinė konferencija.

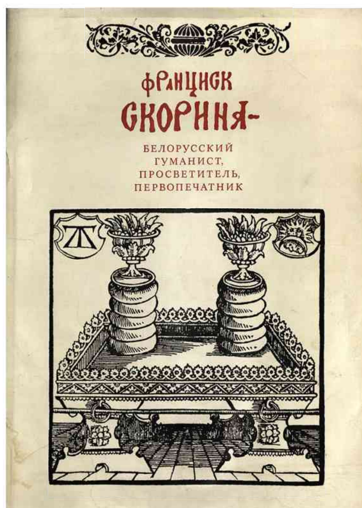
Valdžia leido augti tuometiniam Skorinos paveikslo raiškos laukui. 1967 m. Skorinos vardu buvo pavadinta viena Minsko gatvė (buvusi Skorinos gatvė buvo pervardinta dar 1933 m.). Polocke pradėtas statyti paminklas. Statybos pradžiai skirtą mitingą pradėjo pirmasis partijos Polocko miesto komiteto sekretorius. Žodį tarė BSSR MA viceprezidentas Kandratas Astrachovičius (Kandratas Krapiva), SSRS ir BSSR valdžios atstovai. Balta marška nuo memorialinio akmens toje vietoje, kur ketinta pastatyti paminklą, buvo nuimta skambant SSRS ir BSSR himnams. Paminklas Skorinai buvo pastatytas 1974 m. Jį atidengiant, dalyvavo BSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Baltarusijos liaudies rašytojas Ivanas Šamiakinas. Taigi 1974-aisiais atlikta tai, kas ketinta padaryti veik prieš 50 metų.

Aštuntame ir devintame XX a. dešimtmečiuose Skorinos įvaizdis tapo individualių didelės švietėjo gerbėjų dalies apmąstymų bei išgyvenimų objektu.

Šis įvaizdis iš oficialios erdvės persikėlė į individualią. Įvairūs Skorinos atvaizdai, perteikti vaizduojamosios, taikomosios dailės ir medalių meno kūriniuose, tapo jo gerbėjų asmeninio pasaulio dalimi.

1986–1990 m. buvo švenčiamos Skorinos 500-osios gimimo metinės. Jos tapo memorialinės skorinianos apogėjumi. Šio jubiliejaus šventimas sutapo su gilia sovietų sistemos krize, naujų tautinių ir politinių elitų veržimųsi prie nacionalinės kultūros pavidalų gaivinimo, prie Baltarusijos valstybės nepriklausomybės. Pagal naujus tautinius ir politinius troškimus bei lūkesčius buvo keičiamas ir Skorinos įvaizdis. Troškimams ir lūkesčiams jis turėjo suteikti ypatingos reikšmės. Skorinos vardas tapo politikos ištekliumi ir kaip toks buvo sakralizuotas. Štai viena citata iš 1990 m. spaudos: „Kaip Baltarusijos pranašas Skorina paskelbė apie savo tautos lygybę su kitomis pasaulio tautomis. [...] Baltarusių kultūros egzistencijai grasinančioje šių dienų situacijoje mes žūtbūtinai gręžiamės į Skorinos autoritetą ir tikiname patys save ir kitus: štai mūsų Krikštytojas.“

1986 m. buvo surengti pirmieji Skorinos skaitymai. Juos organizavo BSSR MA Jankos Kupalos baltarusių kalbos institutas. Skaitymai įvyko BSSR MA Centrinėje mokslinėje Jakubo Kolaso bibliotekoje, čia buvo surengta paroda, skirta Skorinai vaizduojamajame mene.

Leidinio *Pranciškus Skorina – baltarusių humanistas, švietėjas, spaudos pradininkas* (Minskas, 1989) viršelis. Dailininkas Vladimiras Šiolkas. – BNMACMJKB

1990 m. iškilmės, skirtos Skorinos 500-mečiui, suvienijo įvairių socialinių ir amžiaus grupių gyventojus. Iškilmių centrai buvo sostinė Minskas ir Skorinos gimtasis Polockas.

Įvyko jubiliejinė BSSR MA sesija. Valstybiniame akademiniame operos ir baleto teatre buvo surengtas iškilmingas posėdis, pradėtas BSSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojo, ir koncertas. Minske įvyko kitų memorialinių renginių: spaudos konferencija, dalyvaujant šalies organizacinio komiteto jubiliejui surengti nariams, ir kelios parodos.

Aukšto Skorinos nuopelnų įvertinimo oficialiu lygiu požymiu tapo 1989 m. įsteigtas valstybinis apdovanojimas – Pranciškaus Skorinos medalis, pirmasis iš įkurtų šiuolaikinių apdovanojimų. 1990 m. juo pasipuošė pirmi apdovanotieji.

1990 m. nauji mokslo metai visose Baltarusijos mokymo įstaigose prasidėjo nuo Skorinos pamokos. Tai reiškė radikalias permainas ideologijoje, nes iki tol mokslo metai prasidėdavo nuo pamokos apie taiką ir joje minimo sovietinės nacijos vado Vladimiro Lenino.

Plėtėsi Skorinos buvimo dabartyje sfera. 1988 m. jo vardu buvo pavadintas Gomelio valstybinis universitetas. Jo atminimui Minske, 1989 m. Skorinos vardu pavadintoje gatvėje (iki tol ir dabar ji vadinasi Akademičeskaja – Akademijos), buvo atidengta memorialinė lenta. 1991 m. Skorinos vardą gavo svarbiausia Minsko magistralė – dabartinis Nepriklausomybės prospektas. Polocke pradėtas sodinti Skorinos 500-mečio parkas. 1989 m. paskelbtas konkursas sukurti Skorinos paminklą Minske. Siekiant įamžinti švietėjo atminimą užsienyje, buvo nuspręsta Prahoje pastatyti jam paminklą, o Krokuvoje, Paduvoje ir Prahoje – pakabinti atminimo lentas. Šie įvykiai buvo aktyviai nušviečiami masinės informacijos priemonėmis.

Devinto dešimtečio pabaiga ir dešimto pradžia buvo pati našiausia, jei žiūrėsime mokslo tyrimų skaičiaus, apimties ir jų mokslinio lygio. Baltarusijoje ir baltarusių autorių užsienyje buvo išleista ir perleista daugiau kaip pusantro šimto stambių Skorinai skirtų mokslo darbų: monografijų (Galenčankos, Evgenijaus Nemirovskio, Šmatavo, Ignato Dvarčanino, Bulykos ir kt.), mokslo straipsnių ir konferencijų medžiagos rinkinių, Skorinos raižinių albumas, jo kūrinių rinktinė, Skorinos gyvenimą ir veiklą nušviečiančių dokumentų rinkinys, darbų apie jį bibliografija, Skorinos Biblijos faksimilė, jam skirta enciklopedija – pirmoji personalinė enciklopedija pasaulio knygos istorijos ir bibliologijos istoriografijoje. Tai buvo Skorinos istoriografinio triumfo metas.

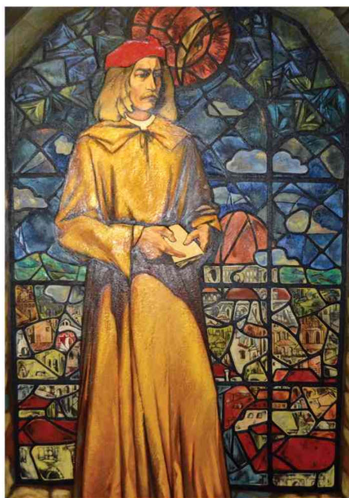
Skorinos atmintis šiandien tebėra Baltarusijos viešosios erdvės turtas. Šiuolaikinė šalies kultūra Skorinos vardą ir veiklą aukština ir visaip kultivuoja,

Paminklas Pranciškui Skorinai Polocke. Skulptorius Aleksiejus Glebovas. 1974. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Pranciškaus Skorinos prospektą žyminti lentelė Polocke. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Kairėje: Pranciškus Skorina. Dailininkas Sergiejus Osoprilka. 1983. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Dešinėje: Skorinos atvaizdas freskoje „Praeities ir dabarties mokslas“ BNMACMJKB. Dailininkas Eduardas Rimarovičius. 1995. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Viršuje (kairė): Paminklas Skorinai Lydoje.
Skulptorius Valerijus Januškevičius. 1993. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Viršuje (dešinė): Paminklas Skorinai Minske, Baltarusijos valstybinio universiteto kieme.
Skulptorius Sergejus Adaškevičius. 1999. Aleksandro Grušos nuotrauka. 2016

Apačioje: Paminklas Skorinai Minske prie Baltarusijos nacionalinės bibliotekos.
Skulptorius Aleksandras Dranecas. 2005. Sigito Narbuto nuotrauka. 2016

kuria jam himnus. Jis ir toliau apibūdinamas „Renesanso epochos titano“, „iškilaus europiečio humanisto“, „vienos iš ryškiausių Baltarusijos ir pasaulio kultūros žvaigždžių“, „Baltarusijos dvasinio apaštalo“, „didžio baltarusių tautos sūnaus“ vardais. Skorina tapo žinomiausiu Baltarusijos istorijos veikėju. Šiuo metu Skorinos vardą turi veik visų Baltarusijos sričių (išskyrus Gardiną) ir beveik pusės rajonų centrų gatvės ir skersgatviai. Apskritai, jo vardą surandame veik 90 Baltarusijos gyvenviečių gatvėvardžiuose. Ypač jis gerbiamas Polocke: čia stovi jo paminklas, yra jo vardu pavadinta gatvė, aikštė ir prospektas, gimnazija ir biblioteka, veikia poligrafijos įmonė „Pranciškaus Skorinos palikimas“. Paminklai Skorinai stovi Minske (du: vienas pastatytas 1999 m., kitas – 2005 m., nors buvo nulietas dešimto XX a. dešimtmečio pabaigoje) ir Lydoje (1993). 1995 m. buvo įsteigtas Pranciškaus Skorinos ordinas. Teatruose buvo parodyta naujų jam skirtų dramos kūrinių.

Dabartinis Skorinos įvaizdis panaudojamas patriotiniam jaunimo auklėjimui, Baltarusijos įteisinimui Europos tautų šeimoje, šalies dialogui su kitomis valstybėmis, Rytų ir Vakarų kontaktams, Baltarusijos ir Europos kultūrų vienybės įtvirtinimui.

Šiandien Baltarusija ruošiasi pažymėti 500-ąsias baltarusių spaudos metines, švęsimas 2017 m. Rengiantis šioms iškilmėms, svarbus vaidmuo tenka Baltarusijos nacionalinei bibliotekai. Ji renka skaitmenines Skorinos leidinių kopijas, faksimilių pavidalu leidžia jo knygas, populiarina Skorinos įvaizdį visuomenėje ir ypač – jaunojoje jos kartoje, kartu su kitomis organizacijomis bei įstaigomis realizuoja kūrybinius projektus Skorinos tematika, rengia Skorinos knygų, įskaitant saugomų užsienyje, parodas.

Šalis tebelaukia dingsties pasinaudoti oficialiu Skorinos įvaizdžiu, įtvirtinant Baltarusiją tarptautinėje arenoje. Įdomu, kokį Skorinos atminties kanoną mums pateiks 2017-ieji?

Aleksandras Gruša
Vertė *Sigitas Narbutas*

SKORINOS ATMINIMO ĮPRASMINIMAS. ČEKIJA

Nuo 1517 m. Prahos Senajame mieste Pranciškus Skorina užsiėmė Senojo Testamento leidyba. Tai gerai parodo išleistų knygų kolofonai. Ankstyviausias datuotas kolofonas yra Psalmyne – jis pažymėtas 1517 VIII 6 data. Vėlyviausias Teisėjų knygoje esantis kolofonas datuotas 1519 XII 15. Yra pagrindo manyti, kad kai kurios nedatuotos knygos, pavyzdžiui, po Pradžios knygos (1919) ėjusios kitos Penkiaknygės dalys (Išėjimo, Kunigų, Skaičių), pasirodė 1520 m. Be to, Skorina galėjo gyventi Čekijoje ne tik 1520-aisiais, bet dar ilgiau – iki pat 1522 m. pradžios, kuomet persikėlė į Vilnių ir čia išleido *Mažąją kelionių knygelę*.

Taip galvoti leidžia dvi aplinkybės. Pirma, leidybos Prahoje pabaigą ir persikėlimą į LDK prasminga sieti su svarbiais pokyčiais čekų valdžioje. 1521 XI 18 staiga mirė aukščiausiasis Čekijos Karalystės kancleris Ladislavas iš Šternberko (Ladislav ze Šternberka na Bechyni, *1480), kuris Skoriną galėjo pažinoti ir jį remti dar nuo Vienos kongreso laikų. Kanclerio veidas aukšta plika kakta yra atpažįstamas net keliuose *Rusėniškosios Biblijos* medžio raižiniuose. Toks asmuo pavaizduotas tarp Saliamono (jo prototipas – Vladislovas II Jogailaitis) ir Sabos karalienės (Koheleto knygoje, išėjusioje 1518 I 2; Karalių – 1518 VIII 10). Jį dar galima įžvelgti Saliamono teismo scenoje, kur kancleris stovi už centre esančio teisėjo (Vladislovo II Jogailaičio) nugaros (kaip Saliamonas šį kartą pavaizduotas Liudvikas II Jogailaitis; Patarlių knyga, 1517). Taigi kiekvieną kartą Ladislavas, kaip artimas asmuo, raižiniuose stovi arba sėdi šalia Vladislovo II. Realių žmonių kriptoportretai tuo metu iliustracijose buvo vaizduojami norint pagerbti ir padėkoti rėmėjams: karaliams, didikams, aukštiesiems dvasininkams ir pan.

Antra, manoma, kad *Mažoji kelionių knygelė* pasirodė 1522 m. pabaigoje. Mes žinome, kad į Vilnių leidėjas atvyko puikiai pasiruošęs, tad nėra reikalo galvoti, kad čia jis gaišo laiką, spręsdamas techninius leidybos ir spausdinimo klausimus. Suskaičiuota, kad Prahos spaustuvė per dieną surinkdavo vidutiniškai 1,78 lapo teksto. Net ir sutikę su tokiu lėtu darbo tempu, vis tiek turime eiti prie išvados, kad 436 lapų *Mažoji kelionių knygelė* buvo renkama ne ilgiau kaip 8 mėnesius. Iš tikrųjų, teksto rinkimas tais laikais buvo greitesnis, tad tokio dydžio knygą buvo realu išleisti per nepilną pusmetį. *Mažosios kelionių*

knygelės leidybos aplinkybės leidžia spėti, kad Skorina į Vilnių galėjo atvykti tik 1522 m. pradžioje.

Pirmąjį Skorinos atvykimą į Prahą prasminga nukelti į 1515–1516 m. laikotarpį. Mat jam reikėjo pasirūpinti spaudmenimis (puansonų gamyba tikriausiai vyko užsienyje), turtinga ornamentika (užsklandomis, vinjetėmis, inicialais), įvairius Biblijos siužetus vaizduojančiais medžio raižiniais, popieriumi ir kitomis techninėmis priemonėmis. Be to, kol nusistovėjo visas technologinis *Rusėniškosios Biblijos* spausdinimo procesas, Skorinai reikėjo vietoje ieškoti meistrų, tartis su jais, spaustuvės savininku ir valdžia (nežinia, kaip pastaroji galėjo žiūrėti į Biblijos spausdinimą nesuprantamu raidynu).

Antro Prahos laikotarpio trukmė nustatoma lengviau. Nuo 1535 V 22 iki 1539 VII 21 Skorina tarnavo karaliaus sodininku ir mirė 1551–1552 m. sandūroje. Greičiausiai tai atsitiko Prahos Naujamiestyje.

Šie biografiniai duomenys kalba svarbų dalyką: *su Čekija yra susijęs ilgiausias Skorinos gyvenimo laikotarpis*. Jų, tų Prahos laikotarpių, būta dviejų. Apskaičiavus laiką, tiksliai nustatomą pagal Prahos leidinių kolofonus (1517–1519) ir tvirtus dokumentinius liudijimus (1535–1552), gauname 20 metų! Nauji tyrimai šiuos chronologinius rėmus gali praplėsti iki 24 (skaičiuojant 1515–1521, 1534–1552) arba net 28 metų (1512–1521, 1533–1552). Taigi niekur kitur Skorina tiek ilgai negyveno ir nedirbo. Prahą jis turėjo pažinoti geriau negu Vilnių, Krokuvą, Paduvą, Karaliaučių ir netgi gimtąjį Polocką. Tad savaime suprantama, kad mieste, su kuriuo šitaip susieti jo darbai ir likimas, turi būti nemažai lankytinų vietų.

Iš karto reikia pasakyti, kad Skorinos atminties įamžinimas Čekijoje nėra nominalus. Veltui ieškotumėme gatvių, aikščių arba mokyklų, kurie turėtų jo vardą, tačiau esminiai jo gyvenimo ir veiklos momentai Prahoje yra įprasminti deramai. Tai, pirmiausia, jo memorialinė lenta ir skulptūra. Be to, yra tokių lankytinų vietų, kurios iki šiol irgi mena LDK švietėją.

Skorina – Rusėniškosios Biblijos *kūrėjas*. Senojo Testamento leidybą primena memorialinė lenta, 1996 m. atidengta Čekijos Nacionalinės bibliotekos Pagrindiniame kieme (*Hlavní nádvoří Národní knihovny*). Biblioteka, kurios teritorijoje kadaise veikė Karolio universitetas, prieš tai – Jėzuitų kolegija (nuo 1556), o dar anksčiau – dominikonų vienuolynas (nuo 1227), šiandien žinoma kaip Klementinumas. Šis pavadinimas, kilęs nuo čia esančios Šv. Klemenso bažnyčios (prie jos 1227 savo veiklą pradėjo dominikonai), yra simbolinis ir mums labai svarbus.

Vyskupas Klemensas, laikomas ketvirtuoju Romos popiežiumi, kankinio vainiką priėmė Taurijos Chersonese, t. y. šiuolaikinio Krymo teritorijoje,

97 (99) arba 101 metais. 861 m. sausį į Taurijos Chersonesą atvyko šventieji broliai Kirilas (Konstantinas) ir Metodijus. Jie surado pirmo amžiaus krikščionių kankinio palaikus ir juos perkėlė į Konstantinopolį, vėliau – į Didžiąją Moraviją ir Romą. Čia 867–868 m. sandūroje popiežius Adrianas II gavo brangią dovaną – Kirilo ir Metodijaus atgabentų šv. Klemenso relikvijų. Ta išskirtine proga 868 m. pradžioje Adrianas II palaimino Švento Rašto vertimą į senąją slavų kalbą, o pačias knygas padėjo ant Švč. Marijos bazilikos (*Santa Maria Maggiore*) altoriaus. Nuo to prasidėjo Slavų liturgija, prie kurios XVI a. prisidėjo ir Skorina.

Skorinai skirta memorialinė lenta yra pakabinta tokioje vietoje, kuri tiesioginio ryšio su Prahos spaustuve neturi. Nepaisant to, ši vieta laikytina tinkama. Ryšys su didžiausia čekų biblioteka yra svarbus, bet dar svarbesni yra jo saitai su seniausiu krikščionišku Didžiosios Moravijos kultu. Pastarasis Čekijoje paplito slavų raštijos pradininkų dėka ir yra tvirtai susijęs su bažnytinės liturginės raštijos atsiradimu bei puoselėjimu šioje Vidurio Europos dalyje. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į kitą dalyką. Skorina buvo katalikas, leidęs stačiatikiams skirtas knygas, tad jo asmenybėje lengva apčiuopti unito

Nacionalinė biblioteka (Klementinumas), Šv. Klemenso bažnyčia ir Prahos pilis.
Sigito Narbuto nuotrauka. 2009

Skorinos memorialinė lenta Nacionalinėje bibliotekoje. Dailininkas Alesis Dranecas. 1996. Gyčio Vaškelio nuotrauka. 2009

laikyseną. Pažymėtina, kad šiuolaikinė Šv. Klemenso bažnyčia, šalia kurios kabo memorialinė lenta, nuo 1931 m. yra perduota graikų apeigų katalikams.

Memorialinės lentos kūrėjas, baltarusių skulptorius Alesis Dranecas (Алесь Дранец) pavaizdavo Skoriną sėdintį ir laikantį rankose Bibliją. Jos atvartoje skaitome Skorinos knygose sutinkamą sakinį: „Dievo garbei ir geram paprastų žmonių pamokymui" (*богу ко чти и людем посполитым к доброму научению*). Leidėjo nuopelnai įamžinti užrašais baltarusių ir čekų kalbomis: ФРАНЦИСК СКОРИНА: *1517–1519. У Старым месце Пражскім выдатны беларускі асветнік Францішак Скарына выдаў свой беларускі пераклад Біблii; 1517–1519. Na Starém městě Pražském vynikající běloruský vzdělanec Francišak Skaryna vydal svůj běloruský překlad Bible* (1517–1519 Senajame Prahos mieste įžymus baltarusių švietėjas Pranciškus Skorina išleido savo Biblijos vertimą baltarusių kalba).

Severyno spaustuvė, kurią nuo 1517 m. nuomojo Skorina, yra nuo Nacionalinės bibliotekos nutolusi maždaug 350 metrų. Tikroji vieta, kur buvo renkami, spausdinami bei džiovinami *Rusėniškosios Biblijos* lankai, per amžius smarkiai pakeitė savo išvaizdą. Ypač ji pasikeitė per tragiškus 1945 V 8 įvykius. Prahos sukilimo metu naciai iš pabūklų apšaudė čekų gynėjų užimtą rotušę ir

Prahos Senojo miesto rotušė 1945. Į dešinę nuo rotušės stovi du namai (dabar ul. Mikulášská 20/4 ir 19/2). Nuotrauka saugoma AHMP

Senojo miesto aikštė su rotuše, Šv. Mikalojaus bažnyčia ir Jano Huso paminklu; antrame plane Prahos pilis (į dešinę nuo pilies Karališkasis sodas).
Richardo Horako (Richard Horák) nuotrauka. 2013

ją sudegino. Gaisro nuniokotas pastato neogotikinis rytinis sparnas po karo buvo nugriautas, dėl to atsivėrė vaizdas į gretimą gatvę. Joje XVI a. veikė mums rūpima spaustuvė. Buvusį rotušės pastato perimetrą šiuo metu iš dalies žymi čia esantis nedidelis parkas. Prahos spaustuvė veikė gatvelėje, kuri anksčiau prasidėjo prie Šv. Mikalojaus bažnyčios. Iš dešinės gatvės pusės stovintis namų kompleksas (dabar barokinio pavidalo) yra išlikęs iki šiol. Buvę priešingos gatvelės pusės pastatai neišliko. Mat jie buvo atsidūrę pernelyg arti nuolat besiplėtusios rotušės, kuri XIX a. užėmė jau visą kvartalą.

Severyno spaustuvė veikė pastate, kuris pagal savo skiriamąjį ženklą buvo žinomas kaip namas „Prie auksinio pusmėnulio" (dům *U zlatého půlměsíce*). Tikslesnę vietą, kur jis stovėjo, padeda nustatyti Josefo Jüttnerio 1811–1815 m. sudarytas Prahos žemėlapis, kuriame pažymėti nebeegzistuojantys namai bei jų numeracija. Mūsų namo numeris jame – 24. Kaip jau minėta, dabar čia žaliuoja parko medžiai, kurie žymi buvusią neogotikinės rotušės teritoriją ir dalį dar senesnio Viduramžių miesto kvartalo. Jokio ženklo (kad ir ant akmenimis grįsto aikštės paviršiaus), primenančio garsaus polockiečio nuopelnus, čia nerasime, nors jis būtų prasmingas ne tik LKD palikuonims, bet ir patiems čekams. Norintys surasti Severyno spaustuvę turi vadovautis šiais orientyrais:

Josefo Jüttnerio Prahos miesto plano dalis. 1816.
Raudona strėle pažymėta Severyno spaustuvės vieta. – Praha, privati kolekcija

Namas „Prie aukso lelijos“.
Iljos Lemeškino nuotrauka. 2017

vieta, kur ji veikė, yra priešais įėjimą į barokinę Šv. Mikalojaus bažnyčią. Paėjus nuo jos 40 metrų Mikalojaus gatve, prieiname „Prie aukso žąsies“ namo (dům *U Zlaté husy*; Mikulášská č.p. 22/8). Priešais jį kitoje gatvės pusėje XVI a. kaip tik ir veikė *Rusėniškąją Bibliją* išleidę spaudos namai.

Rengdamas ir spausdindamas Šventojo Rašto knygas, t. y. užsiimdamas dvasių gydymu, P. Skorina, be jokios abejonės, praktikavo ir mediciną. Ši veikla jį atvesdavo į vietines vaistines, kurių tuo metu Prahoje buvo nedaug. Jose būdavo prekiaujama saldumynais, prieskoniais, vaistais ir, žinoma, įvairiomis gydomosiomis žolelėmis. Tarp jų buvo ir tokių augalų, kurie buvo reikalingi leidybai. Būtent čia pardavinėjo daug tanino turinčių džiovintų rašalinių obuoliukų (galų, arba cecidijų, ček. *duběnka*, lot. *galla*), kurių pagrindu buvo gaminami rašalai. Skorinos laikais ypatingai garsėjo vaistinė, veikusi name „Prie aukso lelijos“ (dům *U Zlaté lilie*), kurią nuo spaustuvės tada skyrė kokie 120 metrų. Siauras pastatas, esantis Senamiesčio Mažojoje aikštėje (Malé náměstí 458/12), yra puikiausiai išlikęs iki mūsų dienų. Jo gotikiniai skliautai pamena ne tik gydytoją Skoriną. Įvairiu laiku čia lankėsi ir kiti žymūs daktarai. Įdomu,

kad vėliau jie į šią vietą užeidavo dėl leidybos reikalų, mat viduramžių vaistinės patalpose XIX a. įsikūrė ir kurį laiką veikė J. G. Calve's leidykla. Nuo 1853 m. į ją vaikštinėjo dr. Augustas Schleicheris, kuris pas Calvę 1856 m. išleido pirmą akademinę lietuvių kalbos gramatiką. 1882 m. dr. Jonas Basanavičius čia tarėsi dėl *Aušros* spausdinimo Prahoje.

Skorina – karaliaus sodininkas. Vienas iš gražiausių Skorinos paminklų stovi Prahos miesto dalyje, pavadintoje Hradčanais (Hradčany). Minsko skulptorius Eduardas Astafjevas (Эдуард Астафьев) pavaizdavo švietėją stotingą ir jauną. Kairiąja ranka jis prilaiko ant stulpo padėtą knygą, dešinėje graikščiai laiko plunksną. Atverstoje knygoje matome Prahos Biblijai būdingą ženklą – mėnulį ir saulę; kitame lape pavaizduotas tekstas atskleidžia knygos autorystę: „Knyga, kurią išguldė daktaras Pranciškus Skorina, šlovingo Polocko miesto sūnus" (*Книга выложена доктором Франциском Скориною сыном из славнаго града Полоцька*). Skorina aprengtas mokslininko mantija, jam ant krūtinės puikuojasi kitas svarbus atributas – LDK Vytis. Aukšta, 2,3 metro, skulptūra ant granito postamento buvo iškilmingai atidengta 1996 X 10.

Pranciškus Skorina. Dailininkas Eduardas Astafjevas. 1996. Gyčio Vaškelio nuotraukos. 2009

Tų pačių menininkų: skulptoriaus Astafjevo ir architekto Jurijaus Kazakovo, rūpesčiu šalia skulptūros buvo pastatytas iš Minsko atvežtas riedulys su žalvario ritiniu. Ant jo baltarusių ir čekų kalbomis parašyta: *1535–1539 у гэтых месцах працаваў каралеўскім батанікам выдатны беларускі гуманіст і ўсходнеславянскі першадрукар Францишак Скарына*; *1535–1539 v těchto místech působil jako královský botanik významný běloruský humanista, zakladatel východoslovanského knihtisku Francisk Skorina (Francišak Skaryna)* (1535–1539 šioje vietoje karaliaus botaniku dirbo įžymus baltarusių humanistas ir pirmasis rytų slavų spaustuvininkas Pranciškus Skorina).

Šių menininkų paminklai gražiai įamžino Skorinos atminimą, tačiau jų reikšmė tuo neapsiribojo. Skulptūra pradėjo gyventi atskirą gyvenimą, atlikdama jai iš pradžių nenumatytą vaidmenį. Mat, kai rusėnų palikuonių šalyse atsitinka kas bloga, Skorina pavirsta neregiu: kad švietėjas nematytų savo ainiams daromų skriaudų, jam baltu rankšluosčiu užrišamos akys. Šių eilučių autorius tokį Skoriną kelissyk matė 2011–2012 metais, kai buvo suimtas žmogaus teisių gynėjas Alesis Beliackis (Алесь Віктаравіч Бяляцкі)

Riedulys su žalvario ritiniu. Iljos Lemeškino nuotrauka. 2016

ir kai Minske buvo surengtas „žaislų protestas“. Prasidėjus karui Ukrainoje, rankšluosčio ant Skorinos akių niekas nebeužriša – gal todėl, kad tada ilgus metus niekas nebepamatytų humanisto veido...

Grįžtant prie minėto užrašo, reikia ištaisyti rimtą faktinį netikslumą. Ant ritinio nurodyta, kad Skorina karaliaus sodininku dirbo „šioje vietoje“, bet taip nebuvo. Karališkasis sodas yra maždaug už 650 metrų į rytus einant Prahos pilies link. Tarp skulptūros ir Skorinos tikrosios darbovietės šiuo metu įsikūręs dar vienas didelis – Prezidento (*Produkční zahrady* arba *Zahrady Lumbeho*) – sodas. Jame stovi rūmai, kuriuose gyvena Čekijos prezidentas. Kas čia būta XVI a., tikslių duomenų neturime. Tikriausiai čia augo vynuogynai, bet su jais Skorina tikrai neturėjo nieko bendra. Jam skirtų paminklų atsiradimą ir jų buvimą šioje vietoje įprasmina nebent rajono pavadinimas *Pohořelec*, t. y. „Degučiai“. Jis kalba apie šią miesto dalį nuo seno alinančius gaisrus, tarp jų – pražūtingą Didįjį gaisrą, kurio liepsnose 1541 VI 2 žuvo Skorinos sūnus Františekas.

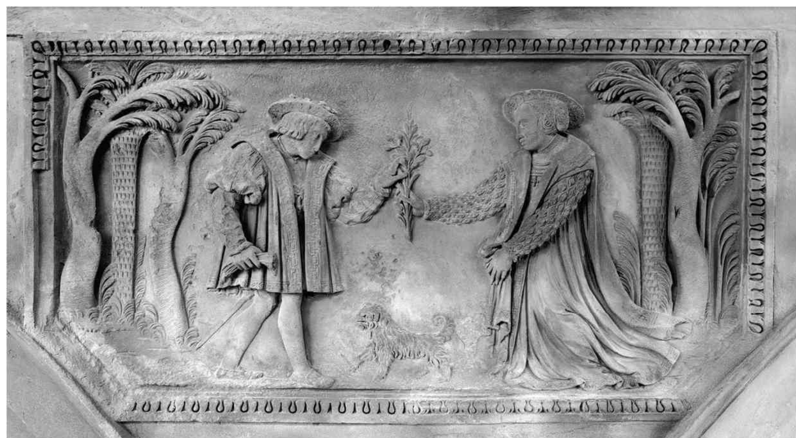
Svarbiausia vieta, kurią privalo aplankyti kiekvienas į Prahą atvykęs Skorinos gerbėjas, yra, be jokios abejonės, Prahos pilies Karališkasis sodas (*Královská zahrada*). Tai – didžiausias ir reikšmingiausias paminklas, geriausiai įamžinantis Skorinos genijų. Galime pagrįstai sakyti, kad jo suprojektuotas

Vaizdas į Vasaros rūmus ir Karališkąjį sodą. Sylvos Dobalovos (Sylva Dobalová) nuotrauka. 2012

ir 1535–1539 m. įveistas sodas yra reikšmingas nemažiau už *Rusėniškąją Bibliją*. Iki šiol žaliuojantis jo žinių ir rankų vaisius Prahoje ir Vilniuje išleistas knygas pranoksta ir gyvybingumu, ir prieinamumu. Jis nesaugomas kaip knygos bibliotekų saugyklose, o yra prieinamas kiekvienam lankytojui. Svarbu neužmiršti nė to, kad būtent Skorina sukūrė sodo koncepciją, tinkančią šiai konkrečiai vietai, parengė reikalingų eskizų, lėmusių andai ir tebelemiančių šiandien Karališkojo sodo raidą. Taigi nė kiek neperdėdami pasakysime, kad čia šiuolaikinį lankytoją visur tebesupa Skorinos dvasia.

Pažintį su sodu prasminga pradėti nuo karališkųjų vasaros rūmų (*Letohrádek královny Anny* arba *Belvedere*). Jie pradėti statyti Ferdinando I liepimu dar tuomet, kai sodininku čia dirbo Skorina. Sodas buvo sumanytas ir kuriamas kaip šių rūmų tąsa. Pastatą puošia daugybė įvairių dekoratyvinių elementų. Išorinėje arkadoje virš trečiojo stulpo (žiūrint iš sodo pusės) iš kairės yra įdomus smiltainio reljefas (kai kurie meno istorikai jį laiko gražiausiu iš visų čia esančių). Alegorinis meno kūrinys santūriai vaizduoja meilės sceną iš kasdienio karalių gyvenimo. Vieniems atrodo, kad, viena ranka už pavadėlio laikydama terjerą, Ona Jogailaitė kita ranka savo vyrui paduoda egzotišką gėlę – alyvmedį ar lauramedį. Kiti tvirtina, kad tai Ferdinandas I ją tiesia savo žmonai. Kad ir kaip ten buvo iš tiesų, neginčytina viena – gėlę išaugino sodininkas Skorina.

Bareljefas, vaizduojantis karalių Ferdinandą I ir karalienę Oną.
Prokopo Paulo (Prokop Paul) nuotrauka. 1965

Kitame sodo gale, netoli tilto į Prahos pilį ir prezidento namelio (*Prezidentský domek*), stovi sodininko namelis (*domek zahradníka* – U Prašného mostu 50/4). Jis siekia senus laikus, bet jame esančiu „tarnybiniu butu“ LDK švietėjui neteko pasinaudoti. Šis mūrinis namas buvo pastatytas 1572 m., o prieš tai šioje vietoje stovėjo medinis tos pačios paskirties pastatas. Jame ir turėjo gyventi karaliaus sodininkas Skorina.

Bent trumpą žvilgsnį vertėtų užmesti į Prahos Naujojo miesto benediktinų vienuolyną, vadinamą Emausu (arba *Na Slovanech*). Čia nerasime jokios skulptūros, memorialinės lentos ar kokio kito Skorinai skirto ženklo, tačiau ši vieta jam buvo labai svarbi. 1518 m. vienoje *Rusėniškosios Biblijos* knygoje įdėtame medžio raižinyje „Jeruzalės apgultis“ (*Навходносор Царь Вавилонский добываетъ Ерусалима*) šį vienuolyną jis tikriausiai pavaizdavo mūšio fone. Vienuolyno vaizdas kalba apie tai, kad 1517–1519 m. tarp Polocko bernardinų auklėtinio ir Prahos Emauso būta glaudaus ryšio.

Pasakojimą apie Skorinos atminties įprasminimą Prahoje norisi užbaigti keliomis mintimis. Tarp čia esančių Skorinos atvaizdų kol kas trūksta chronologinio dėsningumo: jis visur vaizduojamas vienodai jaunas, nors prie Prahos pilies geriau tiktų pagyvenusio žmogaus atvaizdas. Antra, paminklus

Sodininko namelis. Sylvos Dobalovos (Sylva Dobalová) nuotrauka. 2012

Emausas šiandien.
Iljos Lemeškino nuotrauka. 2017

lydintys tekstai pasižymi kai kuriais netikslumais: LDK pilietis rusėnas vadinamas baltarusiu, o jo leidžiamos knygos – Biblijos vertimu į baltarusių kalbą. Trečia, Skorina iki šiol visur: dailėje, skulptūroje, kine, vaizduojamas su ūsais, nors tada jų neturėjo. Mat jo 1517 m. raižinyje dailininkas keliais brūkšneliais pavaizdavo ne ūsus, o šešėlį po nosimi (dėl tokios tik šiam dailininkui būdingos manieros jis meno istorikų šiandien vadinamas *Mistr jemné šrafury* – „švelnaus brūkšniavimo meistru“). Ūsus šis dailininkas būtų pavaizdavęs kitaip. Be to, kitame Skorinos atvaizde (Išminties knyga, 1518 I 19) jų nėra nė ženklo. Į visa tai ateityje turėtų atsižvelgti menininkai, kursiantys savo paminklus Skorinai.

Ilja Lemeškinas

ATMINTIES INSTITUCIJŲ SĄRAŠAS

Sąraše išvardytos tos institucijos, kuriose saugomų dokumentų kopijos panaudotos šios knygos iliustracijoms.

AHMP	Prahos sostinės archyvas / Archiv hlavního města Prahy
APH	Prahos pilies archyvas / Archiv Pražského hradu
BCzart	Lenkijos nacionalinis muziejus. Čartoriskių biblioteka, Krokuva / Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka XX. Czartoryskich
BJ	Jogailaičių universiteto biblioteka, Krokuva / Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
BnF BA	Prancūzijos nacionalinė biblioteka. Arsenalo biblioteka / Bibliothèque nationale de France. Bibliothèque de l'Arsenal
BNMACMJKB	Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Centrinė mokslinė Jakubo Kolaso biblioteka, Minskas / Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
BSB	Bavarijos valstybinė biblioteka, Miunchenas / Bayerische Staatsbibliothek, München
BUT	Mikalojaus Koperniko universiteto biblioteka, Torunė / Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
FCzart	Lenkijos nacionalinis muziejus. Čartoriskių fondas, Krokuva / Muzeum Narodowe w Krakowie. Fundacja XX. Czartoryskich
GStA PK	Prūsijos kultūros paveldo slaptasis valstybinis archyvas, Berlynas / Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin
KB	Karališkoji biblioteka, Kopenhaga / Det Kongelige Bibliotek, København
KHM	Meno istorijos muziejus, Viena / Kunsthistorisches Museum, Wien

KNM	Čekijos nacionalinio muziejaus biblioteka, Praha / Knihovna Národního muzea, Praha
LMAVB	Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
LNMMB	Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
LVVA	Latvijos valstybinis istorijos archyvas / Latvijas valsts vēstures arhīvs
NA	Nacionalinis archyvas, Praha / Národní archiv
NK	Čekijos nacionalinė biblioteka, Praha / Národní knihovna České republiky
NMLDKVR	Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai
OLB	Aukštutinės Lužicos mokslinė biblioteka, Giorlicas / Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften, Görliz
RMAB	Rusijos mokslų akademijos biblioteka, Sankt Peterburgas / Библиотека Российской академии наук, Санкт-Петербург
RNB	Rusijos nacionalinė biblioteka, Sankt Peterburgas / Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург
SK	Strahovo vienuolyno biblioteka, Praha / Strahovská knihovna, Praha
SLUB	Saksonijos krašto ir universiteto biblioteka, Drezdenas / Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden
UBW	Viurcburgo universiteto biblioteka / Uniwersitätsbibliothek Würzburg
USP AS SCFM	Paduvos universiteto Istorijos archyvas, Šventoji filosofų ir medikų kolegija / Università degli Studi di Padova, Archivio Storico, Sacro Collegio dei filosofi e medici
VAAMVB	Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka
VUB	Vilniaus universiteto biblioteka

Sigitas Narbutas

Pranciškaus Skorinos *Rusėniškajai Biblijai* – 500 / sudarė Sigitas Narbutas. – Vilnius : Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017. – 140 p. : iliustr.

ISBN 978-9986-498-72-8

2017 m. Lietuva kartu su kaimyninėmis valstybėmis paminėjo reikšmingą jubiliejų – 500-ąsias iš Polocko kilusio Pranciškaus Skorinos Prahoje išspausdintos *Rusėniškosios Biblijos* metines. Šiuo leidiniu Skorina pelnė nemarią pirmojo rytų slavų leidėjo, vertėjo, švietėjo ir humanisto šlovę, o savo tėvynę – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją – prijungė prie anuomet dar negausaus Europos šalių, turėjusių spausdintą Šventraštį, būrio. Knygoje pasakojama apie Pranciškaus Skorinos gyvenimą, darbus ir nuopelnus, daugiau dėmesio skiriant *Rusėniškajai Biblijai*, Lietuvos raštijai iki Skorinos bei spaudos raidai po jo ir jo atminimo įprasminimui Lietuvoje, Baltarusijoje ir Čekijoje.

PRANCIŠKAUS SKORINOS RUSĖNIŠKAJAI BIBLIJAI – 500

Išleido
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
Žygimantų g. 1, Vilnius
www.mab.lt

Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, Vilnius
www.petroofsetas.lt